

Onderscheiden, verbinden, vernieuwen

de toekomst van het kunstonderwijs

Advies van de commissie-Dijkgraaf
voor een sectorplan kunstonderwijs

Onderscheiden, verbinden, vernieuwen de toekomst van het kunstonderwijs

Advies van de commissie-Dijkgraaf
voor een sectorplan kunstonderwijs

mei 2010

Voorwoord

Het kunstonderwijs bezit een belangrijke sleutel voor de toekomst van Nederland. Kunst en cultuur, ontwerp, media en de creatieve industrie zijn voor een groot deel gezichtsbepalend geworden voor de samenleving van vandaag. In al hun mogelijke verschijningsvormen zijn ze niet alleen van groot cultureel en maatschappelijk belang, maar raken zij ook steeds hechter vervlochten met alle aspecten van de economie. In menig scenario profileert Nederland zich in de toekomst bij uitstek als een land waar cultuur en technologie samenkomen. Zowel de impact als het draagvlak van deze sector is daarmee veel groter dan vaak wordt gedacht. Het kunstonderwijs leidt de volgende generaties voor deze toekomst op en moet zich dan ook voor honderd procent eigenaar voelen van deze grote verantwoordelijkheid. Tegelijkertijd biedt dit ook een uitgelezen kans.

Binnen het hoger onderwijs neemt het kunstonderwijs een speciale en selectieve positie in. Het heeft een grote internationale uitstraling met exponenten van wereldformaat. Veel afgestudeerden laten bij uitstek ondernemerschap zien en er ligt de brede taak van culturele vorming in alle vormen van onderwijs, van basisschool tot leven lang leren.

Gegeven deze grote 'footprint' staat het kunstonderwijs voor een ogenschijnlijk onmogelijke opdracht. In een snel kleiner wordende wereld moet het excellente opleidingen verder uitbouwen en toptalent uit de hele wereld aantrekken en weer exporteren. Studenten moeten worden voorbereid op een zeer diverse praktijk in grote flux, in de vorm van rollen, podia en banen die grotendeels nog bedacht of ontwikkeld moeten worden. Docenten moeten worden opgeleid die kunst en cultuur een robuuste basis kunnen geven. Studenten moeten worden toegerust als cultureel ondernemer en voor nieuwe functies in de creatieve industrie. Het kunstonderwijs dient ook breder in de samenleving het ontwerpend en scheppend denken vorm te geven.

Deze ontwikkelingen vragen om heldere keuzes van instellingen en opleidingen. Ga je in een scherp gedefinieerde discipline de diepte in, of ontwikkel je je breed oriënterend? Kies je voor artistieke autonomie, of stel je je in dienst van een innovatief product? Staat het ontwikkelen van een individuele stem centraal, of juist de vaardigheid om flexibel in een team te kunnen bewegen? Behoud je diepgewortelde tradities, of omarm je radicale vernieuwing?

Helaas is het antwoord op al deze vragen: ja. Al deze aspecten zijn een integraal onderdeel van de moderne praktijk. Het profiel en bereik van kunst en cultuur zijn de afgelopen jaren aanzienlijk breder geworden en in de nabije toekomst zal dit proces zich nog verder versnellen. Het kunstonderwijs moet alle vakjes aanvinken.

Betekent dit dan ook dat elke kunstenaar en elke kunstopleiding al die vakjes tegelijk moet aanvinken? Dat is een misverstand. Onze tijd is niet geholpen met illusies van universele kunstenaars. Het is ook onmogelijk dat van een enkel individu te vragen. Het is zelfs onmogelijk dit van een enkele instelling te vragen. Het is al een groot goed als een opleiding in één of twee deelaspecten excelleert. Maar het is wel mogelijk, en het is zelfs vereist, dit totale takenpakket van de gehele sector te vragen. Het kunstonderwijs in Nederland is groot en sterk genoeg om gezamenlijk al deze rollen op te pakken.

Voor deze hoge ambitie is een heldere profilering van opleidingen en instellingen nodig, samen met een duidelijke taakverdeling en samenwerking tussen de instellingen en met de praktijk. Nederland is te klein voor een harde interne concurrentie. Competitie op het hoogste niveau zal veeleer binnen Europa en zelfs daarbuiten plaatsvinden. Als instellingen ieder voor zich een duidelijk profiel kiezen, kunnen ze ook langs die zelfgekozen lat gemeten worden. Door zich met een brede maatschappelijke coalitie te verbinden kan het kunstonderwijs hoger reiken. Juist een sector die zich richt op excellentie, creativiteit en vernieuwing moet deze eigenschappen in alle aspecten doorademen: in curriculum, methode, docenten, leiding en bestuur.

De Commissie 'Toekomstbestendig Hoger onderwijs' heeft belangrijke aanbevelingen gedaan om het hoger onderwijs gereed te maken voor de 21ste eeuw. Het kunstonderwijs is uniek gepositioneerd om daarin voorop te lopen. Zoals gezegd kan dat in onze visie alleen als men hoge ambities koestert, duidelijke profielen kiest en zich krachtig onderling en met de praktijk verbindt. Maar boven alles zal het kunstonderwijs met gepast elan de permanente vernieuwing moeten omarmen. Vorm en inhoud moeten juist hier samenvallen.

Robbert Dijkgraaf,
Voorzitter

Inhoud

Voorwoord van de voorzitter	4
Executive summary	7
Opdracht en opbouw	11
Verantwoording en werkwijze	14
1. Kansen en talenten	15
2. Duizend podia voor talent	20
3. Denklijnen voor het sectorplan	28
4. Rolverdeling en verantwoordelijkheden	36
Bijlage 1: Feiten en cijfers	46
Bijlage 2: Samenvatting NVAO-conclusies	84
Bijlage 3: Gesprekspartners van de commissie	90
Bijlage 4: Geraadpleegde literatuur	94
Bijlage 5: Opdracht aan de commissie	98
Bijlage 6: Samenstelling van de commissie	100

Executive Summary

Opdracht en aanpak

Met enige regelmaat wordt in ons land de discussie gevoerd over de waarde en effectiviteit van de kunst. Daarin komt ook de rol van de opleidingen voor de verschillende disciplines in het beroep van kunstenaar aan bod. Is hun kwaliteit aan de maat? Zijn er voldoende of juist te veel van? Kunnen kunstenaars wel hun brood verdienen?

De minister van OCW heeft de HBO-raad gevraagd voor de toekomst van het kunstonderwijs een sectorplan op te stellen. De HBO-raad wilde dat plan tot stand laten komen op basis van een advies, dat een analyse geeft van die toekomst.

Dit advies over die toekomst heeft de commissie zo opgezet dat het zowel de context als de wezenlijke kenmerken van het op te stellen sectorplan voor het kunstonderwijs (KUO) aangeeft. Zij geeft aan welke elementen en actiepunten het sectorplan moet bevatten en welke rollen en verantwoordelijkheden zijn de direct betrokkenen hebben te vervullen. Niet alleen wat en hoe, maar ook wie doet wat. Onder KUO verstaat de commissie de kunstopleidingen binnen het HBO, als ook meer in den brede het aanbod dat zich richt op de kunstpraktijk, waaronder nadrukkelijk de creatieve industrie en het kunstdocentschap.

Omwentelingen in kunst en kunstpraktijk

Het KUO leidt getalenteerde jonge mensen op voor een sector en beroepen die wereldwijd in omwenteling zijn. De kunsten ondergaan immers de wervelwind van technologie, demografie, identiteitsdebatten, nieuwe productiestructuren in creatieve bedrijfstakken en nieuwe wezensvragen van mensen. Ze zijn ook vaak zelf onderdeel van die wervelwind.

De impact van de wereldwijde omwentelingen in de kunsten en de beroepspraktijk van 'de kunstenaar' kent geen statische uitkomst, geen vastomlijnd resultaat. De creatieve industrie ontwikkelt bovendien geheel nieuwe vormen van beroepspraktijk en vragen naar nieuwe creatieve vaardigheden, expertise en ondernemerschap. Van een sterk ambachtelijke en hoogwaardige, maar 'smalle' beroepspraktijk is het werk van de kunstenaar - en ook dat van de docent in kunstvakken - omgevormd naar voortdurend nieuwe combinaties met multidisciplinaire vragen.

Het begrip 'performance', het vermogen op een scheppende manier zijn ambachtelijke kwaliteiten over te brengen, is voor elke kunstenaar cruciaal geworden. Kunstenaarschap wordt niet of niet meer gedragen door 'de baan' die men heeft. De kunstenaar heeft geen werk, hij is zijn werk. En zulk werk is veelal een vorm van cultureel ondernemerschap, want men gaat aan de slag op duizend podia in plaats van één vak te beoefenen.

Profilering en keuzes

Daar de goede mensen optimaal voor opleiden is uitdagend werk. De commissie kijkt dan ook met respect naar wat de opleidingen in het KUO presteren. De kunstopleidingen staan voor de taak om niet alleen te reageren op de dynamiek in de kunsten wereldwijd, maar deze ook te integreren in hun werk, curricula en vooral hun missie. Juist daarin zullen zij zich verder moeten onderscheiden. Die profilering zal samen hangen met de kwaliteiten en competenties waarop men talent selecteert en met de ambities die men wil realiseren.

Elk aanbod van kunstonderwijs verdient daarom een onderscheidend profiel, waarin de gekozen ambitie, oriëntatie, selectiviteit, kennisbasis en relevante omgeving in de kunstpraktijk zijn geïntegreerd. Want als iedereen alles pretendeert te kunnen, zal niemand iets werkelijk realiseren. Middelmatigheid zou dan de toon zetten.

De hogescholen zullen de consequenties uit die keuzes - zowel individueel als gemeenschappelijk - in het sectorplan moeten willen trekken. Daarbij kan het KUO aansluiting zoeken bij de lijnen die op dit punt in het rapport van de commissie-Veerman zijn getrokken. De kunstpraktijk en het educatieve werkveld kunnen het kunstonderwijs hier niet alleen bij laten. Met de eigen keuzes en profilering van de hogescholen wordt de verbinding met de meest betrokken partijen daarin ook helderder en uitdagender. Het werkveld moet daar - vanuit welbegrepen eigenbelang - zelf meer alert op zijn en actief in willen meedoen als 'coproducent' van de nieuwe talenten en hun loopbanen.

Kwaliteit van onderwijs

Als selectief hoger beroepsonderwijs wordt het KUO gekenmerkt door een voortdurende interactie - en soms ook spanning - tussen drie dragende begrippen en de groeiende verbinding tussen deze drie:

- de kennisbasis voor de opleiding en haar beroepspraktijk en het praktijkgestuurd onderzoek dat daar de verdieping en innovatie van trekt;
- de onderwijsvisie en de concrete uitvoering en innovatie daarvan;
- de verbinding met de kunstpraktijk en de reflectie daarop ten behoeve van de kwaliteit en effectiviteit van het onderwijs.

In de eigen profilering en de verbindingen met de kunstpraktijk moeten de keuzes die daarbij gemaakt worden expliciet tot uitdrukking komen.

Bijzondere aandacht verdient in dit verband de positie en ontwikkeling van de educatieve opleidingen binnen het KUO. De veranderende rol van de docent, van vakleraar naar coach, en de opkomst van nieuwe, vaak interdisciplinaire aspecten van dit vakgebied lijken onderbelicht. De focus ligt meer op formele en ambachtelijke elementen en zo worden kansen gemist op relevantie, samenwerking en innovatie.

De commissie wil dit thema nadrukkelijk ook breder accentueren dan in het licht van de toekomst van het KUO als zodanig. Culturele vorming verdient in de volle breedte van het Nederlands onderwijs meer aandacht en waardering. In het funderend onderwijs voor alle jongeren allereerst, zeker bij participatief kunstonderwijs, het zelf kunnen spelen/zingen/scheppen. De gevolgen van het wegzakken van de culturele vorming laten zich raden. Belangstelling, behoefte en financiële steun zakken weg. Dit is voor de talentontwikkeling en zelfs 'inburgering' van jongeren slecht. En zoiets inspireert jongeren bovendien niet hun talent en hun kansen later in het KUO te leren ontdekken.

Tegelijk zijn er behartigenswaardige initiatieven met brede maatschappelijke steun die hier tegenin gaan. Hier is voor het KUO en zijn docentenopleidingen veel waar men actief en verrijkend op kan inspelen. Het docentschap in de vele educatieve settings binnen en buiten de school is allerminst een 'second best' roeping en toekomstperspectief voor jonge talenten.

Dat verdient een veel ruimhartiger, minder formalistische benadering en meer flexibiliteit in het (kunnen) inspelen op de kansen voor dit vak.

Input voor het sectorplan

De commissie gaat er van uit dat de hogescholen het sectorplan gaan benutten om de conclusies te formuleren die elk van hen trekt uit hun vermogen zich daadwerkelijk te onderscheiden: zijn de focus en kritische massa voor de noodzakelijke eigen profilering sterk genoeg? En zo niet, met wie en hoe kan dit wel slagen?

Voor het sectorplan zijn daarom de volgende randvoorwaarden essentieel: er moet ambitie uit spreken, die leidt tot expliciete profilering van de hogescholen, het moet de verbinding met de kunstpraktijk als 'coproducent' verdiepen en zo impulsen geven aan de innovatie van de hogescholen. Daartoe zal het sectorplan heldere afspraken moeten bevatten over wie wat gaat doen om dit samen waar te maken.

Voor het thema **ambitie** zijn de centrale aanbevelingen voor het sectorplan:

- De hogescholen zullen de keuzes die zij maken vanuit hun ambities expliciet maken in de profilering van de opleidingen, zowel op bachelor- als masterniveau, naar hun inhoudelijke, artistieke oriëntatie en kwaliteiten.
- De hogescholen zorgen daarbij voor explicitering van de doelen en werkwijze van de opleidingen voor de studenten en hun talentontwikkeling. Zowel in ambachtelijke zin als ten aanzien van hun andere professionele competenties op de 'duizend podia' van vandaag en morgen. In het bijzonder gaat het om:
 - hun verdergaande artistieke ontwikkeling als vorm van leven lang leren;
 - de ontwikkeling van hun reflectieve kwaliteiten en competenties;
 - de confrontaties met de verscheidenheid van de kunstpraktijk gedurende de studie.

Voor het thema **profilering** zijn de centrale aanbevelingen voor het sectorplan:

- De hogescholen zullen de profileringkeuzes van hun KUO-opleidingen bij de gewenste verdergaande differentiatie van het hoger onderwijs actief benutten, zowel binnen het HBO als in coproducties met MBO, WO, buitenschoolse educatie en levenlangleren-vormen.
- Daarbij zorgen zij voor een onderscheidende vertaling van die profilering ten aanzien van het praktijkgestuurd onderzoek, onderwijsvisie en uitvoering, en coproducties met de kunstpraktijk voor elke opleiding in het KUO. Een dergelijke vertaling kan niet zonder een herbezinning op de rol en positie van de vooropleidingen.

Voor het thema **verbinding** zijn de centrale aanbevelingen voor het sectorplan:

- De hogescholen zetten zich in het bijzonder in voor de verkenning van en netwerkvorming met (nieuwe) partners als 'coproducers' die passen bij de profielen die de hogescholen met kunstonderwijs voor zichzelf en samen formuleren en expliciteren.

- Een extra accent leggen zij op de relaties binnen het HBO en WO met de docentenopleidingen en op het praktijkgestuurd onderzoek ter verhoging van de effectiviteit en kwaliteit van deze opleidingen.

Voor het thema **innovatie** zijn de centrale aanbevelingen voor het sectorplan:

- De hogescholen formuleren de conclusies die elk van hen trekt uit hun vermogen tot innovatie en profilering: zijn de focus en kritische massa voor de noodzakelijke eigen profilering en kwaliteitsambities sterk genoeg? Zo niet, met wie en hoe kan dit wel slagen?
- De hogescholen gaan nadrukkelijk werk maken van de professionalisering van de eigen organisatie, de staf daarbinnen en het docentschap binnen het KUO.

Eigenmeesterschap en regie

De commissie formuleert bij haar aanbevelingen tevens haar opvatting over wie zich daarbij waaraan zou moeten wijden. Het is allereerst aan de hogescholen individueel en gezamenlijk hun conclusies uit het advies van de commissie te trekken en concreet in het sectorplan te vertalen.

De commissie ziet drie partijen die hier in eigen kring en met elkaar tot afspraken dienen te komen over hun rol en verantwoordelijkheid:

- De hogescholen, zowel zij die KUO aanbieden als de overige.
- De kunst- en cultuursector en hun vertegenwoordigers, waaronder ook nieuwe partners van het KUO in de beroepspraktijk van deze tijd.
- De overheid, in het bijzonder de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

De HBO-raad draagt zorg voor de totstandkoming van het sectorplan. Hij ondersteunt de concrete uitwerking en implementatie daarvan door de inrichting van een regieorgaan. Hierbij kan aangesloten worden bij de uitwerking van aanbevelingen van de Commissie-Veerman tot meer profilering en differentiatie. Het KUO zou een uitstekende rol kunnen vervullen als 'springplank' van deze ideeën en daarin dit advies en het sectorplan inzetten op weg naar een daadwerkelijke invulling van de wenselijke differentiatie en profilering. Een dergelijke rol vereist dat OCW zowel beleidsmatig als financieel ruimte laat om langs deze weg tot feitelijke profilering en differentiatie te komen. Het vereist daarmee ook een constructief samenspel van regieorgaan, HBO-raad en OCW.

De commissie vraagt nadrukkelijk aandacht voor het feit dat op verschillende belangrijke onderwerpen ten aanzien van het KUO en de kunstpraktijk weinig of geen adequate informatie, analyse of inzichten beschikbaar zijn. Voor de ontwikkeling van een grondig en onderbouwd beleid van de instellingen zelf, de sector en het hoger onderwijs als geheel, en van de betrokken overheden als OCW, SZW en anderen is zoiets niet acceptabel. Een spoedige en door deze partijen gezamenlijk gedragen aanpak hiervan zou dan ook deel van het sectorplan moeten zijn.

Opdracht en opbouw

Opdracht

Met enige regelmaat wordt in ons land de discussie gevoerd over de waarde en effectiviteit van de kunst. Daarin komt ook de rol van de opleidingen voor de verschillende disciplines in het beroep van kunstenaar aan bod. Is hun kwaliteit aan de maat? Zijn ze breed genoeg? Zijn er voldoende of juist te veel van? Kunnen kunstenaars wel hun brood verdienen? De minister van OCW heeft de hogescholen, verenigd in de HBO-raad, gevraagd voor de toekomst van het kunstonderwijs een sectorplan op te stellen, waarin zulke vragen antwoord krijgen.

De HBO-raad heeft een externe commissie ingesteld die de hogescholen adviseert over de inhoud en aard van dat plan. De commissie is gevraagd om aanbevelingen te doen over onder meer de positionering van het kunstonderwijs, zowel in de nationale als internationale context, de verbindingen tussen de opleidingen en de kunstpraktijk, de toeleiding naar het kunstonderwijs en de versterking van de kwaliteit van de docenten, vanuit een analyse van ontwikkelingen in kunst, cultuur en *creatieve industrie* en hun betekenis voor het kunstonderwijs.

De commissie is er van doordrongen geraakt dat het kunstonderwijs zich in een ongekend dynamische omgeving een weg naar de toekomst banen moet. De inzet, kwaliteit en ambities van de hogescholen en de talenten die zij vormen, zijn hoog. Dat is een adeldom die verplicht: het kunstonderwijs moet zijn toekomstmuziek daarom *crescendo* laten klinken.

De commissie wil met dit rapport de sector van het kunstonderwijs (hierna: KUO) en de HBO-raad inspireren bij het formuleren en vaststellen van het sectorplan voor de toekomstige ontwikkeling van het KUO. Het rapport is dus de grondslag voor zo'n sectorplan, voor de duiding en keuze van de ambities. Het geeft aan welke dilemma's, perspectieven en aspecten in het sectorplan-KUO aan de orde moeten komen, wil dit een doeltreffend en helder uitvoerbaar plan zijn. Ook geeft het aan wie welke rollen en verantwoordelijkheden op zich dient te nemen om zo'n plan met succes te realiseren.

De commissie spreekt in haar rapport over 'het KUO' en over de opleidingen daarin. Om misverstanden te voorkomen: zij bedoelt daarmee in elk geval het bestaande opleidingsdomein van het KUO binnen het HBO, als ook meer in den brede de hogescholen met aanbod dat zich richt op de kunstpraktijk, waaronder nadrukkelijk de creatieve industrie en het kunstdocentschap.

In bijlage 1 van het rapport vindt u relevante feiten en cijfers over de opleidingen en de sector als geheel, voor zover zij beschikbaar bleken en voldoende stevig.

Het sectorplan KUO

De opdracht aan de commissie maakt helder dat haar rapport niet als een vrijblijvend advies voor de toekomst van het KUO gezien moet worden. Het rapport is daarom zo opgezet dat het zowel de context als de wezenlijke kenmerken van het op te stellen sectorplan aangeeft. De commissie heeft daarbij bewust 'van buiten naar binnen' gekeken, geredeneerd en geconcludeerd.

De commissie heeft geconstateerd dat de verwachtingen over het sectorplan hoog zijn. Terecht, want er zullen wezenlijke keuzes gemaakt moeten worden. Evenzeer is het terecht dat de HBO-raad, als vereniging van de hogescholen, in dialoog met het KUO dit sectorplan formuleert. Een sectorplan moet vooral vanuit de sector zelf worden gedragen. Niet andere

actoren moeten het toekomstperspectief en ambities van de hogescholen definiëren. Dat past bij een zelfbewuste en zelfkritische kennissector, die zich laat aanspreken op zijn identiteit, ambities en gerealiseerde kwaliteiten.

Ook het sectorplan zal 'van buiten naar binnen' kijkend meer partijen en actoren dienen aan te spreken op hun betrokkenheid bij het KUO. Nauw betrokken partijen in de cultuursector (de beroepspraktijk voor het KUO), in het overige HBO en bij financierende overheden zullen actief aan zo'n plan mee moeten werken. Zij zullen zagezegd van buiten naar binnen gehaald moeten worden.

Zo mag het sectorplan een expliciete uitnodiging zijn aan nieuwe partijen en actoren, die als partners van het KUO meer en meer van belang worden: de verwante opleidingen in vo, MBO en WO, verwante sectoren in het praktijkgericht onderzoek en het academisch onderzoek, nieuwe organisatievormen en podia in het cultuurbedrijf en de 'creatieve industrie', en anderen, met name ook op Europees terrein. Het KUO moet daarbij zijn partners en netwerken vanuit de bestaande kunstpraktijk nadrukkelijker betrekken als coproducteurs. Het gaat om innovatie van heel het patroon van verbindingen met 'het werkveld'. Het KUO heeft de kans de vorming van dit sectorplan te benutten als impuls tot innovatie en versterking van kwaliteit. De commissie wil het daartoe nadrukkelijk aanmoedigen.

Samen met partners

Het is van belang te onderstrepen, dat die partners ook zelf actief mogen worden, zowel de 'oude' als de 'nieuwe'. Het sectorplan biedt het KUO een moment en een instrument beide te activeren. Zo'n actieve betrokkenheid en medeverantwoordelijkheid acht de commissie wezenlijk en noodzakelijk. Te veel ontmoette zij een gebrek aan dialoog tussen het KUO en zijn omgeving, ook in de nieuwe sectoren van kunst en cultuur. Men weet vaak verassend weinig van elkaar, terwijl wel stellige opinies over elkaar worden geuit. Het is soms een 'dialoog der doven'.

Er is een bijzondere inspanning noodzakelijk om over deze kloven heen te stappen en een actuele dialoog en wederzijdse betrokkenheid leven in te blazen. In verschillende delen van het KUO en de kunstpraktijk blijkt dit wel degelijk mogelijk en vruchtbaar. Dit mag dus inspireren tot een bredere en intensievere uitwisseling van gedachten en 'coproductie'. Beide zijn zeer nodig.

De HBO-raad moet het KUO hierbij nadrukkelijk ondersteunen en dit vraagstuk niet als een intern probleem van het KUO alleen benaderen. In heel het HBO is een ontwikkeling gaande tot het 'coproduceren' door hogescholen en werkvelddeskundigen van opleidingen, kennisontwikkeling en kennisvernieuwing binnen professies. Het KUO moet zo'n ontwikkeling niet slechts moeten volgen, maar er in voorop willen lopen. De verbinding met de kunstpraktijk krijgt zo meer concrete inhoud dan bij de vaak primair formele afstemming en overlegstructuren.

Verscheidenheid als kans

Het sectorplan wordt op een uitgelezen moment ontwikkeld. In heel het hoger onderwijs leeft inmiddels het besef dat ruimte voor verscheidenheid en durf tot nieuwe combinaties en kennisvernieuwing meer accent verdienen. Het rapport *Differentiëren in drievoud* van de commissie-Veerman biedt het KUO daarbij een handvat. Het sectorplan moet immers de context en de ambities voor de komende decennia handen en voeten gaan geven. En dat zal niet lukken als de dialoog met de omgeving - zeker met nieuwe actoren en vormen in die omgeving - niet met kracht wordt ingezet.

De huidige situatie biedt nog een handvat dat de commissie van belang acht. De sector wordt momenteel vormgegeven in een opleidingsaanbod dat zijn bedding vond in regelgeving voor het HBO in de periode tussen 1975 en 1985. Sindsdien zijn wel verbijzonderingen daarin aangebracht - soms ook leidend tot versnippering -, maar is de fundamentele opzet van het KUO-aanbod gebleven wat hij was. De grote dynamiek in kunst en cultuur, technologische vernieuwing, educatieve en sociale veranderingen en de opkomst van heel nieuwe vormen en 'taal' van kunstproductie, creatieve industrie en performance lijken aan deze opzet min of meer voorbij te zijn gegaan. Deze structuur dreigt daarmee zowel "ivoren toren" als "hangmat" voor het KUO te worden en remt daarmee dynamiek en durf.

De commissie dringt er daarom op aan dat de hogescholen gebruik maken van het momentum dat de timing van het sectorplan en het rapport van de commissie-Veerman hen biedt. Zij dienen het KUO als een 'springplank' aan te wijzen voor de uitvoering van de aanbevelingen van 'Veerman' over de toekomst van het hoger onderwijs. Het KUO kan op het punt van profilering, verscheidenheid en kwaliteit voorop lopen en zou daarvoor meer beleidsvrijheid en eigenmeesterschap kunnen krijgen en ook verdienen.

Verantwoording en werkwijze

De commissie heeft de toekomst van het KUO verkend door de belangrijkste ontwikkelingen, kansen en dilemma's van deze sector in kaart te brengen. Zij heeft deze getoetst aan de relevante documenten, ook in een Europese en internationale context. Over de ontwikkelingen in de opleidingen en hun omgeving, over de beroepspraktijk en de betekenis daarvan voor de inhoud en de aansluiting op de praktijk, zijn indringende gesprekken gevoerd met deskundigen en betrokkenen vanuit het KUO zelf en zijn maatschappelijke en professionele omgeving. Hierbij zijn zowel disciplinaire als interdisciplinaire experts en groepen geraadpleegd, waar mogelijk met internationale achtergrond. (Zie voor een overzicht bijlage 2).

De kwaliteit van het KUO heeft de commissie mede in beschouwing genomen op grond van twee belangrijke analyses, die haar werden voorgelegd. De NVAO heeft de visitatierapporten voor haar accreditatie-uitspraken over de KUO-opleidingen in samenhang bestudeerd en haar conclusies over de ontwikkeling van de kwaliteit van deze opleidingen geformuleerd. Daarmee is voor het eerst een representatief beeld ontstaan van de actuele kwaliteit, op grond van een systematische analyse van de uitkomsten van de kwaliteitsbeoordelingen. (Zie bijlage 3).

De Raad voor Cultuur gaf de commissie een analyse van haar rapportages rond het thema talentontwikkeling voor de kunsten. Ook deze analyse bood de commissie waardevolle inzichten voor haar verdere uitdieping van dat thema. Beide documenten hebben de commissie dan ook zeer geholpen bij het voeren van de gesprekken met de betrokkenen en experts en bij de invulling van haar advies.

Tijdens het werk aan dit advies kon de commissie vaststellen hoe turbulent de omgeving van het KUO is, ook in maatschappelijk en politiek opzicht. Zo werd in deze relatief korte tijd duidelijk dat vervroegd sprake zou zijn van het aantreden van een nieuw kabinet en dat ingrijpende operaties in de publieke financiën nodig zouden zijn in de komende jaren. Daartoe rapporteerden twintig ambtelijke werkgroepen, ook over voor dit advies relevante aspecten van het hoger onderwijs, de studiefinanciering en het onderzoek- en innovatiebeleid.

De commissie-Veerman rapporteerde tegelijkertijd over de toekomstbestendigheid van het stelsel van hoger onderwijs. Bovendien werd politiek vastgelegd dat Nederland zijn ambities moet richten op een plaats in de wereldwijde top-5 van kennisnaties in 2020. De EU actualiseerde in deze zelfde periode haar 'Lissabondoelstellingen' voor de kenniseconomie in de vorm van nieuwe targets voor 2020. De commissie heeft deze beleidsdynamiek in haar analyses en aanbevelingen zoveel mogelijk en zo actueel mogelijk verwerkt.

De commissie dankt haar vele gesprekspartners voor een intensieve dialoog en voor hun betrokken, deskundige en openhartige houding. Daarmee hebben zij haar werk ondersteund en gevoed. Die houding was een herkenbare weergave van de inzet en passie waarmee velen in en rond het KUO werken. Die houding is ook reden waarom de commissie rekent op hun inzet om met het sectorplan werk te maken van haar advies.

1. Kansen en talenten

Het KUO kijkt naar zijn toekomst in een tijd van grote dynamiek. Deze dynamiek is overal voelbaar, zowel in de kunsten, in hun economische en maatschappelijke betekenis, als in hun professionele toepassingen en in het hoger onderwijs als deel van de wereldwijde kennissector. Welke zijn de belangrijkste aanjagers van die dynamiek en wat is hun impact op de verdere ontwikkeling en de kansen van het KUO?

Nog nooit zoveel vraag

Het KUO heeft toekomst, zoals heel het hoger onderwijs. Absoluut en relatief was er nimmer zoveel vraag naar opleidingen in het hoger onderwijs. De op te leiden generaties die deze kans willen en kunnen grijpen, waren nog nooit zo groot en wereldwijd zo welvarend. Nog nooit had zoveel talent in zoveel landen daadwerkelijk gelegenheid en tijd hoger onderwijs te volgen: de jongeren in bevolkingsrijke landen als China, India, Brazilië en Indonesië kunnen zich met tientallen en honderden miljoenen tegelijk vormen.

Hoger onderwijs aanbod is voor sommige naties al een aanzienlijk 'exportproduct' geworden: landen als Australië en Groot-Brittannië verwerven inmiddels vele miljarden per jaar dankzij de financiering van opleidingen door de vraag uit andere landen. De wereldwijde komst van kennissamenlevingen, ook in 'emerging economies' als de BRIC, Mercosur, ASEAN en Golfstaten, is een nog zwaar onderschatte omwenteling, ook voor het hoger onderwijs als 'attractief product'.

Nederland staat er in deze expanderende 'wereldmarkt van talent' relatief goed voor - zeker wat betreft het KUO. Talenten uit vele landen willen hier hun gaven leren ontplooiën (*zie figuur 5.49 en 5.50*). Er valt voor hen ook veel te kiezen, want het palet van kunstopleidingen in Nederland is veelkleurig en hoogwaardig.

En het product van het KUO mag zich letterlijk laten zien en horen. De alumni omvatten over de hele linie jonge mensen die tot de beste ter wereld gerekend worden in de kunstpraktijk: Eva-Maria Westbroek en Christianne Stotijn, Jörgen van Rijen en Merlijn Twaalfhoven, Janine Jansen en Lawrence Renes, om er enkele als voorbeeld uit de klassieke muziek te noemen. Analoge namen zijn moeiteloos uit alle andere kunstdisciplines dan deze te noemen. Bij de mode, design, games, beeldende kunst, jazz, architectuur, podiumkunsten zien we evenzeer jonge talenten op wereldniveau doorbreken.

Het ontstaan van een wereldmarkt van talent is deel van het globaliseringproces dat alle terreinen van de huidige economie en samenleving domineert. Daarin is voor het KUO nog een tweede aspect zeer relevant: de behoefte aan bewaking van de continuïteit van wat excellent blijkt. Midden in dat wereldwijde proces van 'culturele schaalvergroting' wordt tegelijkertijd de nadruk gelegd op 'het eigene' in het excellente. In de globale wereld hecht men aan het beste waaraan men de eigen cultuur, taal, achtergronden en expressies kan herkennen. Dat is immers deel van de attractie van een land en een cultuur in die nieuwe wereld.

Ook hier staat Nederland verassend sterk. Er is veel 'top' die continuïteit verdient. Een te kort lijstje kan dat illustreren: Nationaal Ballet, Nederlands Dans Theater, musea van Siebold tot Van Gogh, North Sea Jazz, literaire documenten van het Utrecht Psalter tot Het Dagboek van Anne Frank, de Van Nelle Fabriek tot de Sint Jan, het Concertgebouworkest, handschriften in Meermanno, gebouwen van Koolhaas en Berlage... De lijst is nog veel langer. Het verzorgen

van die continuïteit vereist meer dan letterlijke monumentenzorg. Het vereist steeds nieuwe 'interpretatie' en 'aanvullingen' in menselijk kapitaal, talent en visies.

Sterk zijn kunst en cultuur bovendien in het zien, oppakken en vormgeven van nieuwe fenomenen van beeldtaal en expressie. Multimedia, games, 'urban', mode, entertainment, muziektheater, 'coolpolitics', duurzaam bouwen, tv-formats, ze hebben allemaal Nederlandse 'voortrekkers' op het wereldtoneel. Om te komen tot excellentie en continuïteit daarvan zijn niet alleen 'pieken' maar ook 'breedte' in de delta onontbeerlijk. Het KUO heeft ook daar een belangrijke opdracht, bijvoorbeeld bij het opleiden van educatief talent voor de overdracht van culturele en kunstzinnige vorming. Breed is ook de opdracht talenten te vormen voor de nieuwe fenomenen in economie, kunst en cultuur, die via de creatieve industrie in hoog tempo aan betekenis winnen voor welvaart en groei van ons land.

Eigenzinnige verbindingen met economische impact

In deze globale trends is een onmiskenbare toename van de vraag naar scheppend vermogen voelbaar. De *Rise of the Creative Class* van Richard Florida uit 2002 blijft wat dat betreft de eye-opener. De arbeidsmarkt, productiestructuur en internationale positionering van steden, regio's en naties worden in hoog tempo bepaald door hun potentieel en prestaties in de creatieve industrie en de mensen die daar voortrekkersrollen in vervullen. De eigenzinnige verbindingen van hightech, communicatie, verbeeldingskracht en cultureel meesterschap maken dat onverwachte plekken de wereldeconomie eigentijdse impulsen geven. Niet velen zouden twintig jaar geleden veel gegeven hebben voor de kansen van plaatsen als Helsinki, Bangalore, of Waterloo in Canada, waar men de blackberry uitvond.

De economische betekenis van kunst en creativiteit krijgt dan ook steeds meer aandacht. "Arts and culture-related industries provide direct economic benefits to states and communities. They create jobs, attract investments, generate tax revenues, and stimulate local economies through tourism and consumer purchases. These industries also provide an array of other benefits, such as infusing other industries with creative insight for their products and services and preparing workers to participate in the contemporary workforce," Aldus de recente studie *Arts and Economy. Using Arts and Culture to Stimulate State Economic Development* van de NGA Center for Best Practices in Washington DC.

Een zeer recente Europese studie naar 'the entrepreneurial dimension of cultural and creative industries' geeft aan dat ons land hier een sterke positie heeft verworven. Nederland zit in de groep 'Knowledge economies', samen met het UK, Ierland, Denemarken, Zweden en Finland, "that can already be considered structurally reliant on knowledge based products and innovation services." Een bloeiend cultureel leven, inclusief hoogwaardige opleidingen daarvoor, is dan ook een belangrijk aspect van een attractief vestigingsklimaat voor landen en regio's in de kenniseconomie van vandaag.

Het Innovatieplatform zag als eerste de creatieve industrie als sleutelgebied voor onze toekomst. Maar de coherente aanpak, inclusief noodzakelijke 'branding', om Nederland als zo'n onverwachte plek te doen opbloeien ontbreekt nog, ook in de relevante sector en het KUO zelf. De verassende inzichten die de 'Atlas voor gemeenten' bijvoorbeeld biedt over de economische betekenis van kunst en cultuur voor stedelijke ontwikkeling, zijn nog geen vast onderdeel van beleid. Richard Florida's enthousiasme over een plek als Arnhem met zijn

fashion-roem en over ons land als creatieve kennis hotspot is nooit echt beantwoord. De hulde is eerder wat verlegen geïncasseerd. We weten er blijkbaar niet goed raad mee.

De wereldwijde arbeidsmarkt voor kunstzinnig gevormden groeit intussen onverminderd door. Alumni van Nederlandse kunstinstellingen zijn daarin graag gezien, maar spelen geen rol in de 'branding' of interactie met ons land. Ook is er bij veel instellingen nauwelijks sprake van een geacheveerd alumni-beleid, dat zulke mensen blijvend betreft bij de vernieuwing en verdieping van hun inzicht en praktijk. De wereldwijde markt is echter niet alleen sterk dynamisch, ze is daardoor ook zeer competitief. Onderscheidend aanbod en attractiviteit voor internationaal talent en voor uitstekende docenten en partners uit de kunstpraktijk en creatieve industrie worden daarin mogelijk door heldere, overtuigende profilering.

Zulke profielontwikkeling wordt ook voorbij de traditionele disciplines van het KUO steeds wezenlijker. Het verzorgen van een strikt regionale vraag is daarom nog geen adequate keuze voor een onderscheidend aanbod. De profilering van het KUO zal inhoudelijk meer vragen om hoogwaardig in te kunnen spelen op de veranderingen in de kunstpraktijk.

En trends als deze raken niet alleen bekende thema's als 'excellentie'. In enkele decennia is een global entertainment en vrijetijdscultuur ontstaan, geaccelereerd door nieuwe technologische toepassingen. Vanuit de kunstsector worden nu meer dan ooit echte massaproducten ontwikkeld en geproduceerd. Veel van het jong talent vindt er nieuwe soorten werk en ontwikkelt er nieuwe soorten kunstzinnige productie. Hun generatie leeft spelenderwijs in virtuele realiteiten, waarvan de economische en culturele betekenis in hoog tempo toeneemt.

Niet iedereen in de meer klassieke Europese tradities kan daar opgetogen over raken of uitnodigend mee omgaan. De top wil het dal vaak liever in nevelen gehuld zien. Dat de kunsten in deze tijd ook andere vormen en beelden kennen dan voorheen en de creatieve industrie niet meer weg te denken is als factor van culturele en economische innovatie kan echter niet buiten beschouwing blijven. Sommigen trekken echter hun ambachtelijke traditie en houdingen onder het mom van 'kwaliteit' als een loden bal achter zich aan, zei een kenner tegen de commissie. Ook deze spanning behoort bij de realiteit van de kunsten en het KUO van vandaag.

Identiteit na 'de Muur'

De globalisering raakt kunst en KUO nog op een andere wijze. Een nieuwe nadruk op 'het eigene' accentueert zowel het excellentiebesef als de vraag naar de identiteit. In Europa is die vraag na de omwentelingen bij het einde van de Koude Oorlog met extra heftigheid gesteld. Zo kwamen eerder achtergehaald geachte thema's met onvermoede kracht terug in het discours van cultuur en samenleving: 'God en gebod', de 'Verlichting', etnisch en cultureel pluralisme, ethiek in voortgangsgeloof, elitevorming, nationaal bewustzijn. 11 september 2001 verhevigde veel van die discussies.

Ook Nederland is volop op zoek naar nieuwe antwoorden, of weer herkenbare woorden voor oude antwoorden. Waar blijven we in het Europa dat van 6 naar 27+ naties zwelt? Wat blijft er na de ontzuiling over? Wat moeten we aan met het gedoe rond én het succes van de allochtone jeugd? Welke woorden, beelden vinden we voor identiteiten van nu en wiens woorden zijn dat? En kunnen die woorden in 140 leestekens op Twitter?

Daar komen nog diepere vragen bij. Hoe leven we in een vergrijzend, risicomidend, vreesachtig wordend land vol 'oude mensen en de dingen die voorbij gaan'? Hoe overleven we de marginalisering van een klein, krimpend land in de post-Europese wereld? Deze worsteling met de eigen identiteit van nu en straks werkt direct door in de vorming van jongeren. Niet alleen binnen de reguliere onderwijsomgeving van basisschool tot universiteit of KUO. Ook 'buitenschools' is de culturele vorming - een beroepspraktijk waar heel het KUO nauw mee verbonden is - ingrijpend aan het veranderen.

In absolute en relatieve zin komt zo vanuit de kunstsector nog een belangrijke waardedoelvoeging aan de kennissamenleving tot stand: het leraarschap (zie *figuur 4.44*). De educatieve functies die KUO-alumni in en rond scholen en lokale cultuurcentra en dergelijke essentiële weefsels van de samenleving vervullen zijn veelzijdig. En het aantal van hen, als ook het percentage van deze alumni dat zich hier inzet is aanzienlijk.

Europa als context

Zulke wereldwijde vragen maken het vinden en geven van relevante en doeltreffende antwoorden dringend nodig. Zinnige antwoorden zullen gegeven worden in de kaders van een steeds intensiever Europees kennisbeleid of ze zullen verstommen. Creativiteit en innovatie zijn in dat beleid sleutelwoorden: talentoptimalisering, daar gaat het om.

Nederland kan hier nog veel doen om zijn eigen ambities en zijn zelfbeeld te laten overeenkomen met de werkelijkheid. Middenmotersplekken in de categorie 'losing momentum' in de European Scorecard voldoen evenmin als plekken ver onder de 'top 5'. De Lissabon-doelstellingen hebben een positieve werking, maar zijn nog lang niet gehaald. De recent vastgestelde, nieuwe editie van de Lissabonagenda - de EU2020 strategie - bevestigt dit. De *urgency* is alleen maar toegenomen. Tussen innovatie, investeren in (hoger) onderwijs en onderzoek is de noodzakelijke verbinding alleen maar duidelijker geworden.

Die verbinding stond ook centraal in de gezamenlijke conclusies van de Europese onderwijsministers op de topconferentie in april 2009 in Leuven. Daar werd tevens een wezenlijke doorbraak bereikt bij de erkenning, profilering en transparantie van kwaliteit van het hoger onderwijs. Juist het KUO zal hier baat bij hebben: in bijna 50 Europese landen wordt een classificatie van HO-instellingen doorgevoerd, die hen naar profiel, kwalitatieve prestaties en oriëntaties ordenen gaat. Instellingen en hun aanbod zullen zich transparant en feitelijk meetbaar gaan groeperen op grond van profiel en prestatie. Zo zal een rijkere inhoud gegeven kunnen worden aan de borging van de eigen kwaliteit en het eigen profiel. En dat op een manier die voortaan supranationaal herkend zal worden.

De samenhang tussen innovatie, onderzoek en onderwijsuitvoering komt ook tot uitdrukking in de nadruk die Europees wordt gelegd op R&D, creativiteit en innovatie. Samenhang en een coherent eigen beleid binnen die 'driehoek' is voor het KUO van levensbelang, want daarin komen de verbinding met de kunstpraktijk, het praktijkgestuurd onderzoek en de vertaling daarvan naar het onderwijs bijeen. Het HBO als geheel, en het KUO in het bijzonder, is hier nog niet krachtig ontwikkeld, want een onderbelichting van eigen innovatieve en onderzoekende taken heeft het KUO voorheen geremd.

Europese voorbeelden, als in Noorwegen of Duitsland, laten zien dat op dit punt ruimte voor inhaalbewegingen en kansen op kwaliteit bestaat. Succesvolle participaties vanuit het KUO aan Europese R&D programma's zijn daar een extra bewijs voor. Inhaalbewegingen zijn bovendien nodig, want de toekomstige classificatie zal de taken bij het (praktijkgestuurd) onderzoek belangrijk mee laten wegen bij de typologie van de gerealiseerde kwaliteit, ook in het KUO.

2. Duizend podia voor talent

Het kan niet verbazen dat in de kennissamenleving van nu ook de kunsten volop in beweging zijn. Ook zij ondergaan de wervelwind van technologie, demografie, identiteitsdebatten, nieuwe productiestructuren en creatieve bedrijfstakken, nieuwe wezensvragen en expressies van die vragen. En juist in de kunsten zelf komen uitingen en uitingsvormen van die nieuwe vragen en worstelingen naar buiten. Ze zijn die wervelwind vaak zelf.

Het KUO moet midden in die turbulentie mensen selecteren en vormen die op een excellente manier aan het werk gaan in de kunstpraktijk. Daarom grijpen zulke veranderingen in de kunsten en in de beroepspraktijk van deze sector er diep in. Deze uitdagingen en de kansen die zij bieden te herkennen en op te pakken is voor het sectorplan KUO essentieel. Dat geldt in het bijzonder voor de veranderingen in de drie voor het KUO bepalende omgevingen:

- A** de kunsten en de beroepspraktijk daarbinnen;
- B** het beroep 'kunstenaar' als professie, inclusief het leraarschap en educatieve beroepen;
- C** het hoger onderwijs.

Wat zijn de meest invloedrijke veranderingen in elk van deze drie bepalende omgevingen? En wat betekenen zij voor het KUO en het sectorplan voor de toekomst daarvan?

A Innovatie in de kunsten

De commissie werd vanuit elke discipline en invalshoek kleurrijk verteld over hoe de kunsten en het cultuurbedrijf in 'Umbruch' zijn. "De dans is van een klassieke, verfijnde exceptie ineens een cultureel massagoed geworden," heette het. Of: "Samplen, blurring, dat is wat je doet, individualiteit houdt tegenwoordig vanaf dag één juist in dat je samenwerkt." Of: "Performance doorsnijdt elke discipline nu." Of "Verf was de basis, nu is het een niche, met terpentijn en eikenhout." Of: "Film is een oud ambacht. Het is geen fysieke kunstvorm meer, maar 'tapeless production', volkomen virtueel geworden." Of: "De hele canon van het theater is in twintig jaar op zijn kop gegaan. Je bent nu zelf theatermaker in plaats van dat je theater speelt." Of: "H&M regeert. Het exclusieve modeproduct is nu met één druk op de knop wereldwijd beschikbaar." Of: "De regie in de productieketens van ons vak is door de technologie volledig veranderd. Iedereen kan alles zelf maken." En: "Het is werken en kiezen op duizend podia in plaats van de beoefening van één vak."

Uit deze waarnemingen en de schets in het vorige hoofdstuk blijkt wel dat de impact van deze wereldwijde omwenteling geen statische uitkomst in een vastomlijnd resultaat is. De kunstopleidingen staan voor de taak om - meer dan ooit - niet alleen te reageren op deze dynamiek, maar deze ook te integreren in hun werk, hun missie. In de manier waarop ziet de commissie enkele wezenlijke lijnen.

De kunstpraktijk ondergaat ten eerste de diepgaande veranderingen waar het KUO ook zelf mee om moet gaan. Net zo goed en net zo diep. De kunstpraktijk heeft evenmin vastomlijnde conclusies of definitieve inzichten over de antwoorden op zulke uitdagingen. Men moet deze inzichten samen steeds weer zien te vinden en vertolken.

De kunstpraktijk is bovendien alles behalve een statisch verschijnsel. Heel nieuwe vormen, 'talen' en bedrijfstakken zijn de voorbije vijftien jaar usance geworden. De kunstpraktijk heeft dan ook een permanente interactie met en voeding vanuit het nieuwe talent in het KUO meer dan ooit nodig. Door een betere vervlechting met de kunstpraktijk kan het KUO zo een wezen-

lijke rol spelen in de innovatie van de kunstpraktijk. Het KUO zou deze rol ook moeten ambiëren, als kenniscentrum voor die praktijk.

Daarbij zijn ten tweede multidisciplinariteit en competenties tot samenwerken, combineren, leiden en innoveren cruciaal geworden voor het kunstenaarschap. Want dit is niet meer ambachtelijk in de oorspronkelijke betekenis van dit woord, maar een professie met vele, hoogwaardige dimensies. Het KUO zal dan ook alleen vanuit een hoge, actuele ambachtelijke kwaliteit en eigentijdse competenties en kennisbases kunnen opleiden om het talent zijn weg en zijn plek te leren vinden op 'duizend podia'.

De benchmarking van kwaliteit van het KUO zal ten derde nadrukkelijk verbonden moeten zijn met de veranderingen in de kunstpraktijk en de reflectie daarop in het praktijkgestuurd onderzoek. Zij zal daarom niet (meer) strikt nationaal en vanuit strikt nationale of regionale arbeidsmarktomstandigheden en -overwegingen beredeneerd kunnen zijn.

B Innovatie in het kunstenaarschap

Het KUO vormt en leidt op voor het beroep 'kunstenaar' en docent in kunstzinnige vakken. Dit beroep werd lange tijd beschouwd als de beoefening van een ambacht, waarin scheppingskracht en hoogwaardige vakbekwaamheid een individuele verbinding met elkaar maakten. Het KUO vervulde zijn opdracht dan ook door mensen te selecteren die zo'n verbinding in potentie uitstraalden en hun ambachtelijke kwaliteit intensief op te waarderen. Daarin kon het ook hun creatieve vermogens uitdagen en aanwakkeren.

Bij alle verschillen tussen de ambachtelijke aard, tradities en oriëntaties van de kunstdisciplines - van film tot dans, van opera tot glasblazen - is het deze intense focus op ambachtelijke kwaliteit die het KUO verbindt. Men begrijpt elkaar in dat opzicht over alle disciplinaire grenzen. Dat is een groot goed, waar de rest van het HBO zich aan kan spiegelen. Maar het is niet genoeg, niet meer.

Nieuwe vormen in de praktijk

De professionele werkelijkheid van de jonge kunstenaar die het KUO als alumnus verlaat, is "in korte tijd volledig veranderd, versplinterd zelfs" zoals men vanuit de dans en theaterwereld tegen de commissie zei. In de vormgeving ziet men een "explosie wereldwijd" van nieuwe beeldtaal in audiovisuele vormen en technieken. Mode is van niche tot 'global product' uitgegroeid. Een chique show in Parijs van voorheen is nu binnen één doorklik visuele expressie en beeldtaal voor alle media, klanten en producenten ter wereld. In de popmuziek en jazz is van een 'regulier beroepenveld' van gezelschappen en uitvoeringen nauwelijks sprake: men ziet zich meer als een creatieve industrie. Het gaat er "nu eerder om dat je een *YouTube* weet te maken die tien miljoen keer aangeklikt wordt dan of je live uitvoert in een zaaltje." Klassieke musici hebben communities online, zetten hun eigen festivals op rond hun netwerk en repertoire.

De arbeidsmarkt voor kunstenaars is door de technologische revoluties en globalisering min of meer 'opgeblazen'. Zij is tegelijk wereldwijd geworden, virtueel-immaterieel en gevestigd in allerlei lokale combinaties daarvan. Monodisciplinaire ambachtelijkheid ontmoet multidisciplinaire ontwikkelingen en ondergaat de invloed daarvan. Het begrip 'performance', het vermogen op een scheppende manier zijn ambachtelijke kwaliteiten over te brengen, is voor

elke kunstenaar cruciaal geworden. En niet alleen voor haar of hem: in een globale media-wereld geldt dit eigenlijk voor elke hoogopgeleide professional en persoon in leidinggevende en communicatieve posities. Het KUO kan ook hier avantgarde en inspiratiebron voor velen zijn en moet die rol ook zien en 'uitbuiten'.

Dwars door de disciplines heen ziet men dan ook hoezeer het beroep kunstenaar ingrijpend verandert. Het ambacht en de kunstpraktijk ondergaan wereldwijd transformaties die men soms ademloos, soms met onrust en meestal gefascineerd meemaakt. Die omwentelingen zijn een dagelijkse werkelijkheid voor de opleiding van nieuwe talenten en voor die talenten zelf vooral.

De creatieve industrie ontwikkelt tegelijkertijd heel nieuwe vormen van beroepspraktijk. In nieuwe sectoren en in oudere worden bovendien nieuwe creatieve vaardigheden, expertise en ondernemerschap gevraagd. Van een sterk ambachtelijke en hoogwaardige, maar 'smalle' beroepspraktijk is het werk van de kunstenaar, en ook dat van de docent in de kunstvakken, omgevormd naar voortdurend nieuwe combinaties met multidisciplinaire vragen.

Blurring en sampling

De kunstenaar heeft in deze nieuwe beroepspraktijk geen werk, hij *is* zijn werk. En zulk werk is veelal een vorm van cultureel ondernemerschap. Dit zorgt nogal eens voor misverstanden over 'werkloosheid' of arbeidsmarktgegevens over de kunsten. Kunstenaarschap wordt niet meer gedragen door 'de baan' die men heeft, maar door het profiel van de kunstenaar in een reeks omgevingen. De eigen keuzes op die duizend podia zijn wat profileert en perspectief biedt aan het kunstenaarschap.

Dit leidt tot omwentelingen in het beroep en de kunstpraktijk waarin dit beoefend wordt. Voor hoger beroepsonderwijs in kunst en cultuur kan dit dan ook niet anders dan ingrijpende gevolgen hebben:

- de gemengde beroepspraktijk strekt zich nu veel verder uit dan binnen één ambacht en de grenzen daarvan, ook bij het docentschap in de kunsten.
- de kunstenaar overschrijdt in de invulling van het eigen kunstenaarschap vroegere patronen van zijn 'vak': hij is uitvoerend, docerend, autonoom toepassend, toegepast autonoom, overdragend, performend, samplend, technologisch, organiserend, virtueel, fysiek present, internationaal, lokaal, combinerend en initiërend tegelijk actief. 'Blurring' is kenmerk geworden.
- de kunstenaar is communicator, draagt informatie en inspiratie over. Daarin is elke KUO-alumnus ook 'kunstdocent'. Ook hier weer via inspirerende 'blurring and sampling'. De kunstenaar is medevormgever van zijn vak en de omwentelingen daarin, zowel door zijn rollen in de grensoverschrijdingen in de praktijk van het ambacht, als in de reflectie daarop.

De rol van de docent in het KUO is bij zoveel verandering in de kunsten van bijzondere betekenis. Bij een focus op de ambachtelijkheid, kunstpraktijk en onderwijsuitvoering van voorheen kan die rol onbedoeld conserverend blijken te werken. Soms nog meer dan hun docenten staan studenten in verbinding met deze nieuwe ontwikkelingen en trends. De student, alumni en

omgeving van de hogeschool zijn daarom bondgenoot van de opleidingen voor de actualiteit en kunnen de docenten en de organisatie 'scherp houden'.

Het vak docent

In lijn hiermee is ook het docentschap in de kunstvakken ingrijpend aan het veranderen. Scholen en buitenschoolse educatievormen vragen om eigentijdse coaches. Zij zoeken in hun dagelijkse realiteit overdragers en vormgevers van kunst en cultuur met de gave van multidisciplinariteit. Centraal daarin staan samenwerkingscompetenties en responsiviteit naar een turbulente, wereldwijd georiënteerde jeugd- en mediacultuur. Performance is ook hier een cruciale competentie.

Ook het docentschap van KUO-alumni wordt in deze omwenteling meer cultureel ondernemerschap dan een smalle vakleraarsfunctie. En daarmee is het veel minder een 'second best' loopbaan in een kunstvak, maar een vernieuwend en uitdagend profiel in de kunstpraktijk. Het vindt meer en meer eigen vormen van gemengde beroepspraktijk en gedurige grensoverschrijdingen tussen disciplines en patronen van voorheen.

De arbeidsmarkt op dit terrein is daardoor sterk in beweging. Het aanbod 'vaste plekken' voor vakdocenten neemt af, terwijl de vraag naar andere vormen van 'overdragers' van culturele vorming groeit, ook buiten de gebaande paden van de onderwijssector. Het gemiddelde beeld van de positie van deze alumni op de arbeidsmarkt is daardoor relatief gunstig gebleven (zie figuur 2.17).

Werkloosheid?

Deze transformaties van het kunstberoep hebben nog een belangrijke consequentie. Het kunstenaarschap laat zich steeds minder vangen in de meer formele structuren rond de begrippen arbeid en inkomen, die usance zijn in de sociale regelstelsels, als ook in die van het onderwijs zelf. Zo is bijna 60% van de kunstenaars na hun opleiding nu ZZP'er bijvoorbeeld (zie figuur 2.9 en 2.11). Hun inkomen ontstaat uit voortdurend wisselende combinaties van activiteiten in 'de markt' en daar buiten. Deze ontwikkelingen gelden ook voor degenen die als docenten en leerkrachten te boek staan.

De meest actuele cijfers op dit terrein spreken duidelijke taal: studenten binnen de opleidingen 'productontwerp' en 'ruimtelijk ontwerp' vinden snel een baan (47% en 38% tijdens of direct na afstuderen). Gemiddeld heeft 18% van de HBO-studenten tijdens of direct na hun studie een baan gevonden (zie figuur 2.8). Anderhalf jaar na afstuderen ligt de werkloosheid bij KUO-alumni wel hoger dan gemiddeld: 8% versus 4% (zie figuur 2.12).

Dat regelmatig toch weer disputen opkomen over te veel werkloze kunstenaars - waarmee overigens meestal op de kleine categorie 'autonome beeldende kunstenaars' wordt gedoeld - is dan ook meer een symptoom van de ongrijpbaarheid van de transformaties in het beroep, dan een zinvolle bijdrage aan de analyse van de dynamiek op de arbeidsmarkt. Duizend podia hebben weinig verbinding meer met structuren die uitgaan van vijfdaagse werkweken en arbeidscontracten.

C Innovatie in het onderwijs

Het hoger onderwijs is binnen enkele decennia diepgaand veranderd; het HBO daarbinnen nog het meest. Van een opleidingsaanbod voor een klein percentage jongvolwassenen, georganiseerd in specialistische, kleine eenheden, werd het hoger onderwijs een sector waarin de helft van de jongeren opleidingen volgt voor een brede reeks professies en academische disciplines.

Het KUO is daarin bewust selectief en beperkt van omvang gebleven. Terwijl het HBO tussen 2000 en 2009 sterk in omvang toenam, van 310.000 naar ruim 400.000 studenten, en het hoger onderwijs als geheel tot boven de 600.000 ingeschreven studenten groeide, bleef de omvang van het KUO stabiel rond 25.000 studenten (*zie figuur 4.23*). Men heeft kortom relatief scherper geselecteerd uit het beschikbare talent in ons land en dat van de instroom van daar buiten.

Dat betekent niet dat het KUO nu los staat van belangrijke ontwikkelingen in het HBO. Zo heeft het onmiskenbaar baat gevonden bij de introductie van het lectoraat. De daarmee verbonden mogelijkheden tot verdieping van praktijkgestuurde onderzoekfuncties en de rol van de hogeschool als kenniscentrum, ook voor de relevante professies, geven het KUO onder meer aanknopingspunten voor de ontwikkeling van een derde cyclus, zoals deze elders in Europa in kunstvakopleidingen al eerder mogelijk was. En deze verdiepingsslag is hard nodig.

De voorbije tien jaar is in het KUO tevens een ingrijpende herstructurering doorgevoerd. In samenwerking met de kunstpraktijk is via 'projectorganisatie kunstvakonderwijs' een inhoudelijk kader geformuleerd. Op die basis zijn een aangepast opleidingsaanbod en een kwalificatiestelsel ontwikkeld met landelijke beroeps- en opleidingsprofielen. Toch kunnen op dit terrein nog belangrijke stappen worden gezet, zeker op het punt van de herkenbaarheid van de opleidingen. De externe oriëntatie, zowel in de sector als geheel, als bij de disciplines, kan worden verbeterd.

Deel van de herstructurering van de voorbije periode was een herziening - vooral een vereenvoudiging - van het bekostigingsstelsel voor het KUO. Het is goed vast te stellen dat het loslaten van capaciteitsbekostiging daarbinnen niet leidde tot een door sommigen gevreesde expansie van de instroom van de opleidingen. Deze hebben hun eigen kwalitatieve normeringen serieus genomen bij de selectie van die instroom. De nu voorziene wijziging van de algemene bekostiging van het hoger onderwijs werkt voor het specifieke, selectieve KUO op onderdelen zeer negatief uit.

De driehoek onderzoek-onderwijs-praktijk

Als deel van het hoger beroepsonderwijs wordt het KUO in deze tijd gekenmerkt door een voortdurende interactie, en soms ook spanning, tussen drie dragende begrippen en hun onderlinge dynamiek:

- het inhoudelijke fundament voor de opleiding en de betrokken beroepspraktijk en het praktijkgestuurd onderzoek dat de verdieping en innovatie daarvan verder vormgeeft;
- de onderwijsvisie en de concrete uitvoering daarvan, voortbouwend op het opleidingsprofiel;
- de wederzijdse verbinding met de beroepspraktijk en de reflectie daarop ten behoeve van de kwaliteit en effectiviteit van het onderwijs.

Deze 'driehoek' laat zien wat de onderscheidende positie van het KUO is ten opzichte van enerzijds de academische opleidingen aan de universiteiten en anderzijds de meer functiegerichte opleidingen in het MBO. Voor het KUO geldt niettemin voluit wat voor heel het hoger onderwijs is gaan gelden: uitgangspunt is het herkennen en doen bloeien van talent. Daarbinnen is de opdracht van het KUO, als deel van het HBO, de vorming tot uitstekende professionaliteit van deze talenten.

Het 'jeugdonderwijs' als de vanzelfsprekende *setting* van het KUO en het HO is voorbij. Een veel bredere groep mensen behoort nu tot de doelgroep. Dat is zeer wenselijk, maar vergt ook meer van opleidingen en instellingen. Dat blijkt moeilijk. Op leven lang leren weet men vaak (nog) niet echt in te spelen.

Tegelijkertijd opereren de alumni van het KUO en de instellingen zelf onbegrensd, zijn wereldwijd en dichtbij present. Zij moeten op beide niveaus hun verbindingen weten te leggen en te activeren. Ook dit is onderdeel van het ondernemerschap dat in de kunstpraktijk usance is geworden. Bovendien is een fors deel van die alumni zelf wereldwijd van herkomst en dat geeft nieuwe mogelijkheden, verbindingen en complexiteiten. Internationalisering en ondernemerschap zijn voor het KUO dan ook geen beleidsaspect, maar overlevingsvoorwaarde.

Kunstonderwijs en culturele vorming

Het KUO ondergaat de gevolgen van grote maatschappelijke veranderingen voor hogere beroepsopleidingen in den brede. Zo is de vanzelfsprekendheid van de 'Bildung' van jongeren in het kleine, sociaal beperkte hoger onderwijs van vroeger verdwenen. Dit daagt ook het KUO uit, niet alleen de lerarenopleidingen in het HBO of de universitaire opleidingen, om binnen en rond hun curriculum de aandacht voor en verdieping van de culturele vorming van jongeren te versterken.

De commissie wil dit laatste onderwerp nadrukkelijk accentueren. Culturele vorming verdient in de volle breedte van het Nederlands onderwijs meer aandacht en waardering. In het funderend onderwijs voor alle jongeren in po, VO en MBO allereerst.

Participatief kunstonderwijs, het zelf kunnen spelen/zingen/scheppen, verdient vooral meer aandacht. Doorlopende leerlijnen voor cultuureducatie, niet alleen tussen schoolsoorten, maar ook daarbinnen, komen onvoldoende tot ontwikkeling. Voor jongeren met talent wordt het moeilijker zich zo te ontwikkelen dat zij zullen kunnen voldoen aan het ambachtelijke niveau dat noodzakelijk blijft om met succes toegelaten te kunnen worden tot een kunstopleiding. Deze trend verschaalt - en gevreesd mag worden langdurig - de toekomst van het KUO.

Ook de gevolgen hiervan voor de educatiesector zijn aanleiding tot grote zorg. Belangstelling en behoefte van jongeren zakken weg en met teruglopende subsidies voor buitenschoolse activiteiten wordt deze vorming uitgehold. Dit is voor de vorming, talentontwikkeling, openheid voor excellentie en zelfs 'inburgering' van jongeren slecht.

Tegelijk zijn er behartigenswaardige initiatieven en activiteiten met brede maatschappelijke steun die zulke trends ten goede trachten te keren, zoals leerorkesten en ontwikkelingen in de voorschoolse en naschoolse opvang en 'de brede school'. Hier leeft en gebeurt veel waar het KUO actief en verrijkend op kan inspelen. Het docentschap als een belangrijk beroep waarvoor het KUO opleidt, verdient een ruimhartiger, minder formalistische benadering en meer flexibiliteit in het (kunnen) inspelen op de kansen voor dit vak. Het opleiden van docenten kan veel meer de vorming worden van 'ondernemerschap in culturele vorming'. Met de juiste toerusting kunnen docenten in deze rol veel te bieden hebben en zich een nieuwe plaats verwerven.

Een zeer complexe opdracht

De focus van de meeste docentenopleidingen is op dit moment nog te sterk bepaald door hun nabijheid tot de primair artistiek gerichte 'vakopleidingen'. De oriëntatie van studenten is daarmee sterk gericht op hun dromen van rollen en toekomst in 'uitvoering' en ambachtelijkheid. Ten aanzien van het buitenschoolse werkveld lijken de ontwikkelingen onvoldoende te zijn gevolgd, terwijl daar nu de grootste kansen liggen. De opleidingen staan hier dan ook voor een zeer complexe opdracht. De ongedeelde, 'ongegradeerde' docentenopleiding moet voorbereiden op een beroepsuitoefening in po, VO (inclusief tweede fase), MBO en de buitenschoolse educatie. Men lijkt hierdoor weinig greep te hebben op de ontwikkelingen in de beroepspraktijk door een 'alles moet tegelijk' benadering.

Vooraf de veranderende rol van de docent in het buitenschoolse veld - die van vakleraar naar coach - en de opkomst van nieuwe, vaak interdisciplinaire, ook via de straatcultuur 'binnenwaaierende trends' lijken onderbelicht. Als gevolg daarvan zitten de kunstdocenten nog erg 'in hun vak' opgesloten. Hun op zich hoogwaardige ambachtelijkheid is vaak smal ontwikkeld en nieuwe docenten beschikken daaromheen over een beperkte multidisciplinaire kennis en ervaring. De loden bal rolt ook hier soms moeizaam.

Nieuwe thema's met veel impact en kansen voor deze opleidingen en docenten, zoals de groeiende culturele diversiteit, differentiatie en internationalisering komen dan onvoldoende aan de orde. De focus op formele zaken als bevoegdheidsvragen leidt er ook toe dat er weinig aandacht is voor onderzoek, waardoor hogescholen nog onvoldoende fungeren als kenniscentrum voor de kunsteducatie. Wel heeft men enkele lectoraten op dit terrein aan het werk gezet, die hier een begin van verandering in gang weten te zetten.

Selectiviteit en inbedding

De selectiviteit van het KUO maakt het eigensoortig binnen het hoger onderwijs in ons land. Dat is ook uitstekend, maar betekent nog niet dat er een rijke visie is op hoe selectie functioneert. Zo komt men echter in een probleemzone: bij de werving halen zo veel buitenlandse talenten het vereiste ambachtelijke niveau, dat dit talent uit eigen land gaat ontmoedigen.

Daarom is ook aandacht nodig voor de rol die de vooropleidingen spelen, die vanuit het voortgezet onderwijs zijn verbonden aan het KUO. Dit moet meer ruimte krijgen talent vroeg te herkennen en te binden, zodat de doorlopende leerlijn en onderwijsloopbaan tot en met het KUO zich krachtiger kan ontwikkelen.

Een wat eenvormige kijk op selectiviteit wordt ook merkbaar in het ontbreken van heldere, expliciet gemaakte diversiteit van de profielen van KUO-opleidingen en bij hun visie op selectiviteit. Reflectie vanuit het praktijkgestuurd onderzoek kan hier belangrijke kwalitatieve verdieping en verbetering gaan bieden.

De huidige opzet en sortering van de KUO-opleidingen stamt uit de jaren '70. Deze is in de jaren '90 nogmaals gecodificeerd en vastgelegd in het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO). De door de overheid ingestelde rem op de ontwikkeling van nieuwe opleidingen heeft vervolgens een zekere verstening van dat opleidingspalet in de hand gewerkt. Omdat het KUO in ons binaire bestel onderdeel is van het HBO, konden vernieuwingen in de kunstpraktijk nauwelijks worden vertaald naar inhoud en naar studentenvolume, in de vorm van op de praktijk toegesneden masteropleidingen, die daarbij voortbouwen op breed georiënteerde bacheloropleidingen. Het bestaande masteraanbod onderscheidt zich ook nu nog nauwelijks van wat vroeger de 'voortgezette opleidingen' werd genoemd (*zie figuur 3.21 en 3.22*).

Vernieuwingen in de praktijk hebben daardoor vooral impact gehad op ontwikkelingen in de bacheloropleidingen. Die zijn soms bovenmatig gespecificeerd geraakt, zonder dat dit zichtbaar wordt in de definitie van het formele aanbod. In de masteropleidingen is die praktijkgestuurde vernieuwing juist sterk achtergebleven.

Een heldere, logische relatie tussen brede bachelors, meer specifieke masters en de kunstpraktijk kon zo maar moeizaam van de grond komen. Een heroriëntatie van dit opleidingsaanbod, met naast breed georiënteerde bachelors meer ruimte voor specifieke, in coproductie met de praktijk ontwikkelde masteropleidingen, is daarom nodig. De profilering van instellingen en hun opleidingen en de verbinding daarvan met de actuele kunstpraktijk zal zonder zo'n herziening moeilijk verwezenlijkt kunnen worden.

3. Denklijnen voor het sectorplan

Het KUO leidt getalenteerde jonge mensen op voor een sector en beroepen die wereldwijd in omwenteling zijn. De kunsten ondergaan een wervelwind van technologie, demografie, identiteitsdebatten, nieuwe productiestructuren in creatieve bedrijfstakken en nieuwe wezensvragen van mensen. En in de kunsten zelf komen uitingen en uitingsvormen van die nieuwe vragen en worstelingen naar buiten.

Daar de goede mensen optimaal voor te vormen, op te leiden en laten opbloeien is uitdagend werk. De commissie kijkt dan ook met respect naar wat de opleidingen in het KUO presteren. De analyses van de visitatierapporten door de NVAO laten nog eens zien dat men ten aanzien van de hoge ambachtelijke kwaliteit, die het KUO terecht nastreeft, op niveau weet te presteren. De kernpunten van die analyses zijn opgenomen in bijlage 2 bij dit rapport.

De impact van de wereldwijde omwentelingen in de kunsten en de beroepspraktijk van 'de kunstenaar' kent geen statische uitkomst, geen vastomlijnd resultaat. De creatieve industrie ontwikkelt bovendien heel nieuwe vormen van beroepspraktijk en vragen naar nieuwe creatieve vaardigheden, expertise en ondernemerschap. De klassieke instituties en tradities van kunst en cultuur worden wereldwijd geherdefinieerd. Global entertainment, massale reproductie via het web, nieuwe communicatievormen en economische kansen vormen de motor van nieuwe creatieve ontwikkelingen met grote impact op welvaart en groei. Kunstenaarschap neemt daarbij vaker de vorm aan van cultureel ondernemerschap.

Die ingrijpende veranderingen in de kunsten en de kunstpraktijk zullen dan wel vertaald moeten worden in de wijze waarop het KUO zijn studenten voorbereidt op die praktijk en op de diverse rollen en functies die zij daarin kunnen vervullen. Voor de studenten zijn daarbij realistische, eigentijdse beroepsbeelden en perspectieven van groot belang.

Aandacht voor competenties rond samenwerking, performance en ondernemerschap moet een integraal onderdeel zijn van de onderwijsuitvoering en de 'coproductie' van de ontwikkeling van het onderwijs met de kunstpraktijk. Ook de NVAO stipt aan dat het KUO in zijn verschillende opleidingen aandacht moet besteden aan de confrontatie van de student met de ontwikkeling in de praktijk. De commissie wil dat aspect ook hier sterk benadrukken.

Tegen deze achtergrond ziet de commissie vier aandachtspunten waar het KUO met zijn partners in de kunstpraktijk en het hoger onderwijs belangrijke stappen vooruit moet gaan zetten. Deze vier punten, in hun onderlinge samenhang gezien, zouden de inhoudelijke kenmerken van het sectorplan moeten vormen.

Deze kenmerken zijn allereerst dat het sectorplan **ambitie** moet uitstralen en aanmoedigen. De hoge kwaliteit van het KUO moet niet alleen gekoesterd worden, zij moet verder omhoog. Om deze ambitie te realiseren vereist onderscheidendheid en **profilering** in keuzes. Deze keuzes moeten expliciet gemaakt worden. Die explicitering wordt versterkt door de **verbinding** van de opleiding met de kunstpraktijk meer in de vorm van 'coproductie' vorm te geven. Het KUO kan daarmee zijn rol als kenniscentrum voor de beroepspraktijk en de **innovatie** daarvan versterken, zodat het ook langs deze weg zelf meer deel van die kunstpraktijk wordt. De hogescholen dienen de vier kernpunten van de denklijn van dit advies in samenhang te vertalen in hun eigen beleid.

In dit hoofdstuk wordt deze denklijn in de vorm van aanbevelingen voor ieder van de vier kernbegrippen in concreto vertaald. In het volgende hoofdstuk wordt bij die aanbevelingen vervolgens gekeken naar de rollen en verantwoordelijkheden van de verschillende actoren in de concrete verwezenlijking van deze aanbevelingen.

1 Ambitie

Als er iets uit het sectorplan mag spreken, dan is het ambitie. Die ambitie ontleent het KUO aan zijn rol voor de kunstpraktijk: vernieuwing van en door talent, confrontatie met nieuwe expressies en concepties van kunst en cultuur, overdracht van ambachtelijke kwaliteit en 'durf', visieontwikkeling en verdieping. De vervlechting met deze praktijk te versterken en te verdiepen is daarom een essentiële ambitie. Nu is die nog vaak fragmentarisch en eerder uitzondering dan regulier patroon.

Het KUO heeft goede gronden de lat voor zichzelf hoog te leggen. In deze sector draaien immers verschillende opleidingen mee in de internationale top. Ook zijn er instellingen en opleidingen die op het punt van de internationalisering van zowel hun docentencorps, studentenpopulatie, netwerken als het beroepenveld van veel van hun alumni op wereldschaal kunnen en durven te werken en presteren (*zie figuur 5.50*).

Evenzeer valt op hoe de opleidingen hun studenten zo vormen dat zij zich en masse op de arbeidsmarkt presenteren als innovatieve, zelfstandige ondernemers en professionals. Geen deel van het hoger onderwijs in Nederland levert verhoudingsgewijs zoveel nieuwe MKB-bedrijffjes en innovatieve jonge ondernemers op als juist het KUO (*zie figuur 2.11*). Deze drive - ook voelbaar in de vanzelfsprekendheid van de zeer forse studielast van studenten in het KUO (*zie figuur 5.53*) - mag het KUO en het HBO met meer elan uitdragen. Voor de komende tien tot vijftien jaar moet het KUO daarom 'crescendo' durven spelen. Met het bereikte van nu genoeg nemen is geen adequate doelstelling, ook al omdat de dynamiek in het wereldwijde kunstbedrijf dit nauwelijks zal toelaten.

Ambitie moet niet alleen gelden voor een beperkte groep mensen of disciplines, die zich traditioneel al richtte op een rol op de internationale podia van 'grote orkesten en gezelschappen'. Het KUO moet zijn ambities ook voor andere en vaak heel nieuwe delen van de beroepspraktijk aanscherpen en expliciet maken. Want die dynamiek van de kunstpraktijk vereist een nieuwe visie op de opleidingen, hun eigen ambities en op de wijze waarop zij deze waar weten te maken.

Dit brengt de commissie ertoe twee centrale aanbevelingen te formuleren voor het thema **Ambitie** in het sectorplan:

- De hogescholen zullen de keuzes die zij maken vanuit hun ambities expliciet maken door hun vertaling in de profilering van de opleidingen, zowel bachelor als master, naar inhoudelijke, artistieke oriëntatie en kwaliteiten.
- De hogescholen zorgen daarbij voor explicitering van de doelen en werkwijze van de opleidingen voor de studenten en hun talentontwikkeling. Zowel in ambachtelijke zin als ten aanzien van hun andere professionele competenties op de 'duizend podia' van vandaag en morgen. In het bijzonder gaat het om:
 - o hun verdergaande artistieke ontwikkeling als vorm van leven lang leren;
 - o de ontwikkeling van hun reflexieve kwaliteiten en competenties;
 - o de confrontaties met de verscheidenheid van de beroepspraktijk gedurende de studie.

De commissie dringt er daarbij aan dit thema **Ambitie** bovendien verder uit te werken voor de volgende aspecten en doelstellingen van het KUO:

- De ontwikkeling van de lectoraten waardoor de rol van het KUO als kenniscentrum concreet gestalte krijgt en de verwevenheid met de kunstpraktijk kan worden versterkt. Op de zwaartepunten in het praktijkonderzoek dient daarbij derde cyclus onderzoek tot ontwikkeling te komen.
- De realisatie van nieuwe vormen van KUO-aanbod in samenwerking met relevante opleidingen elders in het HBO, WO en MBO : technologisch, educatief, multidisciplinair, liberal arts en dergelijke.
- De vernieuwing en versterking van het educatief gerichte type opleidingen, waaronder de docentopleidingen.
- De ontwikkeling van het docentencorps, mede tegen de achtergrond van de vergrijzing en de snelle veranderingen in de beroepspraktijk.

2 Profilering

Het KUO is de enige sector in het Nederlandse hoger onderwijs die zijn eigen instroom van talent bepaalt. Deze selectiviteit en de aard daarvan - niet aan de hand van cijferlijstjes of 'toelatingsexamens', maar via een fundamenteel professionele analyse - onderscheiden het in hoge mate van de rest van het hoger onderwijs. De omnivalentie van de diploma's van MBO, HAVO of VWO is hier opgeheven en dit wordt zonder meer aanvaard in de samenleving.

De profilering van het KUO zal samen moeten hangen met de kwaliteiten en competenties waarop men de talenten selecteert en met de ambities die men voor hen en met hen wil

realiseren. Inhoudelijke keuzes binnen de dynamiek van kunst en cultuur van vandaag en morgen vloeien daaruit voort. Deze moeten expliciet gemaakt worden. Want als iedereen alles pretendeert te kunnen doen, zal niemand iets werkelijk realiseren. Middelmaticheid zou dan de toon zetten, terwijl excellent, ook internationaal onderscheidend aanbod de norm is. Het bepalen van het opleidingsaanbod en de toepassing van de regels ten aanzien van de 'macrodoelmatigheid' zal daaruit de consequentie moeten trekken.

Profilering vertaalt zich vervolgens in de selectiviteit die kenmerkend is voor de betrokken hogeschool en opleiding. Men zal zijn profiel kiezen op grond van de aspecten waar men in weet uit te blinken. Dat geldt zowel voor de (brede) bacheloropleidingen waar men zich op zal richten, als voor de specifieke masteropleidingen waar men zich in nauwe afstemming met de kunstpraktijk op zal richten.

In aansluiting op de analyse van de commissie-Veerman over 'differentiatie tussen instellingen' verdient elk KUO-aanbod een dergelijk profiel. Hierin zullen de gekozen ambitie, oriëntatie, selectiviteit, kennisbasis en relevante omgeving en 'coproducterschap' uit de kunstpraktijk geïntegreerd worden.

Op dat onderscheidende karakter en zijn concrete verwezenlijking moeten de KUO-opleidingen ook gevalideerd en geaccrediteerd worden. Basiskwaliteit in de zin van een in algemene zin adequaat aanbod voldoet niet. De hogescholen zullen in het sectorplan dan ook de conclusies moeten formuleren die elk van hen trekt uit haar vermogen zich daadwerkelijk te onderscheiden: zijn de focus en kritische massa voor de noodzakelijke eigen profilering sterk genoeg? En zo niet, met wie en hoe kan dit wel slagen?

Dit brengt de commissie ertoe twee centrale aanbevelingen te formuleren voor het thema **Profilering** in het sectorplan:

- De hogescholen zullen de profileringkeuzes van hun KUO-opleidingen bij de gewenste verdergaande differentiatie van het hoger onderwijs actief benutten, zowel binnen het HBO als in coproducties met MBO, wo, buitenschoolse educatie en levenlangleren-vormen.
- Daarbij zorgen zij voor een onderscheidende vertaling van die profilering ten aanzien van het praktijkgestuurd onderzoek, onderwijsvisie en -uitvoering en coproducties met de kunstpraktijk voor elke opleiding in het KUO. Een dergelijke vertaling kan niet zonder een herbezinning op de rol en positie van de vooropleidingen.

De commissie dringt er daarbij aan dit thema **Profilering** bovendien verder uit te werken voor de volgende aspecten en doelstellingen van het KUO:

- De wijze waarop de hogescholen met KUO hun internationalisering vormgeven, samen met de partijen buiten het HBO - en buiten Nederland - met wie zij dit ambiëren te doen.
- De wijze waarop zij hun bijzondere taak als opleiders van docenten in kunst en cultuur in de brede zin van het woord nieuw leven inblazen en met wie zij deze opdracht samen willen realiseren.
- De wijze waarop zij in hun eigen profiel en curricula het aspect 'Bildung' accent willen geven en verdiepen, in relatie tot de ambachtelijke en professionele competenties en kwaliteiten die de kunstpraktijk van nu en morgen vereist.

3 Verbinden

Onderscheidende profilering vereist een nieuwe kwaliteit van de verbinding van het KUO met de kunstpraktijk en met de vele andere partners die het als hoger beroepsonderwijs van internationale allure verdient. Het sectorplan, inclusief zijn totstandkoming en implementatie, is een uitgelezen middel om zulke verbindingen te versterken en het accent meer op de inhoudelijke aspecten en minder op de formele structuren te leggen.

Er is namelijk een sterk afwachtende en vaak ook formele opstelling over en weer merkbaar. Van een gedurig 'coproducerschap' van KUO en kunstpraktijk is niet overal en altijd sprake. De commissie zou juist op die laatste vorm van de relatie de nadruk willen leggen. Het KUO moet zo zelf deel van de kunstpraktijk worden. Hiervoor biedt bovendien de explicitering van ambities en profielen kansen. De hogescholen kunnen daarmee namelijk de voor hen specifiek relevante 'nieuwe bondgenoten' uit de werelden van de duizend podia van nu en morgen ontdekken en aan zich binden.

Dit proces van verkenning en alliantievorming doen zij niet alleen; ook anderen binnen en buiten Nederland zitten daar midden in. Afstemming en uitwisseling van *good practices* in relatie tot de ontwikkeling van 'coproducerschap' liggen dan ook voor de hand. Zeker met verwante organisaties als ROC's, universiteiten en hogescholen die succesvolle verbindingen weten te leggen met de nieuwe doelgroepen, creatieve industrie en nieuwe vormen van cultuureducatie en de kunstpraktijk in binnen- en buitenland. Zulke uitwisseling en afstemming binnen het KUO zelf, tussen de expertise en ervaringen van de verschillende disciplines en op een meer interdisciplinair niveau mag ook meer impulsen krijgen. Ook hier zou het werk van lectoraten ingezet kunnen worden, ter verkenning en uitdieping.

Dit brengt de commissie ertoe twee centrale aanbevelingen te formuleren voor het thema **Verbinding** in het sectorplan:

- De hogescholen zetten zich in het bijzonder in voor de verkenning van en netwerkvorming met (nieuwe) partners als 'coproducers' die passen bij de profielen die de hogescholen met kunstonderwijs voor zichzelf en samen formuleren en expliciteren.
- Een extra accent leggen zij op de relaties binnen het HBO en WO met de docentenopleidingen en op het praktijkgestuurd onderzoek ter verhoging van de effectiviteit en kwaliteit van deze opleidingen.

De commissie dringt er daarbij aan dit thema **Verbinding** bovendien verder uit te werken voor de volgende aspecten en doelstellingen van het KUO:

- Bij de internationale en meer specifiek de Europese 'branding' van het KUO.
- Bij de versterking van de rol en (gezamenlijke) werving van lectoren en de uitbouw van de hogeschool tot kenniscentrum voor de kunstpraktijk en onderwijsontwikkeling, evenals bij de concrete realisering van de derde cyclus van het KUO.
- Bij de ontwikkeling van een eigentijds alumni-beleid, waarin de blijvende relatie met de uitstroom van talent wordt ingezet voor een permanente (wederzijdse) voeding vanuit de kunstpraktijk in praktijkgestuurd onderzoek, onderwijsuitvoering, leven lang leren en relatienetwerken.

4 Innoveren

Op grond van de gekozen ambities, de onderscheidende profilering en de verbindingen met de relevante partners kan het KUO zijn innovatief vermogen versterken. De dynamiek van de kunstpraktijk en de taken van de hogeschool als kenniscentrum daarvoor vereisen dat men zich daar met kracht op richt.

Om dit te kunnen doen zullen de hogescholen hun opzet en eigen organisaties kritisch onder de loep moeten willen nemen. Zijn deze adequaat geïnnoveerd om hun profilering te verwezenlijken, dan kunnen zij hun kwaliteit en impact verhogen, en de profilering met succes realiseren.

Belangrijk aandachtspunt daarbij is de actualiteit en relevantie van de kwaliteit van de docenten. Passen deze bij het profiel? Zijn zij bij de tijd? Het HRM-beleid en het alumni-beleid moeten daar bewust op gericht worden en het leven lang leren-aspect van het KUO is daarmee direct verbonden.

Dit brengt de commissie ertoe twee centrale aanbevelingen te formuleren voor het thema **Innovatie** in het sectorplan:

- De hogescholen formuleren de conclusies die elk van hen trekt uit hun vermogen tot innovatie: zijn de focus en kritische massa voor de noodzakelijke vernieuwingen sterk genoeg? Zo niet, met wie en hoe kan dit wel slagen?
- De hogescholen gaan nadrukkelijk werk maken van de professionalisering van de eigen organisatie, de staf daarbinnen en het docentschap binnen het KUO.

De commissie dringt er in het bijzonder op aan de **Innovatie** van het KUO te concentreren op de volgende aspecten:

- De aandacht voor de 'praktijkconfrontaties' gedurende de studie van de studenten, onder meer door de expertisecentra daarvoor 'extracurriculair' aan de opleidingen te verbinden en door de ontwikkeling te stimuleren van 'art incubators' voor nieuwe bedrijvigheid van studenten.
- Het HRM-beleid en het alumnibeleid omwille van de actualiteit en kwaliteit van de professionele staf van de hogeschool te versterken.
- Een kritische evaluatie van de bestaande opleidingsprofielen, hun actualiteit en relevantie voor de kunstpraktijk van nu en morgen, alsmede de noodzakelijke samenhang tussen praktijkgestuurd onderzoek, onderwijsvisie en -uitvoering en verbinding met de kunstpraktijk en verdere maatschappelijke omgeving.
- Een toespitsing van deze kritische evaluatie op de situatie en positie van de docentopleidingen en hun feitelijke rol in de beroepspraktijk in deze tijd.

De feitelijke grondslag van het sectorplan

In het sectorplan moet de inspanning opgenomen worden om over het KUO veel meer feitelijke kennis te verzamelen. Gedurende het werk van de commissie en de gesprekken met de vele betrokkenen is opgevallen dat op verschillende belangrijke onderwerpen weinig of geen informatie, analyse of inzichten beschikbaar zijn. De feiten en cijfers die in dit advies bijeen zijn gebracht bieden wel de nodige informatie, maar het viel ook op over hoe veel andere aspecten zulke gegevens niet of nauwelijks bestonden. Ook Europees en internationaal blijkt een aanzienlijk gebrek te bestaan aan kwantitatieve gegevens.

Dit leidt er onder meer toe dat gemakkelijk beweringen en opvattingen geuit kunnen worden door beleidsmakers, adviesinstanties, organisaties (en KUO-vertegenwoordigers zelf) zonder dat daarvoor feitelijke onderbouwing bestaat. Voor de ontwikkeling van een grondig en onderbouwd beleid van de instellingen zelf, de sector, het hoger onderwijs als geheel en van de betrokken overheden als OCW, SZW en anderen is dit eigenlijk niet acceptabel. Een gezamenlijk initiatief met hen om hier grondig aan te gaan werken is zonder meer noodzakelijk.

De commissie dringt er in het bijzonder op aan de feiten en cijfers, vergelijkende onderzoeken en trendanalyses ten aanzien van het KUO op de volgende punten blijvend te actualiseren, verbeteren en/of te laten opstellen:

- De feitelijke situatie van de arbeidsmarktpositie en perspectieven van de alumni van het KUO, in nationaal, Europees en internationaal verband.
- Het feitelijk onderscheid in de beroepspraktijk tussen wie zich kunstenaar noemt en de daadwerkelijke KUO-uitstroom.
- De feitelijke behoefte en arbeidsmarktontwikkelingen voor kunsteducatie en de sterk toenemende verscheidenheid van functies daarin.

4. Rolverdeling en verantwoordelijkheden

Het KUO verdient het dat de voornemens en ambities waar de hogescholen samen voor gaan staan ook daadwerkelijk gerealiseerd kunnen worden, met behulp van het sectorplan. Daartoe zou daarin helder moeten zijn aangegeven welke rollen en verantwoordelijkheden door welke betrokkenen op zich genomen worden. Wie moet zich waaraan wijden, kortom?

De commissie ziet drie partijen die onderling en met elkaar tot initiatieven en afspraken dienen te komen om hun rol en verantwoordelijkheid concreet in te vullen:

- 1** De hogescholen, zowel zij die KUO-opleidingen aanbieden als de overige;
- 2** De kunst- en cultuursector en hun vertegenwoordigers, waaronder ook nieuwe partners van het KUO in de beroepspraktijk van deze tijd;
- 3** De overheid, in het bijzonder de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

1 De hogescholen

Hier zijn drie typen verantwoordelijkheid aan de orde. Die van:

- A** de individuele hogescholen met KUO als zodanig;
- B** de gezamenlijke hogescholen met KUO binnen het HBO;
- C** de hogescholen als het collectief van het hoger beroepsonderwijs, verenigd in de HBO-raad.

Elk van deze drie heeft in het sectorplan een duidelijke opdracht. Die opdracht leidt tot concrete aanbevelingen over wat de betrokken hogeschool en het collectief moeten doen.

A De individuele hogescholen

Iedere hogeschool met aanbod dat zich richt op de kunstpraktijk – waaronder ook hier nadrukkelijk de creatieve industrie en het kunstdocentschap wordt begrepen – expliciteert haar eigen ambities en het daarbij passende profiel van de (brede) bacheloropleidingen en specifieke masteropleidingen, zoals men deze aanbiedt binnen dat profiel.

De formulering van die ambities bouwt voort op de wijze waarop de hogeschool haar visie op 'de driehoek' van onderzoeksgestuurde kennisbasis/onderwijsconcept/verbinding met de kunstpraktijk invult en realiseert.

Dit leidt tot de volgende nadere punten die de commissie de individuele hogescholen aanbeveelt te doen:

- Iedere betrokken hogeschool expliciteert hoe zij in haar profiel de kenmerkende elementen daarvan vertaalt in haar eigen opleidingen:
 - het professioneel profiel van de docenten;
 - de actualisering van dat profiel in het licht van de dynamiek van de kunstpraktijk en het vak van docent in po/vo/ho en buitenschoolse educatievormen;
 - de reflectie op de professies waar men voor opleidt via praktijkgestuurd onderzoek;
 - ondernemende houding en vaardigheden voor de kunstpraktijk;
 - ethisch handelen als professional;
 - leven lang leren als kenmerk van de professional.
- Iedere betrokken hogeschool geeft aan welke inspanningen zij verrichten zal om de eigen organisatie van het onderwijs, het praktijkgericht onderzoek en het versterken van verbindingen met de kunstpraktijk impulsen te geven om haar profiel aan te scherpen en te actualiseren.
- Iedere betrokken hogeschool geeft aan hoe zij op deze basis de rol van docenten binnen het onderwijs zal gaan versterken en herdefiniëren: van strikt ambachtelijk naar vorming van professionaliteit op het hoogste niveau in kunst en cultuur.
- Iedere betrokken hogeschool geeft aan hoe zij deze focus op kwaliteit, profiel en innovatieve taken verder zal ontwikkelen. Daarbij geeft zij aan hoe zij zal waarborgen dat zij de noodzakelijke 'kritische massa' van de driehoek 'onderwijs-onderzoek-beroepspraktijk' realiseert. Kan zij dit onvoldoende, dan zal zij aangeven met wie en hoe dit wel realiseerbaar zou worden, of waarom dit niet (meer) mogelijk blijkt.

B Het collectief van hogescholen met KUO

Deze hogescholen dienen zich - met de HBO-raad - nadrukkelijk te buigen over de gedachte om de aanbevelingen van de commissie-Veerman te benutten voor een 'springplankrol'. Daarin kunnen zij *'onderscheiden, verbinden, vernieuwen'* gezamenlijk inhoudelijk vertalen, toespitsen en implementeren.

Zo kunnen zij het sectorplan inzetten als route naar een daadwerkelijke invulling van de wenselijke differentiatie en profilering. Gezamenlijk zullen zij daarbij de conclusies trekken uit de individuele keuzes van de instellingen ten aanzien van hun profilering met het oog op de realisatie van een gedifferentieerd en gevarieerd aanbod van KUO-opleidingen.

Deze hogescholen zullen het in dat verband tevens op zich nemen de bestaande opleidingsprofielen en definities van het 'klassieke KUO-aanbod' kritisch te evalueren op hun actualiteit, relevantie en doeltreffendheid voor de kunst- en onderwijspraktijk van de komende tien tot vijftien jaar. Deze kritische reflectie moet zich niet alleen richten op de ambachtelijke kant van de competenties, maar tevens op de vereisten voor de totstandkoming van bredere bacheloropleidingen en meer specifieke masters.

De hogescholen zullen ook hierbij de kunstpraktijk en nieuwe, relevante partners actief betrekken en inhoudelijk raadplegen. Ook zullen zij het praktijkgestuurd onderzoek vanuit lectoraten deze evaluatie inhoudelijk laten begeleiden.

Dit leidt tot de volgende nadere punten die de commissie het collectief van het KUO aanbeveelt te doen:

- Zij zullen deze evaluatie en de noodzakelijk blijkende vernieuwingen van de opleidingsprofielen en de definities van het opleidingsaanbod in gezamenlijke conclusies doen uitmonden. Deze richten zich vooral op verdere versterking van de driehoek 'onderwijs-onderzoek-beroepspraktijk.' In het onderwijs zullen zo evidence based werken en handelen en de reflectie op de betekenis van de dynamiek in de kunstpraktijk gewaarborgd worden.
- Zij zullen initiatieven nemen om zowel interdisciplinair als binnen de verschillende disciplines van kunst en cultuur - inclusief de educatieve sector daarvan - de dialoog met de kunstpraktijk van impulsen te voorzien tot vernieuwing, verdieping en borging van de kwaliteit daarvan.
- Zij zullen het initiatief nemen om met de hogescholen en HBO-sectoren de samenwerking te intensiveren op de verwante opleidingsterreinen en professies waarvoor zij opleiden: het docentschap, nieuwe technologische sectoren als gameontwikkeling en dergelijke. In het bijzonder nemen zij initiatieven om gezamenlijk de kennisbasis en het praktijkgestuurd onderzoek voor hun opleidingen te versterken, als ook de verbinding met de relevante eigentijdse beroepspraktijk te intensiveren.
- Zij zullen het initiatief nemen om gerenommeerde kunstenaars uit heel de wereld met een bijzondere band met de kunst en cultuur van Nederland als honorair lector te verbinden aan hun collectief en zulke vrouwen en mannen intensief inschakelen bij innovatie van en reflectie op ambacht, 'Bildung' en de relaties met de kunstpraktijk.
- Zij zullen zich inspannen voor ontbureaucratisering van de eigen organisatie en afstemmingsactiviteiten. Schakel de Kafka-brigade in.

C De hogescholen gezamenlijk en de HBO-raad

De HBO-raad draagt zorg voor de totstandkoming van het sectorplan en ondersteunt de concrete uitwerking en implementatie daarvan door de hogescholen met KUO en hun partners door de inrichting van een regieorgaan. Daarbij kan naar het model van de commissie-Cohen ten aanzien van de geesteswetenschappen van de universiteiten worden gekeken.

De HBO-raad dient zich met de betrokken hogescholen nadrukkelijk te buigen over de gedachte om de aanbevelingen van de commissie-Veerman te benutten voor een 'springplankrol'. Daarin kunnen zij *'onderscheiden, verbinden, vernieuwen'* inhoudelijk vertalen, toespitsen en implementeren en het sectorplan inzetten als route naar een daadwerkelijke invulling van de wenselijke differentiatie en profilering. Tegen die achtergrond zou het regieorgaan ook verbonden moeten worden aan de minister van OCW.

Dit leidt tot de volgende nadere punten die de commissie de hogescholen en HBO-raad aanbeveelt te doen:

- De hogescholen zullen het KUO betrekken bij de intensivering van de verbindingen met de beroepspraktijk, gericht op de verdere ontwikkeling van 'coproducerschappen'. Samenwerking op dat punt tussen de hogescholen met KUO en de sectoren HPO, HTNO en HEO en de uitwisseling van kennis en inzicht zullen zij versterken en structureel inbedden.
- Zij zullen de hogescholen met KUO actief betrekken en ondersteunen bij internationale samenwerking van het hoger onderwijs en het HBO daarbinnen, in het bijzonder bij Europese initiatieven als UAS-net en het classificatieproject U-Map.
- Met name bij de volgende thema's kan de interactie tussen hogescholen met KUO en de andere hogescholen impulsen krijgen:
 - Versterking van de lerarenopleidingen, ook samen met de universiteiten;
 - De verbetering van de doorstroom MBO -HBO;
 - Versterking en uitdieping van de functies van de lectoraten en de hogeschool als kenniscentrum voor de beroepspraktijk en de maatschappelijke omgeving;
 - Professionalisering van de staf voor onderwijs, onderzoek en organisatie van het HBO;
 - De ontwikkeling van innovatieactiviteiten zoals via SIA-RAAK-projecten;
 - De actualisering van de opleidingsprofielen en de herdefinities van het opleidingsaanbod;
 - De stimulering van differentiatie en excellentie van opleidingen;
 - Internationalisering en 'branding';
 - Ontbureaucratisering van institutionele activiteiten en verplichtingen.

2 Partners uit kunst en cultuur

De kunst en cultuursector en zijn vertegenwoordigers verplichten zich feitelijke belangstelling te ontwikkelen voor de realiteit van de KUO-opleidingen en voor hun gerealiseerde kwaliteit. Daarbij worden ook de nieuwe partners uit relevante sectoren als de creatieve industrie vanzelfsprekend betrokken. Zij worden uitgenodigd de eigen verwachtingen en normen te expliciteren en te onderbouwen voor hun samenwerking met de hogescholen, en voor de resultaten die zij daarvan wensen.

Dit leidt tot de volgende nadere punten die de commissie de partners in kunst en cultuur aanbeveelt te doen:

- Zij zullen 'eigenaarschap' ontwikkelen als 'coproducers' van de noodzakelijke praktijkconfrontaties van de studenten van het KUO gedurende hun vorming: stages, opdrachten, afstudeerprojecten, try-outs, en dergelijke.
- Die partnerships worden ook ingevuld met partijen die men nog niet regelmatig betreft, bijvoorbeeld vanuit media- en game-industrie, 'leerorkesten' en anderen in de kunstpraktijk en elders in het onderwijs die zich als nieuwe partners manifesteren.
- Deze verschillende partners zullen eigenaarschap ontwikkelen als structurele 'coproducers' van het evidence based praktijkgestuurde onderzoek en van de verkenning naar en identificatie van wezenlijke toekomstbepalende thema's voor zulk onderzoek in het KUO en HBO.
- Zij zullen eigenaarschap ontwikkelen als structurele coproducers van de ontwikkeling van de hogescholen in hun kenniscentrumfuncties en van zulke kenniscentra in het KUO in concreto.
- Zij zullen stimuleren dat mensen uit de kunstpraktijk in binnen- en buitenland zich engageren als lectoren, en in andere functies, in het kader van die kenniscentra. Daarbij ondersteunen zij de hogescholen actief bij de werving van zulke mensen en geven hun eigen personeel nadrukkelijk ruimte en mogelijkheden om zulke functies te ambiëren en te vervullen.

3 Overheden

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap zal ruimte bieden voor scherpe profilering van hogescholen met KUO-aanbod. Daartoe zal OCW de totstandkoming van het regieorgaan voor het sectorplan krachtig ondersteunen, en daarbij betrokken zijn. Belemmeringen voor profilering die in de regelgeving bestaan worden weggenomen, ook bij andere beleidsterreinen als dat van de IND en de sociale zekerheid.

De gevolgen van de voorgenomen herziening van de bekostiging van het hoger onderwijs en de restrictie tot het financieren van 'één bachelor en één master per student' zullen het KUO buitensporig hard treffen. Dit staat haaks op de door de regering zelf gestelde doelen van excellentie en differentiatie en moet daarom ernstig heroverwogen worden.

OCW zal het KUO ondersteunen zich met de HBO-raad te buigen over de gedachte om de aanbevelingen van de commissie-Veerman te benutten voor een 'springplankrol.' Zo kunnen zij het sectorplan inzetten als route naar een daadwerkelijke invulling van de wenselijke differentiatie en profilering, in lijn met de door de regering zelf gestelde doelen van excellentie en profilering van het hoger onderwijs.

Dit leidt tot de volgende nadere punten die de commissie de overheden aanbeveelt te doen:

- De minister van OCW voert een regelgeving- en bekostigingsbeleid dat afspraken mogelijk maakt ten aanzien van:
 - o Capaciteitsontwikkeling bij bachelor- en masteraanbod;
 - o Ondersteuning van de ontwikkeling en toespitsing van masteropleidingen;
 - o Introductie van de derde cyclus in het KUO, op basis van samenwerkingsverbanden met kunstfaculteiten van (internationale) universiteiten;
 - o Bekostiging van specifieke profileringafspraken naast een basisbekostiging van de vastgestelde capaciteit van toe te laten studenten;
 - o Ontwikkeling van een tweede geldstroom, mede vanuit de cultuurfondsen, en het werk van excellente, internationale lectoren voorwaardelijk te bekostigen;
 - o Ontwikkeling van profilering door onder meer ruimte voor nieuwe KUO-trajecten, samen met HBO-lerarenopleidingen, MBO -aanbod en andere inhoudelijk verwante opleidingen, zoals die op het terrein van de creatieve industrie.
- Drastische verbetering van de verzameling en actualisering van de feiten en cijfers over kunst en cultuur en de rollen van het KUO daarbij, arbeidsmarktontwikkelingen, analyses en feiten, evenals van het evidence based beleid ter zake.
- De minister van OCW neemt het initiatief tot fundamentele herbezinning op de waarde en de omvang van de inspanningen voor de cultuureducatie in po, vo, MBO en buitenschoolse omgevingen. Internationale en lokale voorbeelden worden daarbij betrokken, evenals de relevante onderwijssectoren, lerarenopleidingen, cultuurorganisaties, en de 'civil society' die hier veel steun aan wil geven.
- OCW neemt het initiatief tot aanpassing van de evaluatiecriteria en subsidievoorwaarden van artistieke gezelschappen en instituties om hen aan te moedigen - en te monitoren - bij hun inzet voor de intensivering van de uitwisseling van ervaring en talent met de KUO-opleidingen.

Het vervolgtraject

Voor de verschillende actoren – de hogescholen met KUO voorop – zijn hiermee aanbevelingen geformuleerd en is aangegeven wie volgens de commissie waarop aanspreekbaar is voor het opstellen en welslagen van het sectorplan. Deze aanbevelingen en taken staan in onderling verband. Wil het sectorplan slagen en bijdragen aan een sterk, uitdagend en internationaal toonaangevend KUO, dan is het noodzakelijk dat alle betrokken partijen in samenhang met elkaar handelen.

Springplank

Daarbij zijn de hogescholen in eerste instantie aan zet. Zij zullen zelf – samen met hun partners uit de kunstpraktijk – hun eigen ambities en profileringskeuzes formuleren. Dit eigenmeesterschap gaat gepaard aan verantwoordelijkheid voor een adequate en doeltreffende spreiding van opleidingen en kennisvoorzieningen. Daarom vindt de commissie het wezenlijk dat de HBO-raad, die belast is met de totstandkoming van het sectorplan, een regieorgaan inricht, in afstemming met betrokkenen zoals OCW en partners uit de kunstpraktijk.

De commissie wees al op de voor het KUO zinvolle elementen van het rapport van de commissie-Veerman. Het KUO, als een internationaal georiënteerd onderdeel van het hoger onderwijs bij uitstek, moet zich voorspoedig kunnen ontwikkelen. Het kan daarbij gebruik maken van de inzet die vanuit 'Veerman' gegeven is. De aanpak via een gezamenlijk regieorgaan biedt daarbij een extra kans. Het kan namelijk de positie van het KUO als 'springplank' concreet maken: door sturing, afspraken en monitoring van de uitvoering van het sectorplan te borgen. Een dergelijke rol als springplank vereist dat OCW zowel beleidsmatig als financieel ruimte laat om langs deze weg tot feitelijke profilering en differentiatie te komen. Het vereist daarmee ook een constructief samenspel van regieorgaan, HBO-raad en OCW.

Evaluatie

De implementatie van het sectorplan en de waardering voor de inzet van het KUO daarvoor zullen worden versterkt als daarin heldere evaluatienormen zijn opgenomen ten aanzien van de afspraken, voornemens en doelstellingen van de verschillende betrokken partijen. Een nulmeting van de feitelijke stand van zaken binnen het KUO ten aanzien van punten als de profilering, relaties met de kunstpraktijk en innovatie van opleidingen is daarvoor een nuttig instrument, ook al gelet op de gebreken in de feitelijke data over de kunstsector en het kunstonderwijs.

De hogescholen kunnen vervolgens in het verband van de dialoog met het regieorgaan over hun eigen doelstellingen en rollen heldere targets afspreken. Bij de toetsing van de verwezenlijking van het sectorplan zullen zij daarop ook aangesproken worden door hun omgeving. Zulke afspraken moeten dus deel van het sectorplan zijn. Ook zullen zij zinvol zijn in het kader van de accreditatiecyclus en de ontwikkeling van het U-Map project in Europa.

Wegnemen obstakels voor ambitie

Belemmeringen in de (pre-Veerman) regelgeving en bekostiging voor het realiseren van stevige ambities en heldere en realistische profileringskeuzes, moeten dan waar mogelijk uit de weg worden geruimd. Dat is een opdracht voor de bewindslieden van het komende kabinet en zou ook laten zien dat het de regering menens is met de concrete vertaling van het rapport-Veerman in het HO-beleid.

BIJLAGE 1

Feiten en cijfers

BIJLAGE 1

De commissie heeft de relevante feiten en cijfers - voor zover deze adequaat beschikbaar bleken - bijeen gebracht langs dezelfde lijn waarlangs zij haar advies heeft opgesteld: van buiten naar binnen kijkend. Daarmee helpen de cijfers de volgende 5 vragen te beantwoorden:

1. Wie is kunstenaar?

2. Wie werkt waar?

3. Welke opleidingen bieden 'kunst'?

4. Wie studeert wat en waar?

5. Wie zijn de studenten?

Zo wordt ingegaan op het begrip 'kunstenaar' en de verschillen van de definities die daarbij worden gehanteerd in het cijfermateriaal. Tevens worden kengetallen gepresenteerd over het aantal kunstenaars dat in Nederland -met of zonder KUO-opleiding- werkzaam is.

Vervolgens komen hun kenmerken aan de orde, zoals de arbeidsmarktgegevens van afgestudeerde kunstenaars, zowel in Nederland als in internationaal perspectief. Ook worden cijfers gepresenteerd over de doorstroom van KUO-afgestudeerden naar de arbeidsmarkt, hun ondernemendheid daarop en wordt meer specifiek gekeken naar de arbeidsmarktpositie van afgestudeerden uit de diverse disciplines, waaronder ook uit opleidingen gerelateerd aan de creatieve industrie.

Eveneens is getracht een overzicht te schetsen van de diversiteit van de KUO-opleidingen en ook hierbij is in het overzicht aandacht besteed aan de opleidingen die zich richten op de creatieve industrie.

Daarna worden cijfers gepresenteerd over de studentaantallen binnen de verschillende KUO-disciplines, als ook die bij de (economische en technische) opleidingen die zich richten op de creatieve industrie. Dat betreft trendgegevens over het aantal inschrijvingen, de instroom en de gediplomeerden, weergegeven per discipline. Vervolgens wordt meer specifiek gekeken naar zulke studentgegevens binnen de verschillende disciplines.

Tot slot worden enkele gegevens over de meest opvallende kenmerken van de KUO-studenten en hun studiegedrag gepresenteerd. In het bijzonder wat betreft internationalisering, de inzet voor de studie en rendementen.

1. Wie is 'kunstenaar'?

De eerste paragraaf beschrijft verschillende definities die worden gehanteerd van het beroep 'kunstenaar'. Het gebruik van zulke definities heeft natuurlijk consequenties voor de gegevens die in verschillende onderzoeken worden gepresenteerd over dit beroep. Tevens worden aan de hand daarvan kengetallen gepresenteerd over het aantal werkzame kunstenaars in Nederland. Het gaat daarbij om mensen met en zonder opleiding in het KUO, die in de kunstpraktijk actief zijn.

In verschillende onderzoeken zijn variabelen onderzocht op het gebied van de arbeidsmarkt en beroepsperspectieven voor kunstenaars (bijvoorbeeld door het CBS en het ROA). Er worden bij deze onderzoeken echter wel zeer verschillende definities van een kunstenaar gehanteerd. Deze verschillen liggen zowel op het opleidingsniveau (HBO en WO), bij de definitie van het begrip werkzaamheid en die van het kunstenaarsberoep.

Het kunstenaarsberoep is door het CBS bijvoorbeeld zeer ruim gedefinieerd, in vergelijking met de HBO-monitor, zoals deze wordt uitgevoerd door het ROA (figuur 1.1). Deze ruime CBS-definitie werkt door in de aanduiding van een veelvoud aan beroepsaanduidingen gerelateerd aan het beroep 'kunstenaar' (figuur 1.2).

Figuur 1.1: Definities van de 'kunstenaar'

CBS (2007)	HBO-monitor (ROA)
 criterium kunstenaarschap: Autonoom artistiek te werk kunnen gaan in het beroep	Afgestudeerden binnen een opleiding in het KUO
Werkzaamheid in verwante richting en lesgevend buiten de sector worden in de definitie niet meegeteld	Werkzaamheid in een verwante richting wordt meegeteld.
Opleidingsniveau kunstenaar HBO en WO	HBO
Definitie werkzaamheid Het belangrijkste beroep waarvoor men minimaal één uur per week betaalde arbeid verricht	Iemand wordt meegeteld wanneer hij of zij minimaal 12 uur per week betaald werk heeft

Figuur 1.2: Lijst van kunstenaarsberoepen volgens het CBS

Kunstenaarsberoepen:	
Beeldende kunst	
<ul style="list-style-type: none"> • (Portret) fotograaf kunstzinnig • Beeldend kunstenaar 	
Vormgeving & bouwkunst	
<ul style="list-style-type: none"> • Boekillustrator, sneltekenaar, decor-, reclame-, grafisch ontwerper (middelbaar beroepsonderwijs) • Tuin- en landschapsarchitect (hoger beroepsonderwijs) • Museummedewerker presentaties; • Mode-ontwerper; decor-, reclame-, grafisch ontwerper (hoger beroepsonderwijs) • Tuin- en landschapsarchitect (wetenschappelijk onderwijs) • Stedebouwkundige; architect, bouwkundig ontwerper-constructeur (wetenschappelijk onderwijs) • Industrieel vormgever; industrieel ontwerper 	
Dans & theater	
<ul style="list-style-type: none"> • Circusartiest • Choreograaf • Acteur, cabaretier, variétéartiest, zanger opera, operette, revue, musical • Balletdanser, ballroomdanser • Regisseur toneel, film 	
Muziek	
<ul style="list-style-type: none"> • Diskjockey • Zanger (exclusief opera, operette, revue, musical), koordirigent • Instrumentalist, componist, dirigent (exclusief koor), songwriter 	
Taal en overig	
<ul style="list-style-type: none"> • Auteur, scenarioschrijver, tolk, vertaler • Filmer, cineast 	

CBS, 2007

Op basis van de lijst beroepen in figuur 1.2 stelt het CBS dat in Nederland 96.000 mensen als kunstenaar werkzaam zijn (figuur 1.3). De discipline 'vormgeving en bouwkunst' is met meer dan 50.000 werkzame personen in omvang van werkende personen veruit de grootste sector, 'dans en theater' met ruim 4.000 de kleinste.

Figuur 1.3: Aantal werkzame kunstenaars per discipline (volgens de definitie van het CBS)

Beroep	Aantal
Beeldende kunst	7.000
Vormgeving en bouwkunst	54.600
Dans & theater	4.400
Muziek	12.800
Taal & overige	16.700
Totaal	96.000

Bron: CBS (2007)

Van deze 96.000 kunstenaars hebben 38.000 mensen - 40 % van hen dus - een opleiding gericht op de kunsten gevolgd. Dit betreft zowel opleidingen in het WO, het HBO, inclusief het KUO, als het MBO (*figuur 1.4*). Opvallend is dat van de afgestudeerden van deze opleidingen velen na voltooiing van hun opleiding breed inzetbaar blijken, want ruim meer 70% van hen is werkzaam zonder kunstenaarsberoep.

Figuur 1.4: Aantal werkzame kunstenaars met of zonder opleiding in het kunstonderwijs

	Absoluut	Relatief
Kunstenaarsberoep	96.000	100%
Met kunstenaarsopleiding	38.000	40%
Zonder kunstenaarsopl.	58.000	60%
Kunstenaarsopleiding (incl. WO)	130.000	100%
Met kunstenaarsberoep	38.000	29%
Zonder kunstenaarsberoep	92.000	71%

Bron: CBS (2007)

2. Wie werkt waar?

In deze paragraaf worden arbeidsmarktgegevens gepresenteerd van afgestudeerde kunstenaars, ook in internationaal perspectief. Centraal staan daarbij hun doorstroom naar de beroepspraktijk en hoe ondernemend zij zijn in deze arbeidsmarkt. Daarbij wordt meer specifiek gekeken naar de arbeidsmarktpositie van afgestudeerden uit de diverse disciplines van het KUO. Ook worden hier zulke gegevens gepresenteerd over afgestudeerden van HBO-opleidingen die zich richten op de creatieve industrie.

Internationaal

In figuur 2.5 wordt weergegeven hoeveel procent van de afgestudeerde KUO-studenten in Europa werkzaam is op hoger onderwijs (bachelor) niveau. Gemiddeld zijn KUO-studenten minder vaak werkzaam op bachelorniveau (68% en 82%) dan studenten uit andere disciplines (78% en 89%). Nederlandse KUO-afgestudeerden scoren op dit punt boven het Europese gemiddelde, zowel voor de eerste baan (70% versus 68%) en de huidige baan (83% versus 82%).

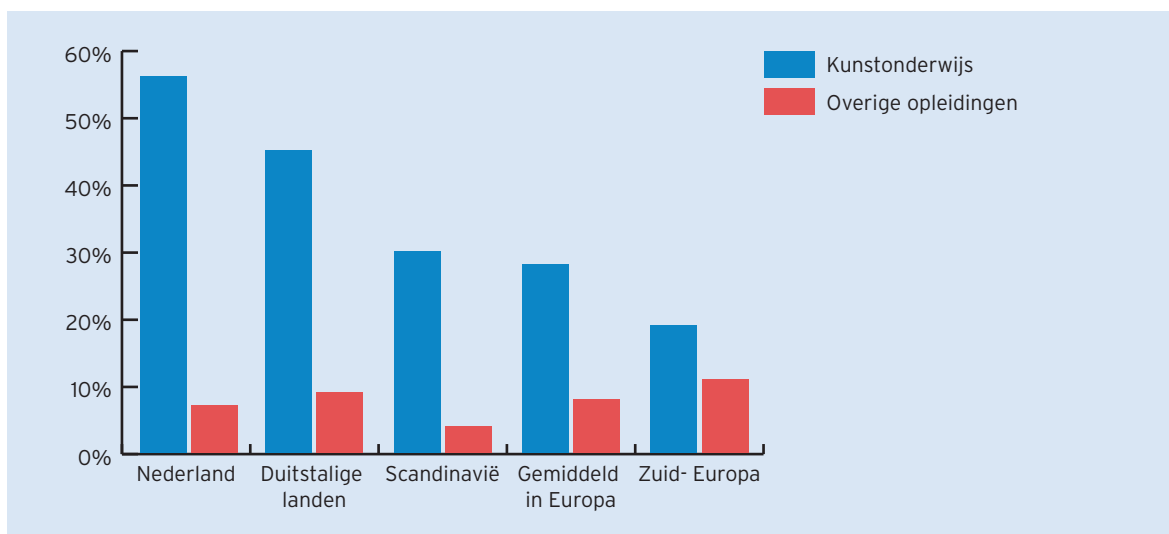
Figuur 2.5: Afgestudeerde kunstenaars die werkzaam zijn op bachelorniveau, vijf jaar na afstuderen

	Eerste baan	Huidige baan
Duitstalige landen	83%	84%
Scandinavië	79%	81%
Nederland	70%	83%
Zuid-Europa	60%	82%
Gemiddeld in Europa: kunstopleidingen	68%	82%
Gemiddelde in Europa: overige opleidingen	78%	89%

Bron: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA), 2008

Uit onderzoek van het ROA blijkt dat een groot percentage van de KUO-afgestudeerden vijf jaar na afstuderen op de arbeidsmarkt actief is als zelfstandige (figuur 2.6). Daarbij springt het grote contrast in het oog tussen de KUO-afgestudeerden en die van overige opleidingen. Ook in vergelijking met andere Europese landen scoort Nederland hoog wat betreft het aantal zelfstandige beroepsbeoefenaars in de kunst (56%).

Figuur 2.6: Zelfstandige kunstenaars in internationaal perspectief (vijf jaar na afstuderen)

Bron: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA), 2007

De werkloosheid is onder KUO-afgestudeerden hoger dan bij die uit andere disciplines (figuur 2.7). In Nederland is 11% van de afgestudeerden in het kunstonderwijs na vijf jaar werkloos, tegenover 3% van de gemiddelde bachelorstudent. Figuur 2.7 laat tevens zien dat die werkloosheid in Nederland met 11% iets onder het gemiddelde ligt in Europa. Opvallend is het relatief lage werkloosheidspercentage in de Duitstalige landen.

Figuur 2.7: Werkloosheid van afgestudeerde 'kunstenaars' in internationaal perspectief

	Bachelorstudenten kunstonderwijs	Bachelorstudenten uit andere disciplines (gem.)
Nederland	11%	3%
Zuid-Europa	32%	8%
Scandinavië	11%	3%
Duitstalige landen	3%	3%
Gemiddeld in Europa	12%	4%

Bron: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA), 2008

Werk en werkloosheid in Nederland

In figuur 2.8 wordt zichtbaar welke KUO-afgestudeerden in 2006-2007 tijdens of direct na hun opleiding werk vonden. Gemiddeld heeft 18% van de studenten in het HBO tijdens of direct na de studie een baan gevonden. Opvallend is dat de KUO-uitstroom hier zelfs iets sterker presteert met 19%. Vooral studenten binnen de opleidingen 'productontwerp' en 'ruimtelijk ontwerp' vinden snel een baan: 47% en 38% tijdens de studie of direct daarna.

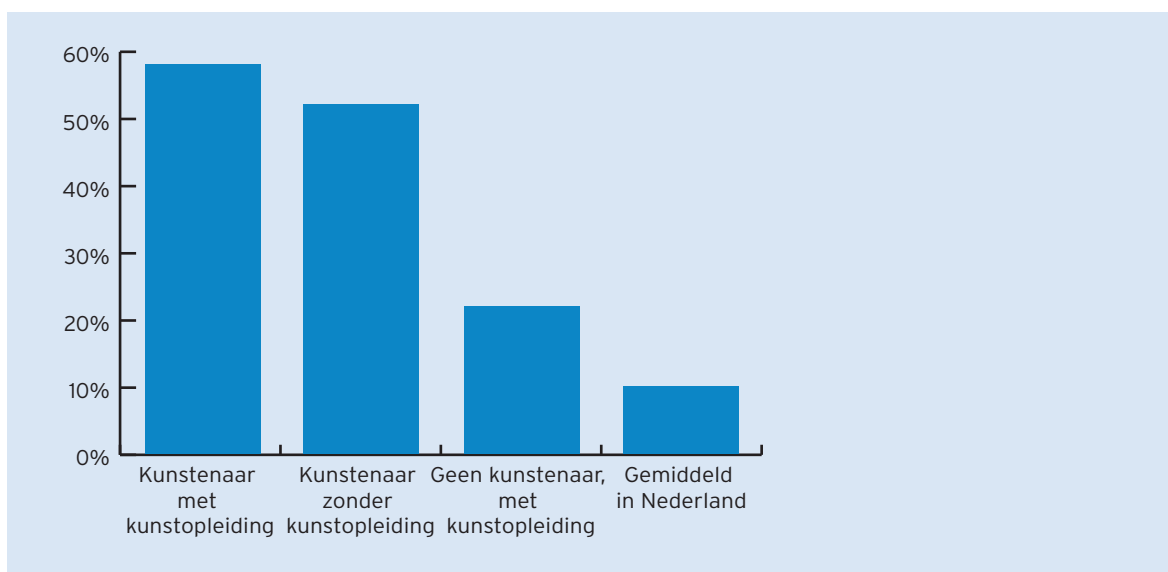
Figuur 2.8: Indicatie van het percentage studenten in het kunstonderwijs dat tijdens of meteen na afstuderen een baan heeft gevonden (werkloosheid van 0 maanden)

Productontwerp	47%
Ruimtelijk ontwerp	38%
Docent beeldende kunst en vormgeving	25%
Vormgeving	24%
Kunst en techniek	24%
Theatermaker	19%
Muziek	16%
Beeldende kunst autonoom	16%
Totaal kunstonderwijs	19%
Totaal HBO	18%

Bron: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA), *Kunstenmonitor 2008*

Kunstenaars zijn relatief gezien veel vaker als zelfstandige actief in de arbeidsmarkt dan niet-kunstenaars (figuur 2.9). Dat geldt nog het meest voor hen die werkzaam zijn met een afgeronde KUO-opleiding: bijna 60% (gemiddeld in Nederland 10%). Mensen die met een KUO-opleiding in een andere beroepssector actief worden werken beduidend minder vaak als zelfstandige.

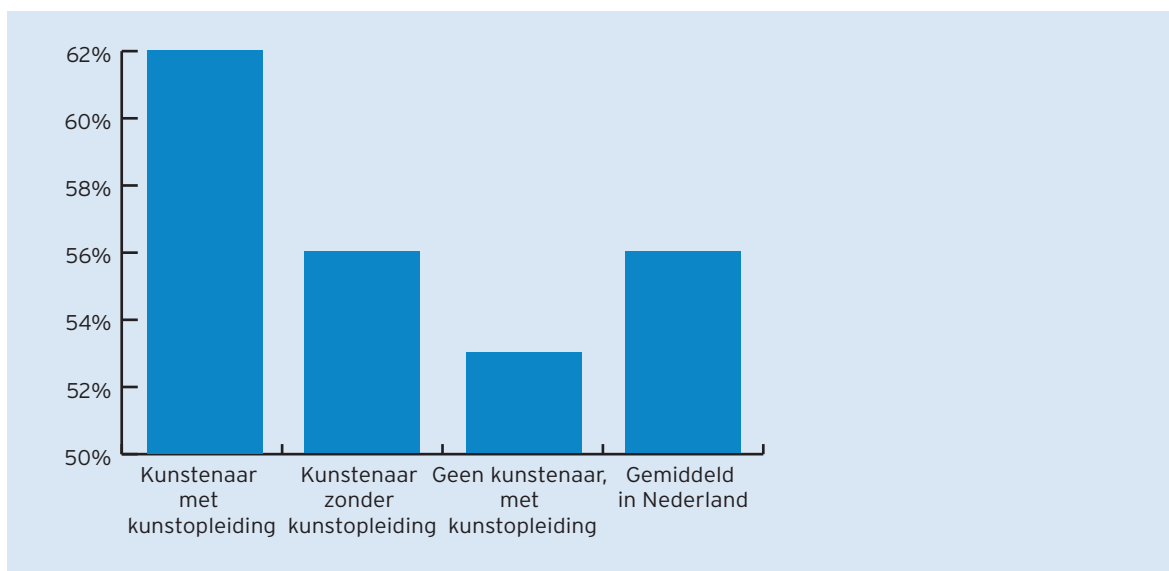
Figuur 2.9: Positie in de werkkring van kunstenaars en niet-kunstenaars: percentage zelfstandigen

Bron: CBS (2007)

Kunstenaars met een afgeronde KUO-opleiding werken relatief veel fulltime: meer dan 60% van de hen werkt minstens 35 uur per week (figuur 2.10). Het Nederlandse gemiddelde ligt op 56%. De andere groepen kunstenaars, die geen (afgeronde) KUO-opleiding hebben, scoren hier duidelijk lager.

Figuur 2.10: Percentage kunstenaars en niet-kunstenaars dat fulltime werkzaam is

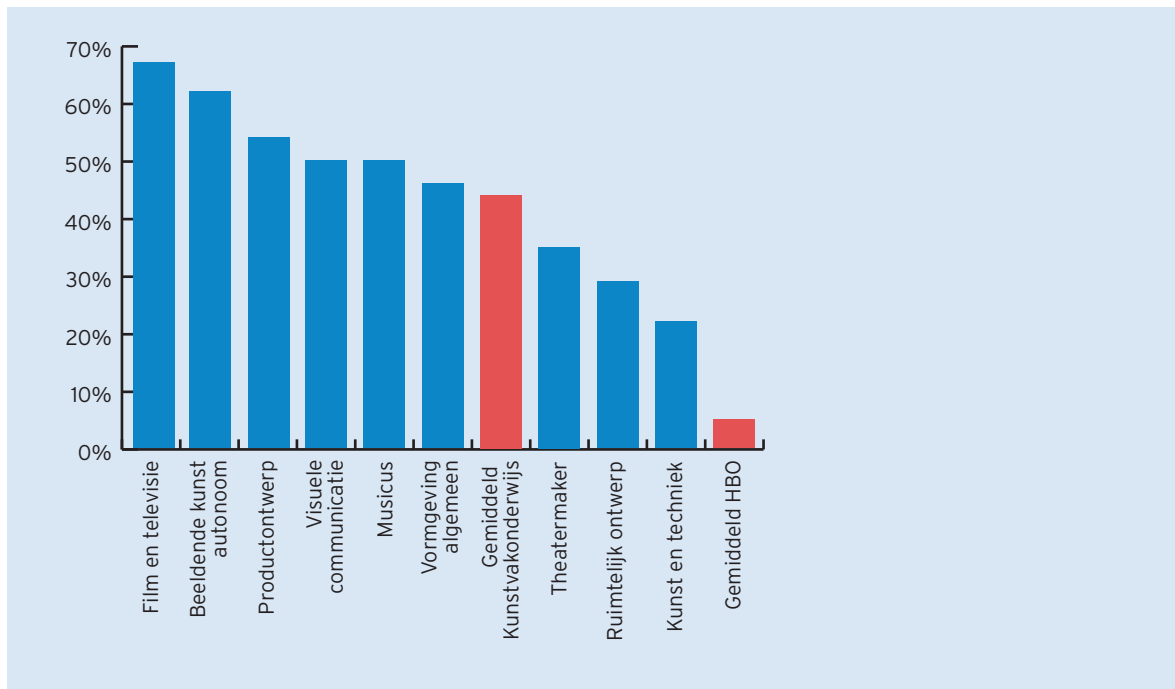

Bron: CBS (2009)

Ondernemerschap

Afgestudeerde kunstenaars zijn vaak werkzaam als zelfstandig ondernemer, ook vergeleken met het gemiddelde van afgestudeerden in het HBO: ruim 40% en 5%. De mate van dit type ondernemerschap varieert per discipline in de kunstpraktijk sterk (figuur 2.11). Vooral afgestudeerden uit de opleidingen 'film en televisie' (67%) en 'beeldende kunst autonoom' (62%) zijn 1,5 jaar na hun afstuderen zelfstandig werkzaam.

Figuur 2.11: Percentage van de afgestudeerden in het Kunstonderwijs dat werkzaam is als zelfstandige, naar discipline

Bron: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA), Kunstenmonitor 2008

Arbeidsmarktpositie per (kunst)discipline

De HBO-monitor¹ bevat arbeidsmarktgegevens van afgestudeerden in het HBO, ook die uit de KUO-opleidingen. Daaruit worden van de disciplines in het KUO en enkele opleidingen gericht op de creatieve industrie hier verschillende arbeidsmarktgegevens weergegeven. Niet alle opleidingen binnen de disciplines zijn meegenomen in het onderzoek. De gegevens uit de HBO-monitor zijn alleen beschikbaar voor bacheloropleidingen. In onderstaande gegevens zijn alleen voltijdstudenten meegenomen.

Podiumkunsten

Uit figuur 2.12 blijkt dat vooral afgestudeerden uit de opleiding 'docent drama' redelijk snel een baan vinden (werkloosheid van 4% tussen één en drie maanden). Opvallend is dat studenten op het gebied van de podiumkunsten sneller een baan vinden dan gemiddeld in het HBO. Ongeveer één op de drie afgestudeerden in dit domein is na anderhalf jaar werkzaam als zelfstandige.

1. De HBO-monitor is een arbeidsmarktonderzoek onder afgestudeerden, dat anderhalf jaar na afstuderen wordt afgenomen. Het onderzoek wordt uitgevoerd door het ROA.

Figuur 2.12: Arbeidsmarktgegevens afgestudeerden 'Podiumkunsten'

opleidingen (voltijd)	werkloosheid in % (1-3 maanden na afstuderen)	werkloosheid 1,5 jaar na afstuderen in %	% zelfstandigen
theatermaker	11%	6%	35%
docent drama	4%	4%	31%
KUO totaal (voltijd)	11%	8%	44%
HBO totaal (voltijd)	15%	4%	6%

Bron: HBO-Monitor (ROA, 2009)

Gelet op de aansluiting tussen opleiding en arbeidsmarkt meent negen van de tien afgestudeerde theatermakers dat hun opleiding gewenst is voor het uitvoeren van hun beroep (figuur 2.13). Bij de opleiding docent drama zegt 78% van de afgestudeerden dit. Eén op de vijf afgestudeerde theatermakers heeft anderhalf jaar na afstuderen een leidinggevende functie. De bruto maandlonen van afgestudeerden van beide opleidingen liggen iets hoger dan gemiddeld in het kunstonderwijs.

Figuur 2.13: Arbeidsmarktgegevens afgestudeerden 'Podiumkunsten'

opleidingen (voltijd)	opleiding is gewenst voor mijn beroep in %	leidinggevenden (0 tot 10 personen) in %	gemiddeld bruto maandloon (in euro)
theatermaker	90%	20%	1.724
docent drama	78%	7%	1.838
KUO totaal (voltijd)	86%	12%	1.605
HBO totaal (voltijd)	82%	11%	2.108

Bron: HBO-Monitor (ROA, 2009)

Muziek

Figuur 2.14 laat zien dat afgestudeerde musici en docenten-muziek sneller een baan vinden dan gemiddeld in het kunstonderwijs: 8% en 4% werkloosheid in de eerste maanden na afstuderen. De werkloosheid van docenten is anderhalf jaar na afstuderen minimaal. Afgestudeerde musici blijken vaak werkzaam als zelfstandige (50%); dit geldt voor 28% van de afgestudeerde docenten. Beide opleidingen sluiten volgens de afgestudeerden buitengewoon goed aan op de arbeidsmarkt: 94% en 96%. De bruto maandlonen van afgestudeerde musici en muziekdocenten liggen iets boven het gemiddelde van de KUO-uitstroom.

Figuur 2.14: Arbeidsmarktgegevens afgestudeerde musici en docenten 'muziek'

	musicus	docent- muziek	kuo totaal	HBO totaal
% werkloosheid (1-3 maanden na afstuderen)	8%	4%	11%	15%
% werkloosheid (1,5 jaar na afstuderen)	9%	0%	8%	4%
% zelfstandigen	50%	28%	44%	6%
% opleiding is gewenst voor mijn beroep	94%	96%	86%	82%
% leidinggevend (0-10 personen)	6%	6%	12%	11%
gemiddeld bruto maandloon (in euro)	1.615	1.726	1.605	2.108

Bron: HBO-Monitor (ROA, 2009)

Beeldende kunst en film

7% van de afgestudeerden 'autonome beeldende kunst' is in de eerste maanden na afstuderen werkloos (figuur 2.15) en na anderhalf jaar geldt dit voor 13% van hen. Daarin onderscheidt deze groep zich duidelijk van de rest van de uitstroom van het KUO en het gehele HBO. Ongeveer twee op de drie afgestudeerden van de opleidingen 'autonome beeldende kunst' en 'film en televisie' zijn anderhalf jaar na afstuderen als zelfstandige werkzaam. Dit percentage ligt fors hoger dan het gemiddelde percentage zelfstandigen vanuit het kunstonderwijs (44%) en zeker dan dat uit de rest van het HBO.

Figuur 2.15: Arbeidsmarktgegevens afgestudeerden 'Beeldende kunst'

opleidingen (voltijd)	werkloosheid in % (1-3 maanden na afstuderen)	werkloosheid 1,5 jaar na afstuderen in %	% zelfstandigen
autonome beeldende kunst	7%	13%	62%
vormgeving	15%	7%	46%
film en televisie	17%	9%	67%
KUO totaal (voltijd)	11%	8%	44%
HBO totaal (voltijd)	15%	4%	6%

Bron: HBO-Monitor (ROA, 2009)

Bij de aansluiting op de arbeidsmarkt vindt negen van de tien afgestudeerden van de opleidingen 'vormgeving' en 'film en televisie' dat hun opleiding gewenst is geweest voor de uitoefening van hun beroep (figuur 2.16). Dit zijn percentages die boven het gemiddelde in het kunstonderwijs (86%) en het totale HBO (82%) liggen. Afgestudeerden 'autonome beeldende kunst' wijken hier met 65% duidelijk af in hun inschatting.

Meer dan één op de vier afgestudeerden 'film en televisie' heeft anderhalf jaar na de opleiding een leidinggevende functie. Gemiddeld geldt dit in het kunstonderwijs voor één op de tien studenten. Deze groep afgestudeerden verdient anderhalf jaar na afstuderen ook gemiddeld

het hoogste bruto maandloon (2.350 euro). Dat bruto loon ligt zelfs boven het gemiddelde voor alle HBO afgestudeerden. Afgestudeerden 'autonome beeldende kunst' verdienen met een bruto maandloon van ongeveer 1.100 euro aanzienlijk minder, ook duidelijk onder het gemiddelde in het kunstonderwijs (1.600 euro).

Figuur 2.16: Arbeidsmarktgegevens afgestudeerden 'Beeldende kunst'

opleidingen (voltijd)	opleiding is gewenst voor mijn beroep in %	leidinggevend (0 tot 10 personen) in %	gemiddeld bruto maandloon (in euro)
autonome beeldende kunst	65%	12%	1.122
vormgeving	89%	10%	1.622
film en televisie	90%	26%	2.350
KUO totaal (voltijd)	86%	12%	1.605
HBO totaal (voltijd)	82%	11%	2.108

Bron: HBO-Monitor (ROA, 2009)

Educatie

De werkloosheid onder afgestudeerde KUO-docenten is tussen één en drie maanden na afstuderen het hoogst bij 'beeldende kunst & vormgeving'. Daar ligt deze met 18% boven het gemiddelde in het kunstonderwijs en het totale HBO (figuur 2.17). Bijna alle afgestudeerde docenten 'drama' en 'muziek' hebben echter direct na afstuderen werk kunnen vinden. Gemiddeld ligt de werkloosheid van afgestudeerde KUO-docenten anderhalf jaar na afstuderen gelijk of lager dan het KUO- en HBO-gemiddelde.

Figuur 2.17: Arbeidsmarktgegevens afgestudeerde docenten binnen het kunstvak onderwijs

opleidingen (voltijd)	werkloosheid in % (1-3 maanden na afstuderen)	werkloosheid 1,5 jaar na afstuderen in %	% zelfstandigen
docent beeldende kunst & vormgeving	18%	8%	10%
docent drama	4%	4%	31%
docent muziek	4%	0%	28%
KUO totaal (voltijd)	11%	8%	44%
HBO totaal (voltijd)	15%	4%	6%

Bron: HBO-Monitor (ROA, 2009)

Afgestudeerde KUO-docenten geven aan dat hun opleiding goed aansluit en/of gewenst is bij het uitvoeren van hun huidige beroep, vooral onder docenten 'muziek' is dit opvallend (figuur 2.18). Afgestudeerde KUO-docenten hebben na anderhalf jaar minder vaak een leidinggevende functie dan gemiddeld. Hun bruto maandloon ligt na anderhalf jaar bij de afgestudeerden docenten 'drama' en 'muziek' boven het gemiddelde van de KUO-uitstroom, docenten 'beeldende kunst & vormgeving' verdienen minder.

Figuur 2.18: Arbeidsmarktgegevens afgestudeerden van docentopleidingen binnen het kunstvak-onderwijs (bachelorstudenten, anderhalf jaar na afstuderen)

opleidingen (voltijd)	opleiding is gewenst voor mijn beroep in %	leidinggevend (0 tot 10 personen) in %	gemiddeld bruto maandloon (in euro)
docent beeldende kunst & vormgeving	86%	9%	1.578
docent drama	78%	7%	1.838
docent muziek	96%	6%	1.726
KUO totaal (voltijd)	86%	12%	1.605
HBO totaal (voltijd)	82%	11%	2.108

Bron: HBO-Monitor (ROA, 2009)

Creatieve industrie en bouwkunst

In de figuren 2.19 en 2.20 staan arbeidsmarktgegevens van afgestudeerden uit verschillende opleidingen die zich richten op de creatieve industrie, naast de KUO-opleidingen die hier evenzeer actief zijn. Hier worden met name arbeidsmarktgegevens van een aantal economische- en technische opleidingen gepresenteerd, die zich daar oprichten. (Zulke gegevens zijn over afgestudeerden in opleidingen met betrekking tot bouwkunst niet beschikbaar omdat de HBO-monitor in principe alleen wordt uitgevoerd onder afgestudeerde bachelorstudenten).

Eén op de vier studenten uit de opleiding (industrieel) productontwerp is tussen de één en drie maanden na afstuderen werkloos (figuur 2.19). Dit aantal ligt boven het KUO-gemiddelde en het HBO als geheel. 16% van de studenten 'communication and multimedia design' is in de maanden na afstuderen werkloos, maar na anderhalf jaar is dit fors gedaald naar 4%.

Ruim de helft van de afgestudeerden 'productontwerp' geeft aan anderhalf jaar na afstuderen als zelfstandige actief te zijn (54%).

Figuur 2.19: Arbeidsmarktgegevens afgestudeerden binnen opleidingen, gerelateerd aan de creatieve industrie

sector/ opleidingen (voltijd)	werkloosheid in % (1-3 maanden na afstuderen)	werkloosheid 1,5 jaar na afstuderen in %	% zelfstandigen
technische sector			
communication and multimedia design	16%	4%	13%
(industrieel) productontwerp	25%	13%	54%
kunst & techniek	13%	6%	22%
economische sector			
kunst & economie	9%	4%	11%
media & entertainment management	18%	11%	3%
KUO totaal (voltijd)	13%	8%	44%
HBO totaal (voltijd)	14%	4%	6%

Bron: HBO-Monitor (ROA, 2009)

Over de aansluiting op de arbeidsmarkt meldt 94% van de afgestudeerden in 'productontwerp' dat hun opleiding cruciaal is geweest voor het uitvoeren van hun huidige beroep (figuur 2.20). Dit staat in tegenstelling tot 'media & entertainment management', waar 57% van de afgestudeerden aangeeft dat hun opleiding gewenst is voor het uitvoeren van hun huidige beroep. Meer dan één op de vier afgestudeerden 'kunst en economie' geeft aan anderhalf jaar na afstuderen leidinggevende functies te bekleden en dat is duidelijk meer dan gemiddeld in het HBO en KUO.

Afgestudeerden 'communication & multimediasdesign' verdienen met een gemiddeld bruto maandloon van 2.208 euro boven het HBO-gemiddelde. Studenten 'productontwerp' daarentegen verdienen 1.581 euro, onder het KUO-gemiddelde.

Figuur 2.20: Arbeidsmarktgegevens afgestudeerden binnen opleidingen, gerelateerd aan de creatieve industrie

sector/ opleidingen (voltijd)	opleiding is gewenst voor mijn beroep in %	leidinggevenden (0 tot 10 personen) in %	gemiddeld bruto maandloon (in euro)
technische sector			
communication and multimedia design	78%	16%	2.208
(industriële) productontwerp	94%	14%	1.581
kunst & techniek	73%	22%	1.991
economische sector			
kunst & economie	81%	26%	1.979
media & entertainment management	57%	21%	2.038
KUO totaal (voltijd)	86%	12%	1.605
HBO totaal (voltijd)	82%	11%	2.108

Bron: HBO-Monitor (ROA, 2009)

3. Welke opleidingen bieden ‘kunst’?

Het kunstonderwijs kenmerkt zich door een grote verscheidenheid aan opleidingen. Deze paragraaf geeft een beschrijving van het aantal bachelor- en masteropleidingen in het kunstonderwijs en opleidingen elders in het HBO gericht op de creatieve industrie.

Figuur 3.21 geeft een overzicht van alle bachelor- en masteropleidingen binnen het kunstonderwijs. Opvallend is dat het aanbod specifieke masteropleidingen binnen beeldende kunst beduidend groter is dan in de overige disciplines.

Figuur 3.21: Bachelor- en masteropleidingen in het kunstonderwijs

Bacheloropleidingen	Educatie	Masteropleidingen
<ul style="list-style-type: none"> • Autonome Beeldende Kunst • Circus and Performance Arts • Circus Arts • Dans • Film en Televisie • Muziek • Muziektherapie • Theater • Vormgeving 	<ul style="list-style-type: none"> • Docent Beeldende Kunst en Vormgeving • Docent Drama • Docent Dans • Docent Muziek • Kunsteducatie (master) 	<ul style="list-style-type: none"> • Architectuur • Autonome Beeldende Kunst • Choreografie • Danstherapie • Fashion • Film • Fotografie • Grafisch Ontwerpen • Interior Architecture & Retail Design • Interactive Media and Environment • Landschapsarchitectuur • Media Design and Communication • Modevormgeving • Muziek • Opera • Schilderkunst • Sonologie • Stedenbouw • Theater • Theatervormgeving/ Beeldregie • Type and Media • Typografie • Vormgeving • Vrije vormgeving

Bron: Centraal Register Opleidingen in het Hoger Onderwijs (CROHO), 2010

Figuur 3.22 kijkt naar de opleidingen, inclusief die zich mede richten op de creatieve industrie, vanuit een disciplinaire ooghoek. Een aantal bacheloropleidingen uit de sectoren techniek (HTNO) en economie (HEO) heeft verwantschap met het kunstonderwijs in hun gerichtheid op de creatieve industrie. Hierbij valt op dat het aanbod veelzijdig is en versnipperd over verschillende domeinen.

Figuur 3.22: Overzicht van kunstopleidingen en daaraan verwante HBO- opleidingen

Beeldende kunst (KUO)	Dans (KUO)	Muziek (KUO)	
<p>Bacheloropleidingen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Autonome Beeldende Kunst • Film en Televisie • Vormgeving <p>Masteropleidingen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Autonome Beeldende Kunst • Fashion • Film • Fotografie • Grafisch Ontwerpen • Interactive Media and Environments • Interior Architecture & Retail Design • Media, Design & Communication • Modevormgeving • Schilderkunst • Theatervormgeving / Beeldregie • Type & media • Typografie • Vormgeving • Vrije Vormgeving <p>Lerarenopleiding</p> <ul style="list-style-type: none"> • Docent Beeldende Kunst en Vormgeving • Kunsteducatie (master) <p>Sociaal-agogische opleiding</p> <ul style="list-style-type: none"> • Creatieve therapie 	<p>Bacheloropleidingen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Dans <p>Masteropleidingen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Choreografie • Danstherapie <p>Lerarenopleiding</p> <ul style="list-style-type: none"> • Docent Dans • Kunsteducatie (master) 	<p>Bacheloropleidingen (KUO)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Muziek • Muziektherapie <p>Masteropleidingen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Muziek • Opera • Sonologie • Voortgezette Kunstopleiding Muziek <p>Lerarenopleiding</p> <ul style="list-style-type: none"> • Docent Muziek • Kunsteducatie (master) 	

Bron: Centraal Register Opleidingen in het Hoger Onderwijs (CROHO).

Opmerking: de studie 'museologie' is niet meegenomen in de bovenstaande lijst.

	Theater (KUO)	Bouwkunst (KUO)	Creative Industrie Techniek (HTNO)	Creative Industrie Economie (HEO)
	<p>Bacheloropleidingen (KUO)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Circus Arts • Circus and Performance Arts • Theater <p>Masteropleidingen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Theater <p>Lerarenopleiding</p> <ul style="list-style-type: none"> • Docent Drama • Kunsteducatie (master) 	<p>Masteropleidingen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Architectuur • Landschaps-architectuur • Stedenbouw 	<p>Bacheloropleidingen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Communication and Multimedia Design • Game Architecture and Design • Grafimediotechnologie • Engineering, Design and Innovation • Industrieel Produkt Ontwerpen • Kunst en Techniek • Stedenbouwkundig Ontwerpen 	<p>Bacheloropleidingen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kunst en economie • Media en entertainment management • Media, informatie en communicatie

4. Wie studeert wat en waar?

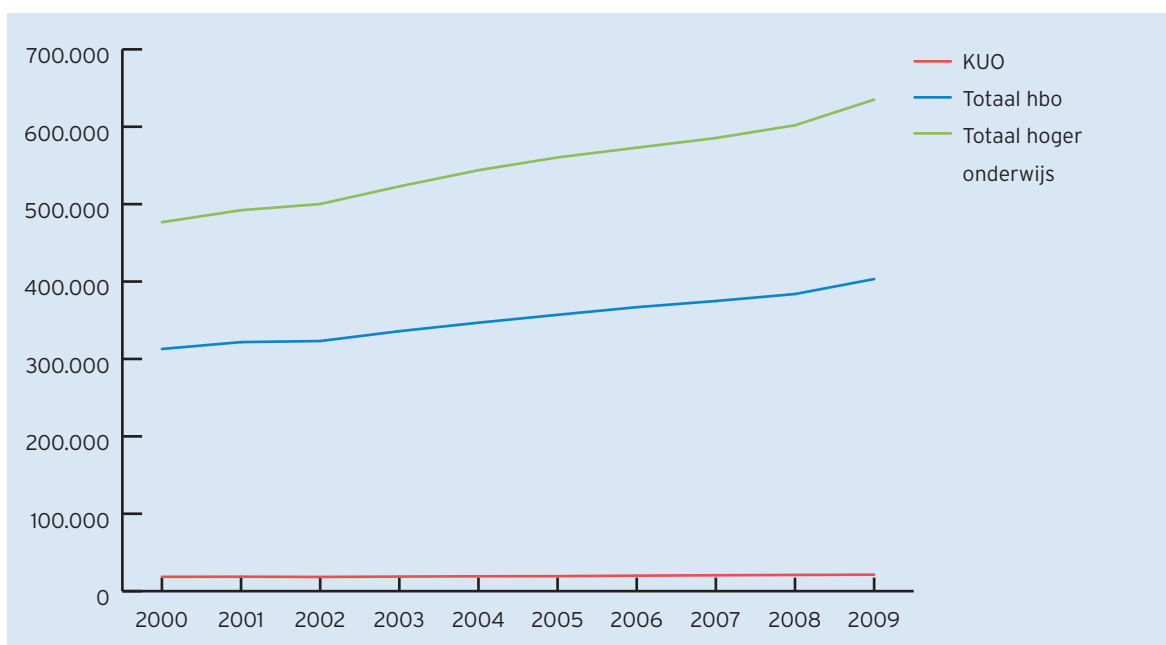
In het kunstonderwijs en (economische en technische) opleidingen die zich richten op de creatieve industrie² vinden vele talenten een plek. In de cijfers over deze studenten wordt een aantal trends zichtbaar ten aanzien van hun inschrijving, instroom en studiesucces. Deze gegevens worden per discipline gepresenteerd en vervolgens meer specifiek ten aanzien van de studenten per opleiding binnen de verschillende disciplines.

Inschrijvingen

Ontwikkelingen in het KUO in totaal

Terwijl sprake is van een forse groei in het HBO en totale hoger onderwijs met meer dan 100.000 studenten in de afgelopen jaren, blijkt het KUO stabiel gebleven rond 25.000 ingeschreven studenten. (figuur 4.23).

Figuur 4.23: Inschrijvingen in het hoger onderwijs, HBO en KUO

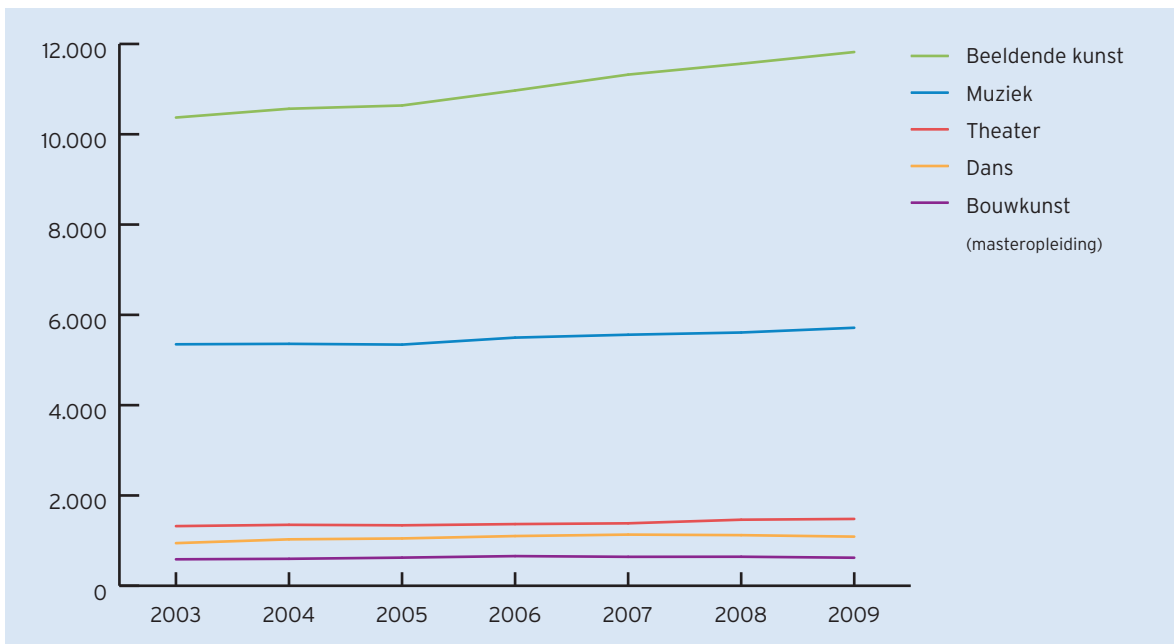
Bron: HBO-raad (2010)

Disciplines binnen het KUO

In figuur 4.24 is de trendmatige ontwikkeling te zien van het totale aantal inschrijvingen in de verschillende disciplines van het KUO, voor bacheloropleidingen, masteropleidingen en lerarenopleidingen. Beeldende kunst is met meer dan 10.000 inschrijvingen de grootste discipline binnen het kunstonderwijs. Anders dan bij de overige disciplines zijn de inschrijvingen binnen beeldende kunst de voorbije jaren ook langzaam gestegen.

2. De opleidingen behorend tot de disciplines staan weergegeven in figuur 3.22.

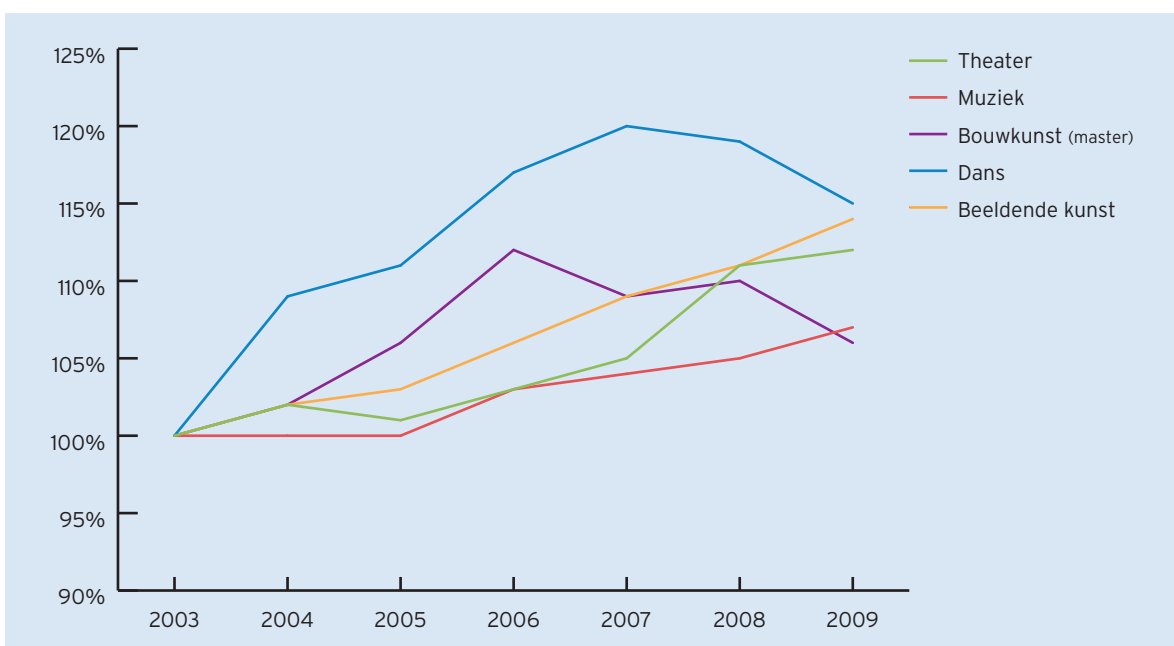
Figuur 4.24: Inschrijvingen binnen de disciplines in het kunstonderwijs

Bron: HBO-raad (2010)

Figuur 4.25 laat de trendmatige ontwikkeling zien die de KUO-inschrijvingen sinds 2003 vertonen. Het blijkt dat de meeste disciplines stabiel zijn gebleven of een lichte stijging vertonen in inschrijvingen. Tussen de disciplines zijn wel verschillen te constateren in hun groei en de ontwikkeling daarvan. De kleine discipline 'dans' vertoonde enige jaren meer groei dan andere, 'muziek' laat het meest stabiele beeld zien van geringe toename.

Figuur 4.25: Groei aan inschrijvingen binnen de disciplines in het kunstonderwijs (2003 = 100%)

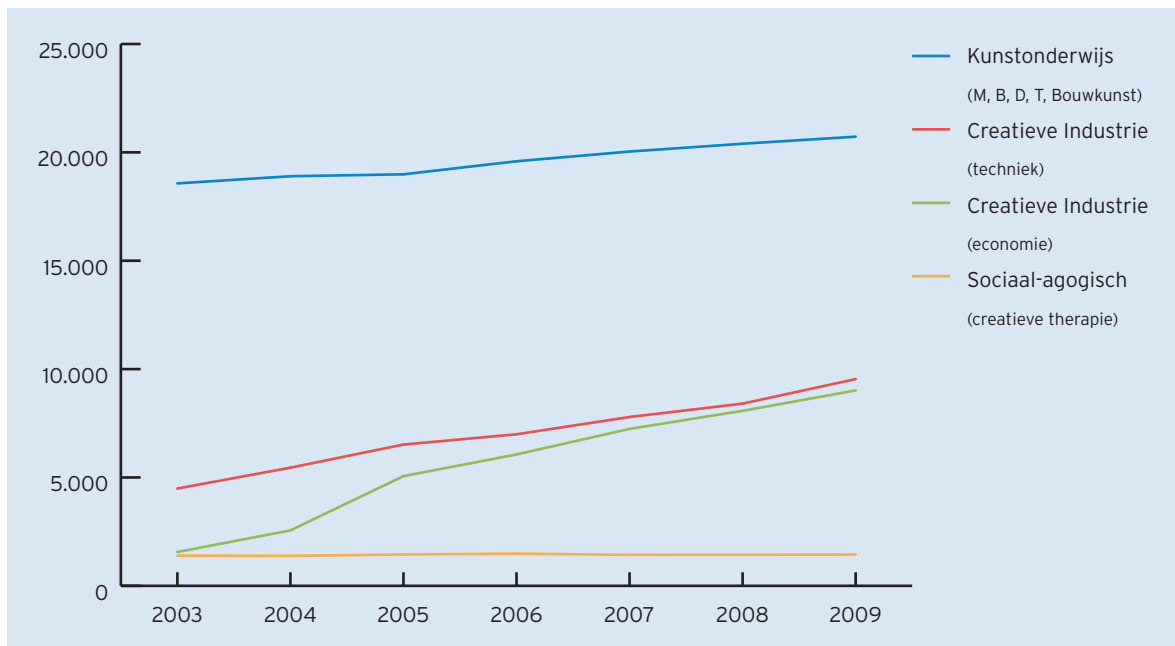

Bron: HBO-raad (2010)

Opleidingen creatieve industrie

De afgelopen jaren zijn verschillende opleidingen gestart die zich richten op de creatieve industrie, met name binnen de technische en economische sector³. Figuren 4.26 en 4.27 laten deze ontwikkeling duidelijk zien: zulke opleidingen trekken veel studenten. Hun groeitempo is duidelijk hoger dan dat bij de inschrijvingen in de KUO-opleidingen. Het aantal inschrijvingen in de op dit terrein actieve economische opleidingen is in 2009 al bijna zes maal groter dan in 2003.

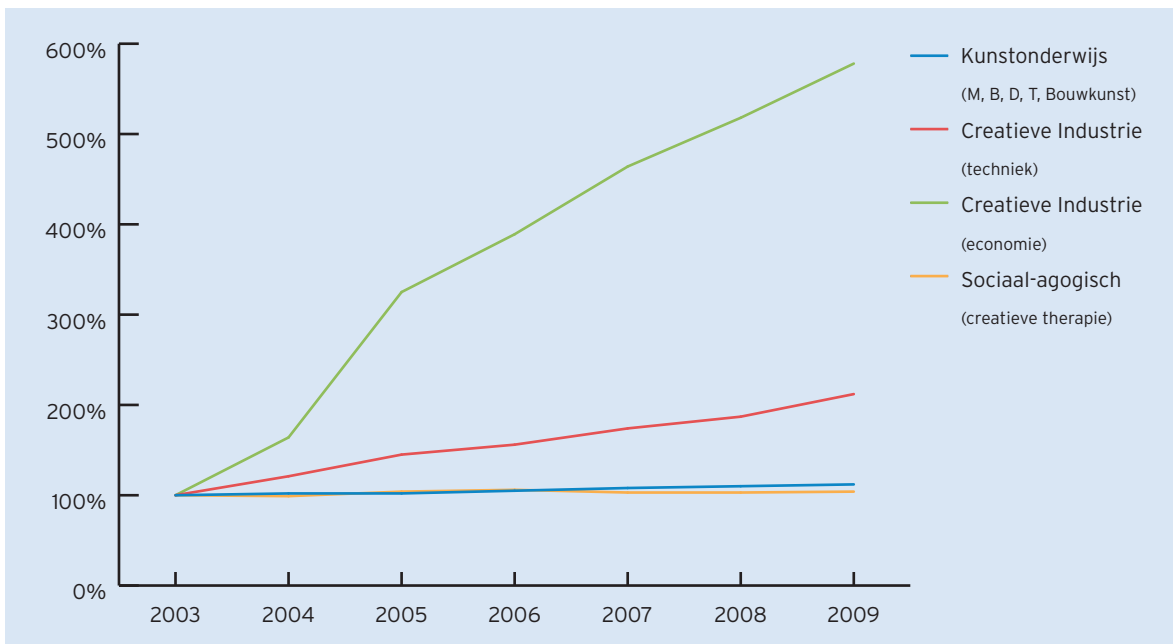
Figuur 4.26: Inschrijvingen binnen opleidingen kunstonderwijs en creatieve industrie

Bron: HBO-raad (2010)

3. Een andere, relatief kleine opleiding met een zekere verwantschap aan het kunstonderwijs is 'creatieve therapie'. Ook deze bacheloropleiding wordt voor de volledigheid meegenomen in deze analyse.

Figuur 4.27: Groei aan inschrijvingen binnen het kunstonderwijs en creatieve industrie (2003 = 100%)

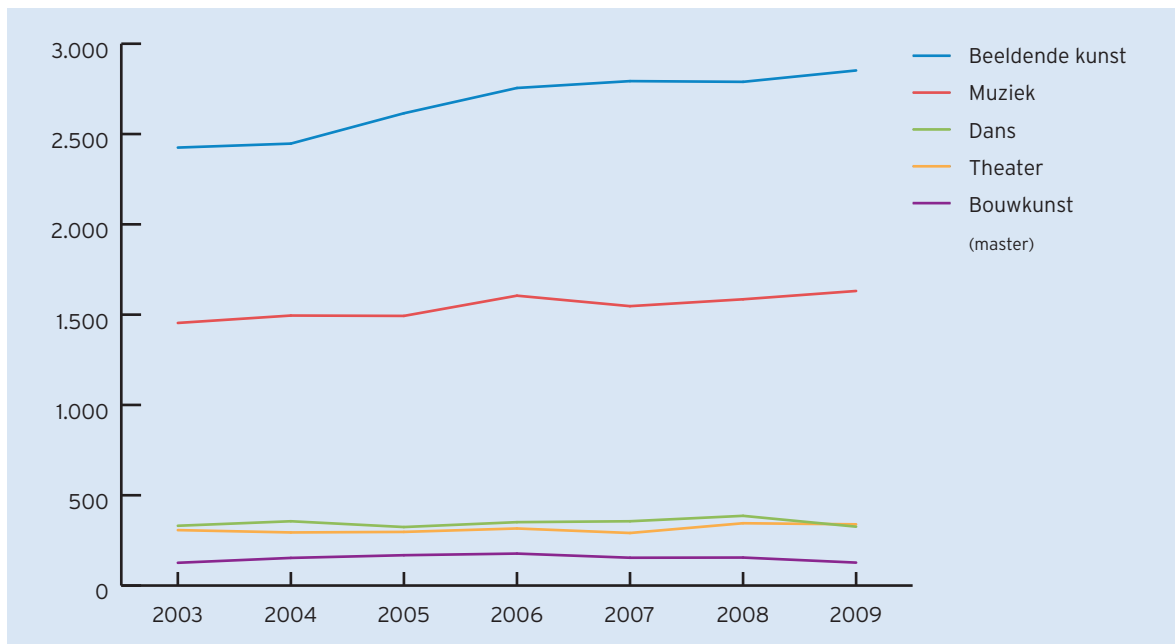
Bron: HBO-raad (2010)

Instroom

Disciplines binnen het kunstonderwijs

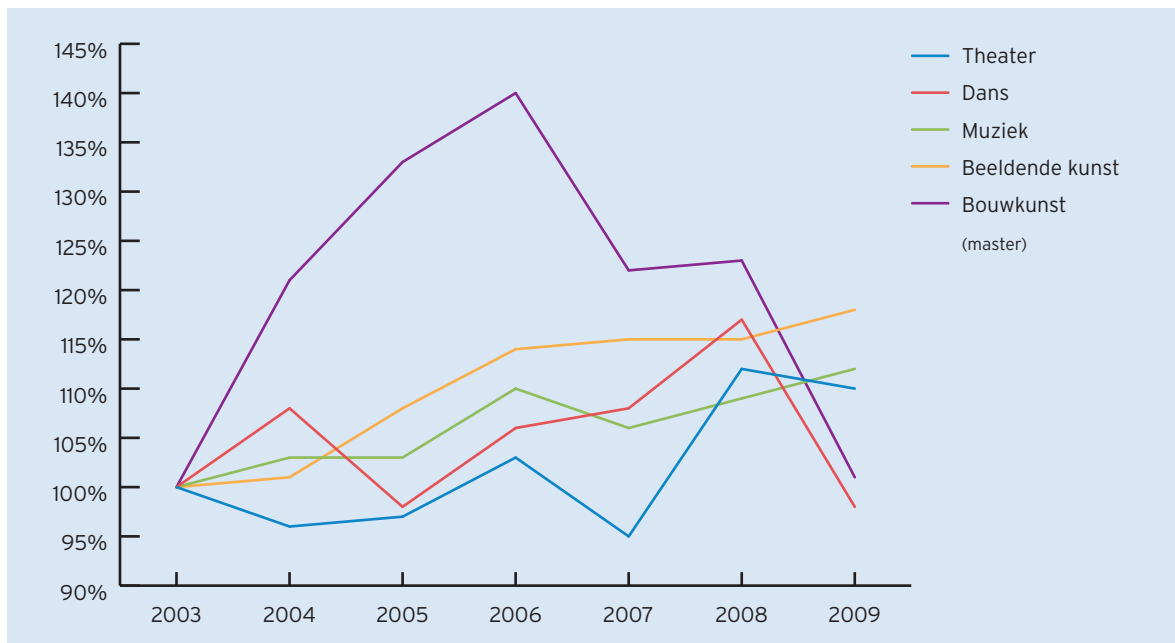
De instroom van eerstejaarsstudenten in het kunstonderwijs (*figuren 4.28 en 4.29*) kent eenzelfde beeld als dat bij de inschrijvingen. De instroom binnen 'beeldende kunst' is na enkele jaren van stijging relatief stabiel geworden. De groei ten opzichte van 2003 blijkt sterk te verschillen per discipline, hoewel deze grosso modo gering is. Opvallend is de instroomdaling bij de masteropleidingen 'bouwkunst' tussen 2006 en 2009. Ook hier is het beeld bij 'muziek' opnieuw het meest stabiel.

Figuur 4.28: Instroom binnen de disciplines in het kunstonderwijs

Bron: HBO-raad (2010)

Figuur 4.29: Groei aan instroom binnen de disciplines in het kunstonderwijs (2003 = 100%)

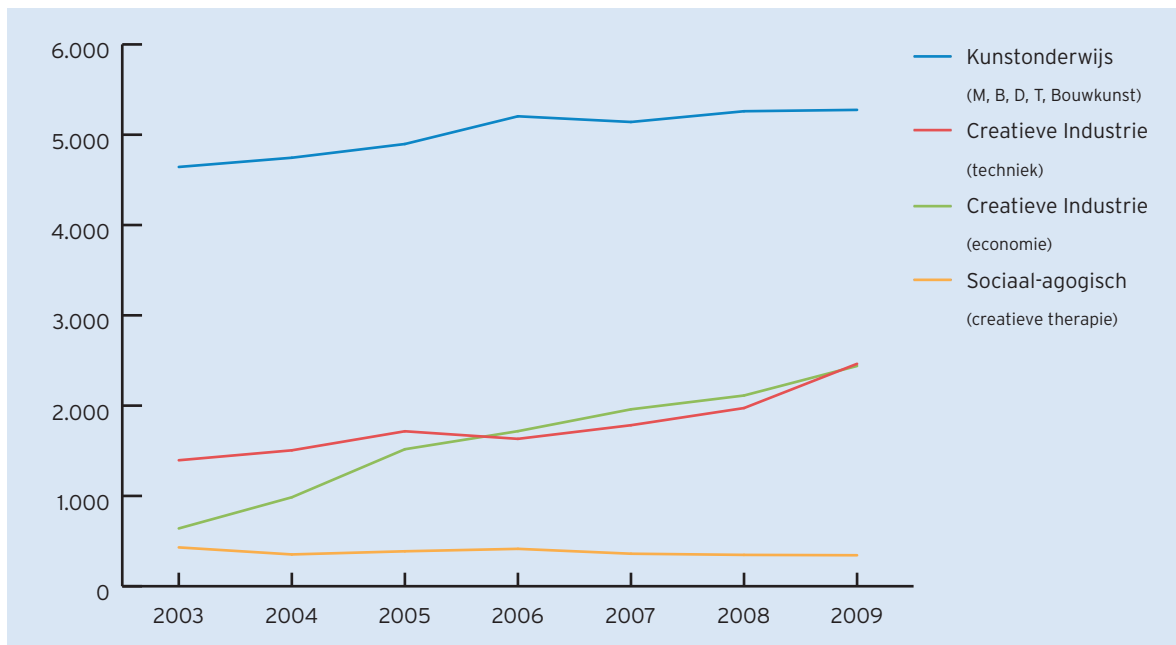

Bron: HBO-raad (2010)

Opleidingen gericht op creatieve industrie

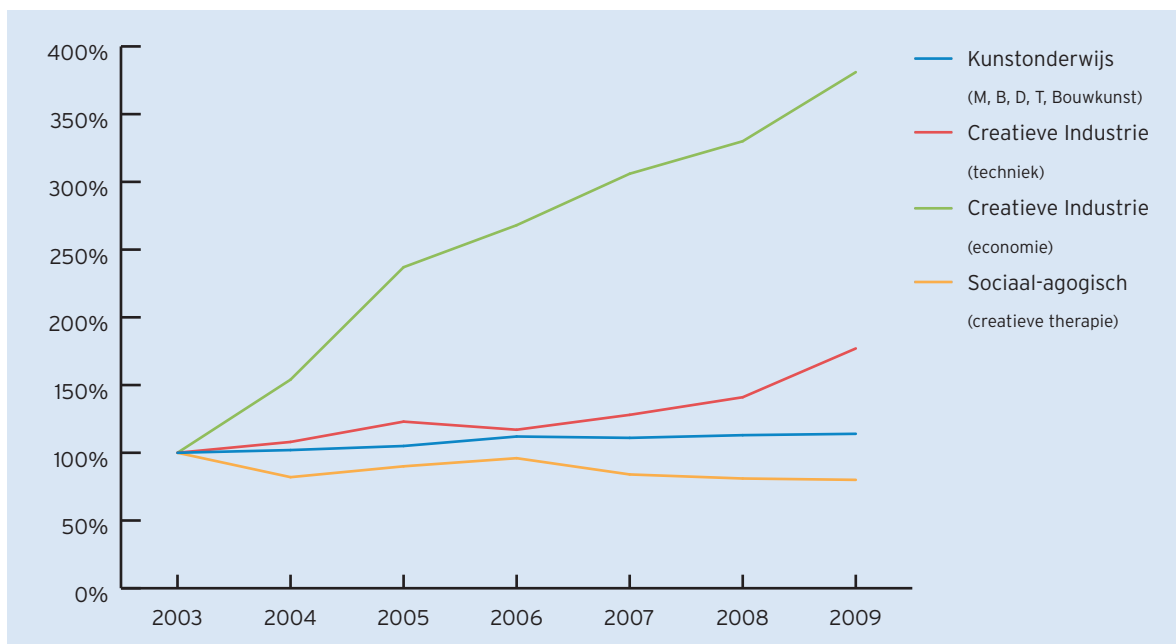
De instroom in opleidingen die zich richten op de creatieve industrie laat hetzelfde dynamische beeld zien als bij hun inschrijvingen (figuur 4.30). De cijfers van hun instroomgroei (figuur 4.31) zijn duidelijk: bij de relevante economische opleidingen is de instroom met bijna 400% toegenomen. De relevante technische opleidingen stijgen inmiddels ook sterker, in lijn met de toename van de belangstelling voor deze sector in het HBO in den brede.

Figuur 4.30: Instroom binnen opleidingen kunstonderwijs en creatieve industrie

Bron: HBO-raad (2010)

Figuur 4.31: Groei aan instromende studenten binnen het kunstonderwijs en creatieve industrie (2003 = 100%)

Bron: HBO-raad (2010)

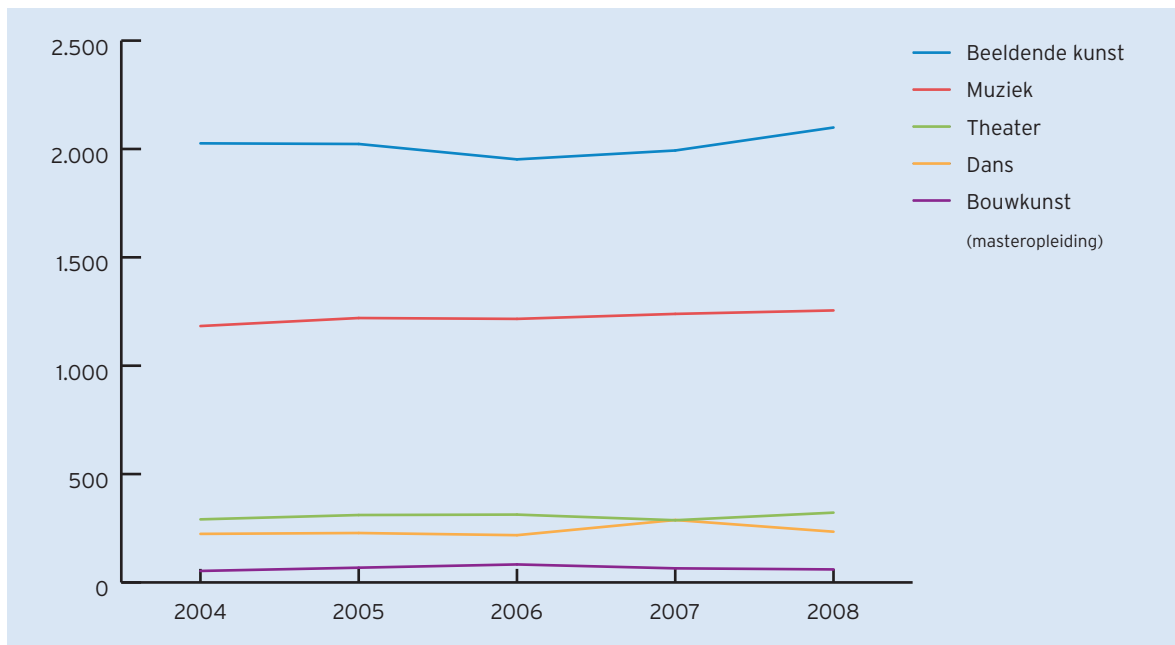
Gediplomeerden

Disciplines binnen het kunstonderwijs

Het aantal gediplomeerden binnen opleidingen in het KUO is opvallend stabiel. (figuur 4.32).

Een aantal disciplines (dans, theater en bouwkunst) kent daarbij een relatief en absoluut geringe uitstroom: jaarlijks komen van daar minder dan vijfhonderd studenten naar de kunstpraktijk.

Figuur 4.32: Gediplomeerden binnen de disciplines in het kunstonderwijs

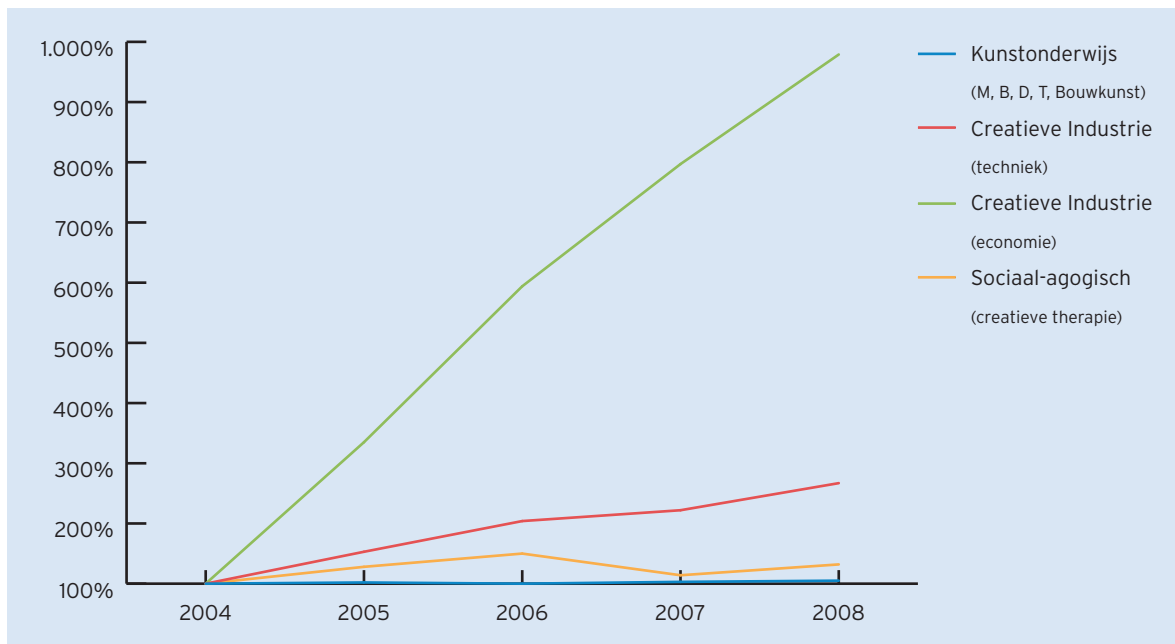

Bron: HBO-raad (2010)

Opleidingen gericht op de creatieve industrie

De groei van het aantal gediplomeerden uit deze opleidingen is markant. Binnen het domein 'economie' zijn in 2008 bijna tien keer zoveel studenten met deze oriëntatie uitgestroomd als in 2004 (figuur 4.33) en bij 'techniek' bijna drie keer zoveel.

Figuur 4.33: Groei aan gediplomeerde studenten binnen het kunstonderwijs en creatieve industrie (2003 = 100%)

Bron: HBO-raad (2010)

Studentaantallen per discipline en opleiding

Per discipline wordt hier een overzicht gegeven van de betrokken opleidingen en worden kengetallen gepresenteerd over de studentaantallen in deze opleidingen⁴. Tevens wordt ingegaan op arbeidsmarktgegevens van afgestudeerde bachelorstudenten. In het arbeidsmarktonderzoek van de HBO-monitor zijn alleen gegevens beschikbaar over bacheloropleidingen.

De totale instroom binnen bacheloropleidingen in het KUO was in 2009/2010 4.399. In 2009/2010 zijn 868 studenten ingestroomd in een masteropleiding binnen het KUO.

Podiumkunsten (dans & theater)

Binnen de discipline 'podiumkunsten' worden zes bacheloropleidingen verzorgd, waaronder twee docentopleidingen (figuur 4.34). Zes hogescholen verzorgen de bacheloropleidingen 'dans' en vier hogescholen 'theater'. Daarnaast verzorgen twee hogescholen elk een bacheloropleiding op het gebied van 'circus'. Naast de bacheloropleidingen zijn er binnen de discipline 'podiumkunsten' vier masteropleidingen die binnen drie hogescholen worden aangeboden.

4. De kengetallen zijn exclusief 'ad-opleidingen' en de bacheloropleiding cultureel erfgoed

Figuur 4.34: Opleidingen binnen de discipline 'Podiumkunsten'

Bacheloropleidingen	Masteropleidingen
<ul style="list-style-type: none"> • Circus Arts • Circus and performance art • Dans • Docent dans • Docent drama • Theater 	<ul style="list-style-type: none"> • Choreografie • Danstherapie • Theater • Theatervormgeving / beeldregie

Bron: Centraal Register Opleidingen in het Hoger Onderwijs (CROHO)

De instroom, inschrijvingen en het aantal gediplomeerden binnen de discipline 'podiumkunsten' zijn al jaren (redelijk) stabiel (figuur 4.35): in totaal zijn 595 eerstejaarsstudenten in 2009/2010 ingeschreven in één van de bacheloropleidingen binnen de discipline 'podiumkunsten'. Deze groep studenten vormt 13,5% van de instroom in het kunstonderwijs. 9 studenten begonnen aan een masteropleiding op het gebied van dans en/of theater.

Figuur 4.35: Kengetallen studenten binnen opleidingen Podiumkunsten
(inclusief docentopleiding, exclusief master 'Kunsteducatie')

		2005	2006	2007	2008	2009
instroom	bachelor	527	550	553	627	595
	master	13	34	20	35	9
	<i>totaal</i>	540	584	573	662	614
inschrijvingen	bachelor	2.024	2.096	2.132	2.155	2.140
	master	46	53	62	61	41
	<i>totaal</i>	2.070	2.149	2.194	2.216	2.181
		2004⁵	2005	2006	2007	2008
gediplomeerden	bachelor	422	394	413	469	433
	master	16	34	12	32	32
	<i>totaal</i>	438	428	425	501	465

Bron: HBO-raad (2010)

De opleiding 'dans' is met een instroom van 229 studenten de grootste bacheloropleiding in dit geheel (figuur 4.36). De opleidingen 'circus and performance art' en 'circus arts' zijn relatief nieuw en hebben een kleine instroom. De instroom binnen masteropleidingen is in vergelijking met de bacheloropleidingen relatief klein.

5. Diploma's worden niet geteld op een peildatum (zoals instroom en inschrijvingen), maar over een peilperiode, namelijk een volledig studiejaar. Hierdoor zijn de gegevens over 2009 nog niet beschikbaar.

Figuur 4.36: Instroom binnen opleidingen 'Podiumkunsten'

	2005	2006	2007	2008	2009
bacheloropleidingen					
circus and performance art				26	18
circus arts			12	11	18
dans	240	260	239	247	229
docent dans	84	69	106	113	94
docent drama	92	107	90	105	109
theater	111	114	106	125	127
<i>totaal</i>	527	550	553	627	595
masteropleidingen					
choreografie		7		7	3
danstherapie		15	11	19	-
theater	13	12	9	9	6
<i>totaal</i>	13	34	20	35	9

Bron: HBO-raad (2010)

Muziek

Binnen de discipline 'muziek' worden zes opleidingen verzorgd, waaronder drie bacheloropleidingen en drie masteropleidingen (figuur 4.37).

Figuur 4.37: Opleidingen binnen de discipline 'Muziek'

Bacheloropleidingen	Masteropleidingen
<ul style="list-style-type: none"> • Docent Muziek • Muziek • Muziektherapie 	<ul style="list-style-type: none"> • Muziek • Opera • Sonologie

Bron: Centraal Register Opleidingen in het Hoger Onderwijs (CROHO)

Uit figuur 4.38 blijkt dat de instroom aan studenten binnen de muziekopleidingen tussen 2005 en 2009 licht is gestegen, van 1.493 in 2005 naar 1.631 in 2009. Ook het aantal gediplomeerden ging licht omhoog. De instroom binnen bacheloropleidingen in het jaar 2009/2010 betreft 27,6% van de totale instroom in het kunstonderwijs. Het totaal aantal inschrijvingen groeit langzaam, van 5.341 in 2005, naar 5.714 in 2009.

Figuur 4.38: Kengetallen studenten binnen de discipline 'Muziek' (inclusief docentopleiding, exclusief master 'Kunsteducatie')

		2005	2006	2007	2008	2009
instroom	bachelor	1.060	1.155	1.123	1.184	1.197
	master	433	450	424	401	434
	<i>totaal</i>	1.493	1.605	1.547	1.585	1.631
inschrijvingen	bachelor	4.506	4.578	4.610	4.679	4.778
	master	835	918	950	930	936
	<i>totaal</i>	5.341	5.496	5.560	5.609	5.714
		2004	2005	2006	2007	2008
gediplomeerden	bachelor	879	925	875	890	871
	master	304	295	341	349	384
	<i>totaal</i>	1.183	1.220	1.216	1.239	1.255

Bron: HBO-raad (2010)

In 2009 stroomde bijna een kwart van de instroom (434 studenten) van muziekopleidingen in binnen een masteropleiding (figuur 4.39). De helft van de instroom masterstudenten in het kunstonderwijs komt dus binnen in een opleiding binnen dit domein muziek. De bacheloropleiding 'muziek' heeft in dit domein niettemin wel de grootste instroom.

Figuur 4.39: Instroom binnen opleidingen 'Muziek'

	2005	2006	2007	2008	2009
bacheloropleidingen					
docent muziek	100	100	105	107	107
muziek	960	1.046	1.009	1.064	1.076
muziektherapie		9	9	13	14
<i>totaal</i>	1.060	1.155	1.123	1.184	1.197
masteropleidingen					
muziek	424	438	412	386	424
opera	1	8	7	7	4
sonologie	8	4	5	8	6
<i>totaal</i>	433	450	424	401	434

Bron: HBO-raad (2010)

Beeldende kunst en film

De disciplines 'beeldende kunst en film' kennen vier bacheloropleidingen en vijftien masteropleidingen (figuur 4.40). De bacheloropleiding 'autonome beeldende kunst' wordt door acht hogescholen aangeboden. Vijf hogescholen bieden de masteropleiding 'autonome beeldende kunst' aan.

Figuur 4.40: Opleidingen binnen de discipline 'Beeldende kunst en film'

Bacheloropleidingen	Masteropleidingen
<p>Beeldende kunst</p> <ul style="list-style-type: none"> • Autonome beeldende kunst • Docent beeldende kunst en vormgeving • Vormgeving <p>Film</p> <ul style="list-style-type: none"> • Film en televisie 	<p>Beeldende kunst</p> <ul style="list-style-type: none"> • Autonome beeldende kunst • Fashion • Fotografie • Grafisch ontwerpen • Interactive media and environments • Interior architecture & retail design • Media, design & communication • Modevormgeving • Schilderkunst • Theatervormgeving / Beeldregie • Type and media • Typografie • Vormgeving • Vrije vormgeving <p>Film</p> <ul style="list-style-type: none"> • Film

Bron: Centraal Register Opleidingen in het Hoger Onderwijs (CROHO)

Figuur 4.41 laat onder meer zien dat het totaal aantal inschrijvingen in opleidingen binnen deze disciplines zo'n 9% steeg tussen 2005 en 2009, van 10.945 studenten naar 11.925.

Figuur 4.41: Kengetallen studenten binnen opleidingen 'Beeldende kunst en film' (inclusief docentopleiding, exclusief master 'Kunsteducatie')

		2005	2006	2007	2008	2009
instroom	bachelor	2.483	2.576	2.588	2.554	2.607
	master	209	226	186	224	204
	<i>totaal</i>	2.692	2.802	2.774	2.778	2.811
inschrijvingen	bachelor	10.611	10.865	11.149	11.336	11.535
	master	334	382	348	388	390
	<i>totaal</i>	10.945	11.247	11.497	11.724	11.925
		2004	2005	2006	2007	2008
gediplomeerden	bachelor	1.940	1.967	1.865	1.872	1.981
	master	161	163	189	164	162
	<i>totaal</i>	2.101	2.130	2.054	2.036	2.143

Bron: HBO-raad (2010)

Opvallend is dat binnen de masteropleidingen relatief veel minder studenten instromen, vergeleken bij de instroom in de bacheloropleidingen (figuur 4.42).

De bacheloropleiding 'vormgeving' kent het grootste aantal studenten met een instroom van 1.696 studenten in 2009. De totale instroom binnen de bacheloropleidingen 'beeldende kunst en film' was in 2009/2010 2.607 studenten. Ruim 59% van de studenten in het kunstonderwijs studeert dus binnen de discipline 'beeldende kunst en film'. Bij de masters is het beeld heel anders: in 2009/2010 stroomden in totaal 868 studenten in bij een KUO-master, waarvan 204 studenten in een masteropleiding binnen 'beeldende kunst en film'.

Figuur 4.42: Instroom binnen opleidingen 'Beeldende Kunst' en 'Film'

	2005	2006	2007	2008	2009
bacheloropleidingen					
autonome beeldende kunst	647	560	552	566	560
docent beeldende kunst	374	401	352	307	306
vormgeving	1.404	1.565	1.630	1.637	1.696
film en televisie	58	50	54	44	45
<i>totaal</i>	2.483	2.576	2.588	2.554	2.607
masteropleidingen					
autonome beeldende kunst	61	54	56	51	54
schilderkunst	7	7	5	8	4
fashion	9	16	9	9	8
fotografie	7	8	5	9	7
grafisch ontwerpen	17	12	13	26	13
interior architecture & retail design	10	7	8	5	10
media design and communication	10	9	8	7	13
interactive media and environments	5	3	2	7	6
theatervormgeving/beeldregie	4	2	1	1	8
modevormgeving	8	8	7	12	8
type and media	13	9	10	11	11
typografie	7	5	6	7	10
vormgeving	22	47	30	38	35
vrije vormgeving	10	8	7	9	9
film	19	31	19	24	8
<i>totaal</i>	209	226	186	224	204

Bron: HBO-raad (2010)

Educatie

In het kunstonderwijs worden vier docentenopleidingen op bachelorniveau aangeboden en één opleiding op masterniveau (figuur 4.43). De docentenopleiding 'muziek' wordt door tien hogescholen aangeboden, die van 'dans' en 'drama' door zes hogescholen en de docentenopleiding 'beeldende kunst en vormgeving' door negen. De masteropleiding 'kunsteducatie' wordt door zeven hogescholen verzorgd.

Figuur 4.43: Docentenopleidingen binnen het kunstonderwijs

Bacheloropleidingen	Masteropleiding
<ul style="list-style-type: none"> • Docent beeldende kunst en vormgeving • Docent dans • Docent drama • Docent muziek 	<ul style="list-style-type: none"> • Kunsteducatie

Bron: Centraal Register Opleidingen in het Hoger Onderwijs (CROHO)

De studentaantallen in de bacheloropleidingen zijn tussen 2005 en 2009 licht gestegen (figuur 4.44) naar 616 studenten. Veertien procent van de studenteninstroom in het kunst- onderwijs gaat dus naar een docentenopleiding. Het aantal gediplomeerden is gestegen van 672 afgestudeerden in 2005, naar 712 in 2009.

Figuur 4.44: Kengetallen studenten binnen docentenopleidingen in het kunstonderwijs

		2005	2006	2007	2008	2009
instroom	bachelor	650	677	653	632	616
	master		34	92	79	94
	<i>totaal</i>	650	711	745	711	710
inschrijvingen	bachelor	3.136	3.210	3.288	3.281	3.268
	master		34	117	149	187
	<i>totaal</i>	3.136	3.244	3.405	3.430	3.455
		2004	2005	2006	2007	2008
gediplomeerden	bachelor	672	621	574	639	666
	master	0	0	0	30	46
	<i>totaal</i>	672	621	574	669	712

Bron: HBO-raad (2010)

De docentenopleiding met de grootste instroom is 'beeldende kunst en vormgeving' (figuur 4.45). De masteropleiding 'kunsteducatie' had in 2009 een instroom van 94 studenten.

Figuur 4.45: Instroom binnen docentenopleidingen in het kunstonderwijs

	2005	2006	2007	2008	2009
bacheloropleidingen					
docent beeldende kunst en vormgeving	374	401	352	307	306
docent dans	84	69	106	113	94
docent drama	92	107	90	105	109
docent muziek	100	100	105	107	107
<i>totaal</i>	650	677	653	632	616
masteropleiding					
kunsteducatie		34	92	79	94

Bron: HBO-raad (2010)

Creatieve industrie en bouwkunst

Dit deel bevat kengetallen over opleidingen binnen de discipline bouwkunst (alleen masteropleidingen) binnen het kunstonderwijs. Daarnaast worden deze gegevens in kaart gebracht binnen een aantal economische en technische opleidingen, gerelateerd aan de creatieve industrie. De beeldende kunst & vormgevingopleidingen, de dans-, muziek-, en architectuuropleidingen spelen uiteraard ook in op de creatieve industrie. In dit meer specifieke overzicht worden deze kengetallen nu niet meegenomen.

In figuur 4.46 staan de bacheloropleidingen weergegeven die gerelateerd zijn aan de creatieve industrie en bouwkunst. Hierbij is een onderscheid gemaakt tussen opleidingen binnen de technische- en economische sector.

Figuur 4.46: Opleidingen gerelateerd aan de creatieve industrie en bouwkunst

Creatieve industrie (bacheloropleidingen)	Bouwkunst (masteropleidingen)
<p>Techniek</p> <ul style="list-style-type: none"> • Communication and Multimedia Design • Engineering, Design and Innovation • Game Architecture and Design • Industrieel Produkt Ontwerpen • Kunst en Techniek • Mediatechnologie • Stedenbouwkundig Ontwerpen <p>Economie</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kunst en economie • Media en entertainment management • Media, informatie en communicatie 	<ul style="list-style-type: none"> • Architectuur • Landschapsarchitectuur • Stedenbouw

Bron: Centraal Register Opleidingen in het Hoger Onderwijs (CROHO)

Uit de figuren 4.47 en 4.48 blijkt dat de studentaantallen binnen deze opleidingen tussen 2005 en 2009 aanzienlijk stegen. In 2009 waren dat er bijna 5000, hetgeen de totale instroom binnen het kunstonderwijs in dat jaar nu al 10% overstijgt. De toename geldt vooral de opleidingen 'communication and multimedia design' en 'media en entertainment management'. De aantallen gediplomeerden zijn nog niet hoog vanwege het feit dat dit type opleidingen recent is gestart.

In 2009 zijn 127 studenten ingestroomd in een masteropleiding binnen de discipline bouwkunst. De instroom laat een dalende trend zien: in 2005 stroomden hier nog 168 studenten binnen.

Figuur 4.47: Kengetallen studenten binnen opleidingen creatieve industrie en bouwkunst

instroom	2005	2006	2007	2008	2009
creatieve industrie					
technische sector	1.628	1.563	1.728	1.973	2.463
economische sector	1.517	1.717	1.959	2.112	2.439
<i>totaal creatieve industrie</i>	3.145	3.280	3.687	4.085	4.902
bouwkunst	168	177	154	155	127
inschrijvingen					
creatieve industrie					
technische sector	6.518	6.992	7.789	8.407	9.538
economische sector	5.061	6.061	7.241	8.074	9.015
<i>totaal creatieve industrie</i>	11.579	13.053	15.030	16.481	18.553
bouwkunst	623	657	641	643	621
gediplomeerden					
2004					
technische sector	451	688	918	1.000	1.204
economische sector	111	372	659	885	1.087
<i>totaal creatieve industrie</i>	562	1.060	1.577	1.885	2.291
bouwkunst	53	68	83	65	60

Bron: HBO-raad (2010)

Figuur 4.48: Instroom binnen opleidingen creatieve industrie en bouwkunst

opleidingen	2005	2009
technische sector		
communication and multimedia design	888	1.443
engineering, design and innovation	125	195
game architecture and design		140
industriële product ontwerpen	335	350
kunst en techniek	280	267
mediatechnologie	88	44
stedenbouwkundig ontwerpen		24
<i>totaal technische sector</i>	1.628	2.463
economische sector		
kunst en economie	112	158
media en entertainment management	871	1.660
media, informatie en communicatie	534	621
<i>totaal economische sector</i>	1.517	2.439
bouwkunst		
architectuur	135	97
landschapsarchitectuur	10	10
stedenbouw	23	20

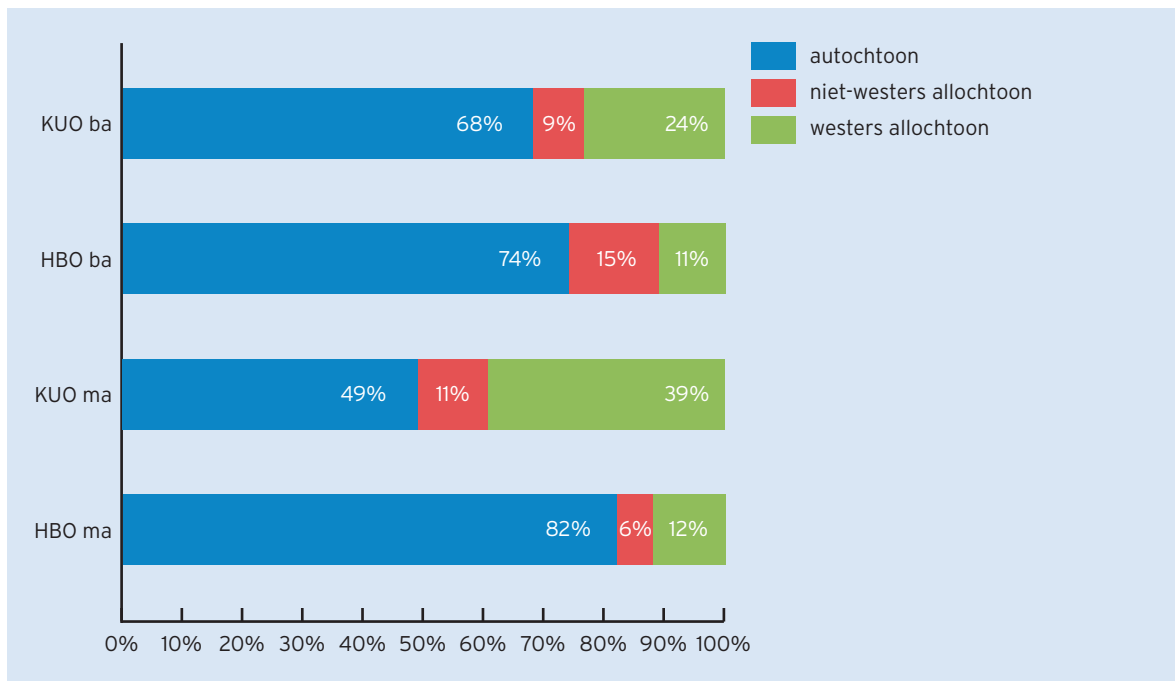
Bron: HBO-raad (2010)

5. Wie zijn de studenten?

In dit deel wordt vanuit verschillende perspectieven gekeken naar kenmerken van studenten in het kunstonderwijs. Aspecten die aan bod komen zijn de herkomst van studenten, studieinzet en rendement.

In het kunstonderwijs studeren relatief en absoluut veel buitenlandse studenten (figuur 5.49)⁶. Bijna een kwart van de studenten binnen de bacheloropleidingen heeft een andere nationaliteit dan de Nederlandse. In masteropleidingen geldt dit zelfs voor bijna 40% van hen.

Figuur 5.49: Herkomst van studenten in het kunstonderwijs (inschrijvingen bachelor en master, 2009)

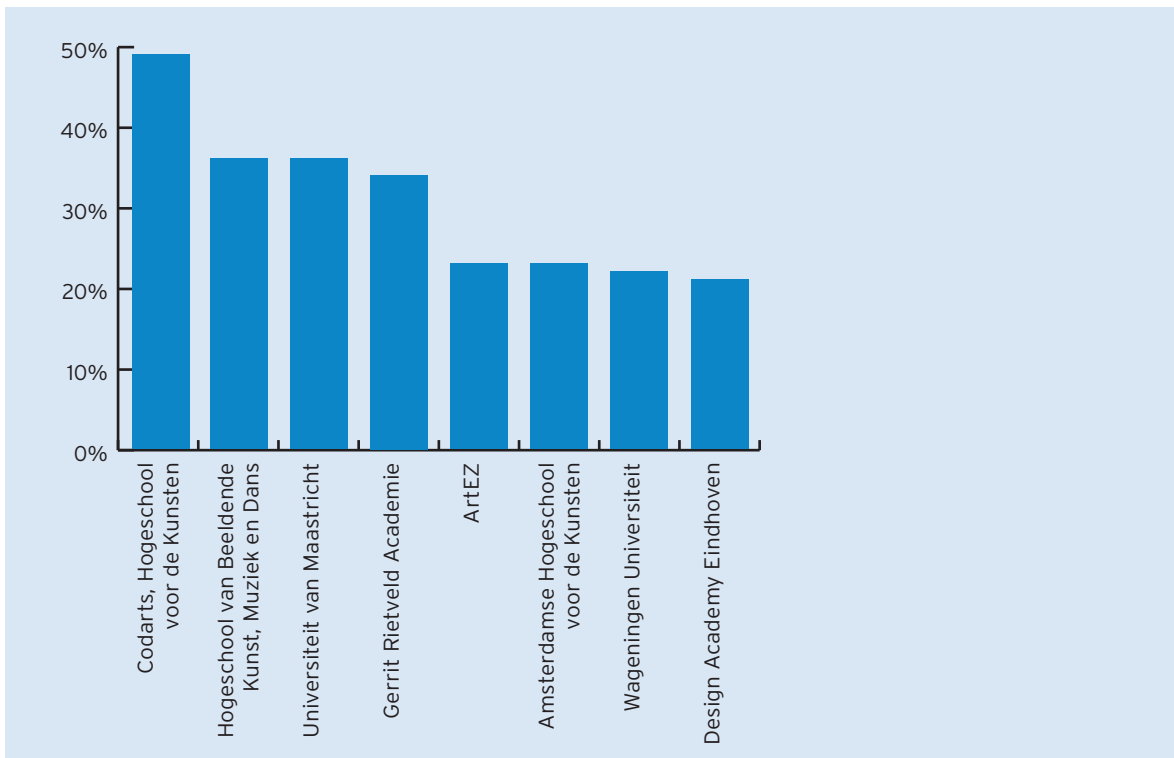

Bron: HBO-raad (2009)

Hogescholen met kunstopleidingen trekken als instelling dan ook vele buitenlandse studenten (figuur 5.50). Bovenaan de lijst van HO-instellingen met internationale studenten staan zes HBO-instellingen met een primair KUO-profiel. Koploper Codarts kende in 2007 bijna voor de helft studenten van buitenlandse komaf (49%).

6. De niet-westerse studenten betreffen de studenten zonder een Nederlands paspoort.

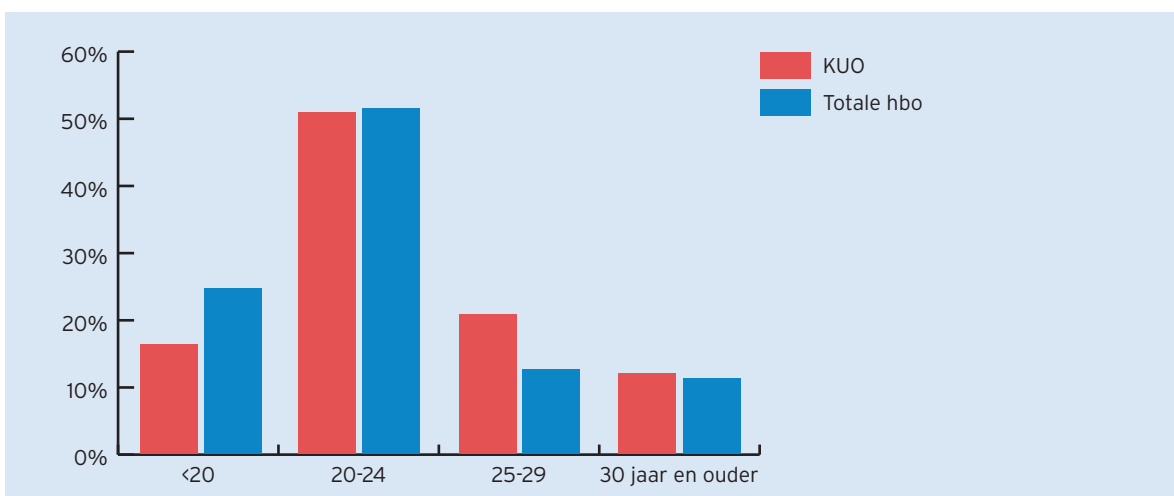
Figuur 5.50: Top 8 van instellingen in het hoger onderwijs wat betreft internationale studenten

Bron: Internationaliseringsmonitor, Ministerie van OCW (2007)

Jongeren die in het kunstonderwijs studeren zijn relatief wat ouder dan het gemiddelde in het HBO (figuur 5.51). Meer dan één op de vijf studenten in het kunstonderwijs is tussen de 25-29 jaar (gemiddeld 12%) en jongere studenten - onder de 20 - komen relatief minder vaak voor.

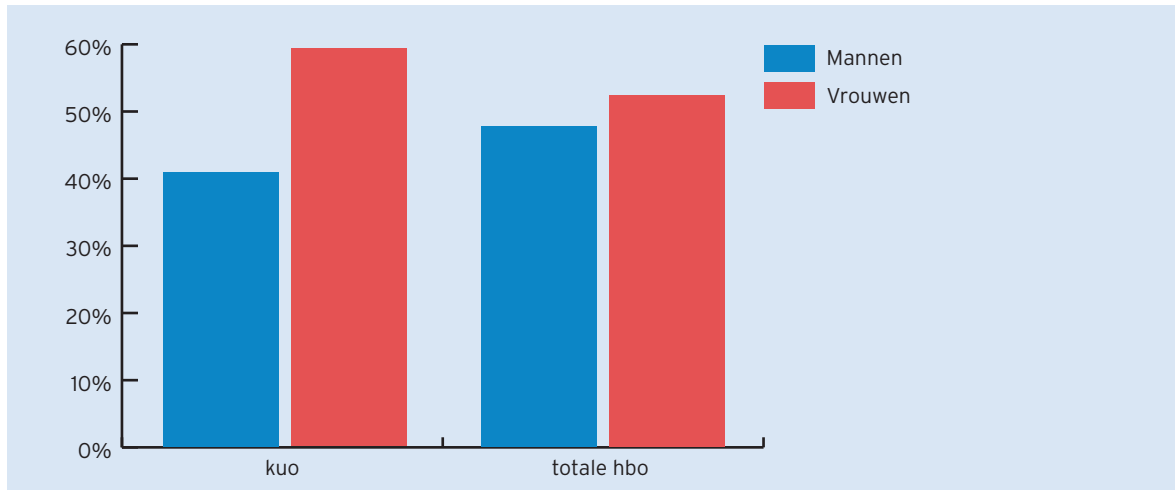
Figuur 5.51: Inschrijvingen naar leeftijdscategorie (2009)

Bron: HBO-raad (2010)

In het kunstonderwijs studeren relatief meer vrouwen dan mannen, bijna 60% tegenover 40% (figuur 5.52). Zelfs vergeleken met het totale HBO, waarin vrouwen ook in de meerderheid zijn onder de studenten, steekt het kunstonderwijs er boven uit.

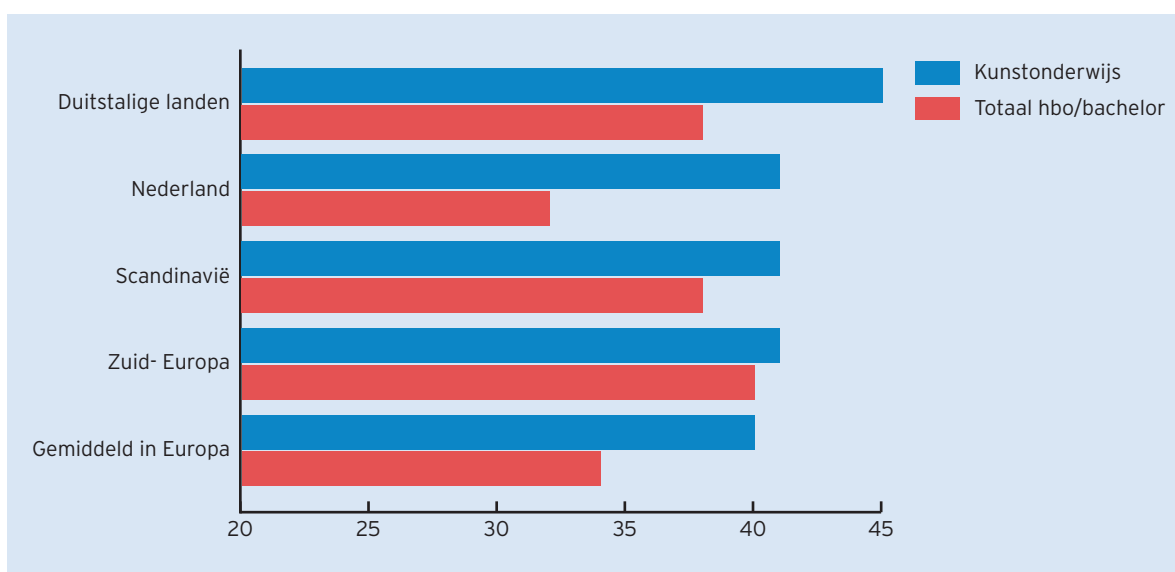
Figuur 5.52: Inschrijvingen naar geslacht (2009)

Bron: HBO-raad (2010)

Figuur 5.53 maakt inzichtelijk dat studenten die in ons land - en in heel Europa - een opleiding volgen in het kunstonderwijs veel tijd aan hun studie besteden. In ons land zo'n derde tot de helft meer dan de gemiddelde bachelorstudent in het HBO. De Nederlandse student besteedt in het algemeen wat minder dan gemiddeld in Europa aan zijn studie en in het kunstonderwijs wat meer dan het Europese gemiddelde.

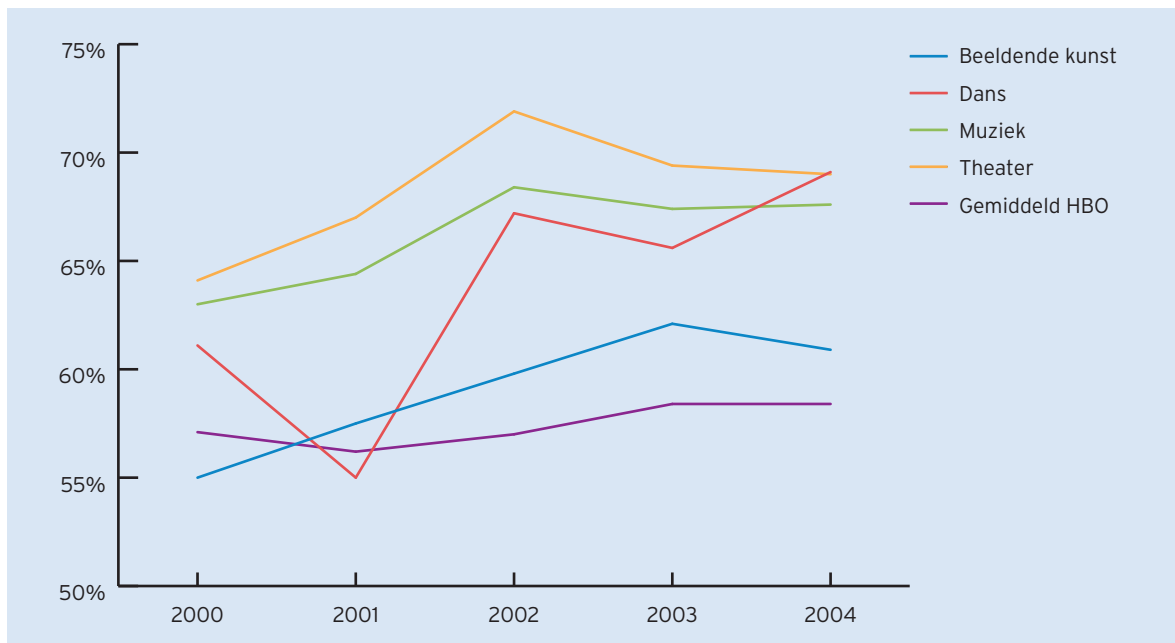
Figuur 5.53: Tijdsbesteding aan studie

Bron: ROA (2007)

Studenten in het kunstonderwijs kennen een hoog studiesucces (figuur 4.54). Bij het opleidingsrendement na vijf jaar scoren studenten in alle kunstdisciplines beter dan overige disciplines in het HBO. Van de studenten die in 2004 begonnen met een bacheloropleiding in het kunstonderwijs haalde tussen 60 % en 70% vijf jaar na afstuderen een diploma in het hoger onderwijs. Binnen de discipline theater weet men de hoogste studierendementen te realiseren. De studenten in de dansopleidingen laten de voorbije jaren een markante verbetering zien in hun studierendement.

Figuur 5.54: Rendement na vijf jaar in het kunstonderwijs

BIJLAGE 2

Samenvatting NVAO-conclusies

BIJLAGE 2

Samenvatting NVAO-conclusies

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap heeft de NVAO gevraagd om op basis van de uitgevoerde accreditaties op disciplineniveau een analyse te maken van de kwaliteit van de opleidingen in het kunstonderwijs. De NVAO heeft deze opdracht uitgevoerd en per kunstdiscipline vijf kernvragen beantwoord:

1. Op welke wijze worden studenten voorbereid op het (inter)nationale beroepenveld en is deze voorbereiding adequaat?
2. Is sprake van profilering / differentiatie in de opleidingen?
3. Hoe functioneert selectie aan de poort en staat deze in relatie tot de nagestreefde eindkwalificaties en de kwaliteit van de afgestudeerden?
4. Hoe treden actuele ontwikkelingen / trends op een systematische wijze binnen in het onderwijs?
5. Van welke trends / ontwikkelingen (nationaal en internationaal) is sprake in de visitatierapporten en zijn deze richtinggevend voor de opleidingen?

Op basis van de beantwoording van deze vragen per discipline heeft de NVAO eveneens een sectorbrede analyse gemaakt. De tekst daarvan is opgenomen in deze bijlage.

De commissie heeft reeds in een vroegtijdig stadium met de NVAO afspraken gemaakt over het gebruik van de NVAO-analyses. Deze afspraken maakten het mogelijk dat de commissie kon beschikken over conceptversies van de NVAO-analyses op disciplineniveau, en deze heeft kunnen betrekken bij de vele gesprekken met deskundigen uit de kunstpraktijk en de hogescholen die zij heeft gevoerd.

Algemene conclusies van de NVAO

De vraag van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap om de ontwikkelingen in het kunstvakonderwijs te beschrijven, heeft geleid tot een analyse van 52 visitatierapporten in de disciplines Autonome Beeldende Kunst, Vormgeving, Dans, Theater en Muziek. Centrale thema's daarbij waren: de voorbereiding op de beroepspraktijk, de profilering, de instroom, de systematische actualisering en de trends en ontwikkelingen.

Uit die sectorbrede analyse ontstaat een positief beeld over de kwaliteit van de kunstvakopleidingen. Dit beeld weerspiegelt de degelijkheid van de opleidingen en steunt op een aantal sterke punten zoals de beroepsgerichte aanpak, de individuele artistieke ontplooiing, de vaktechnische bekwaamheid, de actuele inbreng van het docentencorps en hun brede palet aan deskundigheden, de differentiatie in het aanbod en de strenge selectie aan de poort. Enkele aandachtspunten met betrekking tot het theorieonderwijs, de onderzoekscomponent, de voorbereiding op het 'ondernemerschap' en de formele en structurele betrokkenheid van de alumni en het beroepenveld wijzen daarnaast op zaken die met bijkomende inspanningen de kwaliteit van de kunstvakopleidingen kunnen verhogen. Ze vragen om een resultaatgerichte aanpak.

Op basis van de conclusies uit de deelrapporten kunnen algemene conclusies geformuleerd worden bij de kernvragen over de disciplines heen.

Vorbereiding op de beroepspraktijk

De eerste kernvraag stelt de wijze waarop studenten worden voorbereid op het (inter)nationale beroepenveld aan de orde en peilt naar de adequaatheid van deze voorbereiding. Het antwoord luidt overwegend positief. Aandachtspunten betreffen de voorbereiding op het 'ondernemerschap', het theorieonderwijs en in mindere mate de onderzoekscomponent.

De kunstvakopleidingen bieden hun studenten een degelijke voorbereiding op de beroepspraktijk met behulp van de actuele, breed geborgde eindkwalificaties die in overeenstemming met het respectievelijke (inter)nationale beroepenveld tot stand zijn gekomen. De uitwerking en invulling van die eindkwalificaties in de competentiegerichte opleidingsprogramma's kennen vervolgens een sterk beroepsgericht karakter. De opleidingen gebruiken realistische leeromgevingen. Ze brengen de studenten in aanraking met de realiteit van de beroepspraktijk via praktijkopdrachten, projecten, stages en voorstellingen.

Ter ondersteuning van de praktijk bieden de opleidingen een theoretisch kader aan, steeds vaker en consistentier gevoed vanuit de lectoraten. Tal van voorbeelden, ook in de de informatie toegestuurd na de bijeenkomsten met de landelijke Netwerken, laten zien dat lectoraten worden uitgebouwd ter versterking van het theoretisch kader. Heel wat opleidingen worstelen echter nog met de actualiteit, de verdieping en de kwaliteit van het theorieonderwijs of met de verbinding en integratie tussen de praktijk en de theoretische vorming. Dat laatste punt kan negatief doorwerken op de kritische reflectie in de eindwerken. Het theoretisch kader dient in een aantal opleidingen nog verder te worden uitgebouwd. Dat geldt ook, zij het minder frequent, voor de nadere explicitering van een onderzoekskader of de verdere uitbouw van de onderzoekscomponent. De aandacht voor onderzoeksvaardigheden en -activiteiten in de kunstvakopleidingen heeft evenwel over het algemeen een behoorlijke groei gekend en zet zich waarschijnlijk nog verder door, steeds gericht op de artistieke ontplooiing van de studenten of van de disciplines (bijvoorbeeld door middel van ontwerponderzoek, literatuuronderzoek, theoretisch of historisch onderzoek).

De artistieke enerzijds en het ambacht en de vaktechnische bekwaamheid ten behoeve van die artistieke anderzijds, vormen de kern van de opleidingen. Studenten worden gestimuleerd tot het ontwikkelen van een creatieve, onderzoekende attitude. Ze worden gevormd tot ondernemende en professionele persoonlijkheden die in staat zijn om hun leerproces in toenemende mate zelf te sturen en om zich na hun studie staande te houden in een gemengde beroepspraktijk die voortdurend evolueert.

De adequaatheid van de voorbereiding op de beroepspraktijk komt ook tot uiting in het degelijke eindniveau dat de opleidingen over het algemeen realiseren. In de eindbeoordeling van studenten hanteren werkveldvertegenwoordigers beoordelingen als origineel, eigenzinnig, breed inzetbaar en professioneel. De werkveldvertegenwoordigers uiten zich daarnaast positief over het (hoge) artistieke en vaktechnische niveau van de afgestudeerden, waarvan ook het aantal prijzen en rewards getuigen die afgestudeerden behalen. Tevens blijkt uit enkele vaststellingen in de visitatierapporten dat afgestudeerden binnen niet al te lange tijd na het afstuderen werk vinden in hun domein. De aansluiting op de beroepspraktijk verloopt overigens opmerkelijk vlotter, indien een opleiding kan bogen op een uitgebreid netwerk en haar studenten daarin introduceert met behulp van de projecten en de stages.

De kunstvakopleidingen moedigen een ondernemende attitude bij hun studenten sterk aan. Tevens zijn in de programma's en projecten op een al dan niet geïntegreerde wijze praktische kennis en vaardigheden met betrekking tot het ondernemerschap verweven. Ook de zakelijke, commerciële kant van het ondernemerschap komt volgens de landelijke Netwerken aan bod in de curricula. Dit gebeurt niet altijd expliciet, maar eerder door het zelfstandig opzetten van voorstellingen, het ontwikkelen van een proactieve houding en het leren waar en hoe de nodige informatie of hulp kan worden verkregen. Toch wijzen de panels op een gebrek aan doeltreffendheid en missen de studenten en afgestudeerden een stevige kennisbasis en vaardigheidstraining in communicatieve en zakelijke aspecten. Vaak kan de competentie 'ondernemerschap' niet eenduidig in de programma's worden getraceerd vanwege het impliciete karakter. Hoewel een aantal opleidingen inspanningen levert om studenten voor te bereiden op het ondernemerschap, kunnen de meeste op dit gebied nog duidelijk verbeteringen maken. Dat bevestigen de landelijke Netwerken tijdens de disciplinebijeenkomsten. Daarbij geven ze aan dat de manier waarop de voorbereiding op het 'ondernemerschap' wordt aangeboden een continue uitdaging vormt, aangezien steeds een discrepantie bestaat tussen het aanbod en de wijze waarop studenten de leerstof ervaren of oppikken. Studenten tonen tijdens hun opleiding namelijk niet veel interesse in die materie, al beseffen ze na het afstuderen wel de noodzaak ervan. Dit blijkt uit enquêtes onder alumni. Sommige landelijke Netwerken denken dan ook aan een alumnibeleid dat ondersteuning biedt in het ondernemerschap, mede in het kader van Lifelong Learning, om aan die behoefte tegemoet te komen.

Profilering

De tweede kernvraag gaat na of er sprake is van profilering / differentiatie in de opleidingen. Het antwoord is zonder meer positief.

Het aanbod aan opleidingen binnen de verschillende disciplines is ruim, landelijk verspreid en zeer divers van aard. Al dan niet binnen landelijk vastgestelde profielen zoeken opleidingen/instellingen naar een eigen identiteit die zij hoog in het vaandel dragen. Die identiteit kan zich uiteenlopend manifesteren, variërend van een onderscheidende didactische aanpak, duidelijk bepaalde (artistieke) streefdoelen, maatschappelijke, regionale of (inter)nationale oriëntaties tot uitgesproken (non-conformistische) kernwaarden. De diversiteit van het aanbod komt hiermee tegemoet aan de verschillende achtergronden, visies, leervragen en didactische behoeften van de studenten. Overigens hechten alle opleidingen in het bijzonder belang aan de ontwikkeling van de individuele artistieke identiteit. Met name de masteropleidingen worden gekenmerkt door een sterke individuele gerichtheid en verdieping van de artistieke identiteit.

De analyse geeft inzicht in de waaier aan mogelijke profileringsgebieden aan de hand waarvan opleidingen hun programma's kleur geven en hun identiteit gestalte geven. De verschillende panels en beroepenvelden herkennen de speerpunten en karakteristieke uitstraling waar de kunstvakopleidingen voor staan. De profilering oefent een aantrekkingskracht uit op potentiële studenten of maatschappelijke partners en heeft zodoende een concrete impact.

Instroom

De derde kernvraag is gericht op de selectie aan de poort en of deze in relatie staat tot de nagestreefde eindkwalificaties en de kwaliteit van de afgestudeerden. Ook hier komt een positief beeld naar voren.

De opleidingen en afstudeervarianten gaan op een eigen wijze, maar over het algemeen zorgvuldig, om met de instroomprocedure en selecteren uitermate streng. Al bij de toelatingsproef wordt aan de hand van een veelzijdige en uitgebreide procedure aandacht geschonken aan de individuele capaciteiten, motivatie en geschiktheid van de potentiële studenten. De selectie fungeert ook als een kwaliteitsinstrument. Steeds vaker vormt de set eindkwalificaties de leidraad in de toelatingsproef en vormt de uitkomst daarvan een nulmeting. De toelatingseisen liggen wettelijk vast. De opleidingen werken deze eisen verder uit. Die uitwerking of invulling houdt bijvoorbeeld verband met de profilering van de opleiding. Bij de selectie houden bepaalde opleidingen rekening met de (culturele) diversiteit van de groepssamenstelling van waaruit een inspirerende werking kan ontstaan. Opvallend in de aanmeldingen is de grote buitenlandse belangstelling voor de Nederlandse kunstvakopleidingen.

In de selectiecommissies zetelen naast docenten van de opleiding ook werkveldvertegenwoordigers en/of alumni. De procedure bestaat uit een reeks praktische proeven die peilen naar de motivatie van kandidaat-studenten en neemt een of meerdere dagen in beslag. Kortom, de toelatingsprocedure is grondig, zeer selectief en werkt zonder twijfel kwaliteitsverhogend. Daarnaast hebben de actieve werving van studenten en de talrijke mogelijkheden tot het volgen van een vooropleiding een kwaliteitsverhogend effect op de instroom. De selectie aan de poort borgt dat in de eerste plaats de potentieel grootste talenten een plaats krijgen aangeboden, al geven de visitierapporten geen indicaties over een verband tussen de selectie en het gerealiseerde niveau. Daardoor valt niet op te maken of de instroomselectie een aantoonbare garantie biedt op slagen voor de opleiding of op succes in de latere beroepsuitoefening.

Systematische actualisering

De vierde kernvraag bestudeert hoe actuele ontwikkelingen op een systematische wijze worden opgenomen in het onderwijs. Een actualisering van het onderwijs vindt plaats via verschillende kanalen (docenten, gastdocenten, alumni, werkveld). Dit proces kan evenwel versterkt worden door de betrokkenheid van de alumni en het beroepenveld bij de kwaliteitszorg van de opleidingen te formaliseren. Dat vormt voor alle disciplines een aandachtspunt.

De docenten staan in de eerste plaats in voor de verbinding met de beroepspraktijk. Bijna alle docenten in de kunstvakopleidingen zijn actief in de (inter)nationale praktijk en brengen hun ervaring binnen in het onderwijs. Dankzij het vaak uitgebreide netwerk van de docenten reikt die ervaring verder dan de individuele werkzaamheden. De docenten worden dan ook geselecteerd onder meer op basis van hun toonaangevende werkervaring (naam en faam) en van hun relatienetwerk. Via dat netwerk kunnen zij studenten laten kennismaken met het werkveld of gastdocenten aandragen. De kunstvakopleidingen werken opvallend veel met gastdocenten. Mede dankzij die uitgebreide pool aan gastdocenten dekken zij een breed palet aan expertises en invalshoeken af en zorgen zij voor de inbreng van actuele ontwikkelingen en trends in het onderwijs. De panels prijzen in dit verband de kwaliteiten van zowel de docenten als van de gastdocenten. Zonder uitzondering scoort het facet 'eisen HBO personeel' het best onder de geanalyseerde facetten. De kunstvakopleidingen zetten hoog in op hun docentencorpsen. Met hun veelzijdige expertise vormen zij de kracht van de opleidingen. Daarnaast ondersteunt de noodzakelijke flexibiliteit van het personeelsbeleid in de kunstvakopleidingen de systematische actualisering. Die flexibiliteit maakt het mogelijk om snel in te spelen op waargenomen trends of hierop vooruit te lopen.

De docenten fungeren als klankbord voor de opleidingen. Ook de alumni die soms als gast-docent worden ingezet, vervullen die rol. Met tal van initiatieven pogen opleidingen de band met hun alumni te onderhouden of opnieuw aan te halen. Hun alumni en (gast)docenten beschouwen zij immers vaak als belangrijke gesprekspartners om feedback te verkrijgen uit het werkveld over de actualiteit en de kwaliteit van de opleiding. Vaak gaat het echter om recent in gang gezette acties. Nauw contact houden met alumni die internationaal uitzwermen, vormt een hele uitdaging voor de kunstvakopleidingen, niet in het minst op administratief vlak, al volgen zij uiteraard de carrières van prijswinnaars en kunsticonen in wording. Ondanks de context van informele relaties en professionele uitwisselingen, scoort het facet over de betrokkenheid van de alumni en van het beroepenveld het laagst onder de geanalyseerde facetten over de disciplines heen. Die kritische beoordelingen duiden niet zozeer op het totaal ontbreken van relevante input over de kwaliteit van de opleidingen, maar eerder op het informele en niet-gestructureerde karakter van de input. De opleidingen toetsen de kwaliteit niet systematisch af op toegespitste aspecten bij deze gremia. Uit het gesprek met de landelijke Netwerken blijkt niettemin een toenemend besef over het nut en de noodzaak van een gestructureerde bijdrage van die gremia. Sommige opleidingen ontwikkelen momenteel een alumnibeleid en intensiveren de werking van (onlangs opgerichte) werkveldcommissies.

Trends en ontwikkelingen

De vijfde kernvraag ten slotte peilt naar de trends/ontwikkelingen (nationaal en internationaal) die richtinggevend zijn voor de kunstvakopleidingen. Hiertoe haakt de analyse in op de trends die in 1999 zijn vastgesteld door de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs. Aan de hand van voorbeelden wordt in de analyse geïllustreerd dat de huidige ontwikkelingen in de kunstvakopleidingen aansluiten bij de geschetste trends. De meest voorkomende of meest opvallende voorbeelden betreffen het gebruik van nieuwe (media)technieken, de vergaande interdisciplinariteit en de toenemende inbedding in maatschappelijke thema's en evoluties, de brede samenwerkingsverbanden en netwerking en de sterk uitgebouwde internationale gerichtheid.

BIJLAGE 3

Gesprekspartners van de commissie

BIJLAGE 3

Gesprekspartners van de commissie

De commissie heeft in de afgelopen maanden vele gesprekken gevoerd met deskundigen en betrokkenen vanuit het KUO en zijn maatschappelijke en professionele omgeving. Hierbij zijn zowel disciplinaire als interdisciplinaire experts en groepen geraadpleegd. De commissie heeft met de volgende personen gesproken:

- Hans Onno van den Berg, directeur Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouwdirecties
- Mieke Bernink, lector Film, Masteropleiding Nederlandse Film en Televisie Academie, Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten
- Noraly Beyer, journalist
- Matthijs de Boer, coördinator stedenbouw Akademie van Bouwkunst, Fontys Hogeschool voor de Kunsten
- Michel de Boer, creatief directeur Studio Dumbar
- Theu Boermans, regisseur, artistiek leider Theatercompagnie, artistiek directeur ITs-festival
- Bertus Borgers, directeur Rock Academie Tilburg, Fontys Hogeschool voor de Kunsten
- Leontien Broekhuizen, docent beeldende kunst ArtEZ Hogeschool voor de Kunsten, bestuurslid Vereniging Leraren Beeldende Vakken
- Marinka Copier, hoofd Utrecht School of Art en Technology, Hogeschool voor de Kunsten Utrecht
- Ton Crone, directeur Nederlands Instituut voor Animatiefilm
- Ruud van Dijk, adjunct-directeur conservatorium Amsterdam, Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten
- Hildegard Draaijer, artistiek leider, regisseur en docent bij Theatergroep DOX
- Jochem van Eeghen, Prinses Christina Concours, kweekvijver voor jong talent
- Anne Mieke Eggenkamp, College van bestuur Design Academy Eindhoven
- Harrie van den Elsen, directeur conservatorium Maastricht, Hogeschool Zuyd, voorzitter landelijk overleg conservatoria
- Chris Fictoor, directeur conservatorium Groningen, Hanzehogeschool Groningen
- Frans van Gestel, producer IDTV/FUWorks/Motiefilms
- Pascal Gielen lector Kunstpraktijk in de samenleving, Fontys Hogeschool voor de Kunsten
- Folkert Haanstra, lector Kunsteducatie, Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten
- Joep Habets, directeur BNA-academie
- Piet Hagenaars, directeur Cultuurnetwerk Nederland
- Giep Hagoort, lector Kunst en Economie, Hogeschool voor de Kunsten Utrecht
- Pierre Hennekam, directie Zadkine College Rotterdam
- Lucie Huiskens, programmamanager bij Creative Co-makership en Kunstenaars & CO
- Huub Juurlink, stedenbouwkundige, Juurlink en Geluk BNS BV
- Marie Thérèse van de Kamp, docent kunstvakken in het voortgezet onderwijs, vakdidacticus bij het Instituut voor de Lerarenopleiding van de Universiteit van Amsterdam
- Sytze van der Laan, directeur Film en Televisie Academie, Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten
- Dick Laning, Hoofd afdeling Kunst & Educatie, Noordelijke Hogeschool Leeuwarden. plaatsvervangend voorzitter van het landelijk overleg Kunstvakdocentenopleidingen (KVDO)
- Frank Lubbers, art advisor, organisator tentoonstellingen, quality assessor
- Lucia Marthas, directeur Dansacademie Lucia Marthas en Dansacademie Noord-Nederland, Hanzehogeschool Groningen
- Max Meijer, mede-eigenaar bureau TiMeAmsterdam

- Leo Molendijk, manager Educatie, Codarts Hogeschool voor de Kunsten Rotterdam, voorzitter van het landelijk overleg Kunstvakdocentenopleidingen (KVDO)
- Karen Neervoort, directeur faculteit Theater en Dans, ArtEZ Hogeschool voor de Kunsten
- Richard Ouwerkerk, directeur Willem de Kooning Academie, Hogeschool Rotterdam, voorzitter landelijk overleg academies van beeldende kunst en vormgeving
- Henk Ovink, directeur Nationaal Ruimtelijke Ordening van het ministerie van VROM
- Aart Oxenaar, directeur Akademie van Bouwkunst, Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten
- Stan Paardekooper, directeur ASKO/Schönberg
- Martin Prchal, directeur AEC, Europese Vereniging Conservatoria
- Leon Ramakers, advisor MOJO Concerts e.a.
- Tom de Rooij, directeur Kunstfactor, sectorinstituut kunsteducatie
- Laurien Saraber, senior medewerker algemeen beleid Fonds Podiumkunsten
- Marianne Sarstädt, ex-danseres, docent, ex-artistiek leider Nederlands Dans Theater, ex-directeur dansvakopleiding Koninklijk Conservatorium, Hogeschool van Beeldende Kunsten, Muziek en Dans
- Berend Schans, Vereniging Nederlandse Poppodia en -festivals
- Albert Sikkema, senior advisor bij Gameship b.v. Leeuwarden, voormalig hoofd afdeling Communication & Multimedia Design, Noordelijke Hogeschool Leeuwarden
- Rineke Smilde, lector 'Lifelong Learning in Music & the Arts', Hanzehogeschool Groningen
- Wim Spee, Hogeschool Utrecht, Digitale Communicatie, Communicatie & Media Design
- Leo Swinkels, directeur Toneelacademie Maastricht, Hogeschool Zuyd, voorzitter landelijk overleg theateropleidingen
- José Teunissen, lector Modevormgeving, ArtEZ Hogeschool voor de Kunsten
- Ankie Verlaan, zelfstandig adviseur, o.a. projectmanager 'Werken aan Kwaliteit' lerarenopleidingen in het HBO
- Jules van de Vijver, directeur Academie van Beeldende Kunst en Vormgeving/St. Joost, Avans Hogeschool
- Jeanine Vlastuin, rector Amadeus Lyceum Vleuten
- Frank van der Weij, muziketechnoloog (Frank van der Weij Studio)
- Leontien Wiering, directeur Dansopleidingen Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, voorzitter landelijk overleg dansopleidingen
- Marianne van Wijnkoop, casting director Joop van den Ende Theaterproducties
- Camiel van Winkel, lector beeldende kunst, Academie Kunst en Vormgeving/St. Joost, Avans Hogeschool
- Mascha van Zijverden, docent ArtEZ Hogeschool voor de Kunsten

BIJLAGE 4

Geraadpleegde literatuur

BIJLAGE 4

Geraadpleegde literatuur

Blanken, M. den, O. Koops (2004), *Creativiteit en innovatie in de lokale economie*, Nethur/RSA: Amersfoort.

Boekmanstichting (2007), *Kunst en opleiding, Boekmanstichting: Amsterdam, Tijdschrift voor kunst, cultuur en beleid, deel 73*.

Booth, J., T. Ophuysen, P. Koleva (2004), *Bringing International Mobility in the Arts to the Forefront, Exploring student and teacher mobility in the arts*, ELIA: Amsterdam.

Borgdorff, H. (2009), 'Onderzoek in het kunstonderwijs'. In: *Tijdschrift voor Hoger Onderwijs*: Amsterdam/Den Haag.

Bressers, H. (2008), *Dialog en Samenwerking in muzikale partnerships*, Prins Claus Conservatorium en Koninklijk Conservatorium: Groningen en Den Haag.

Broek, S.D., J. Wils, M. de Kleijn (2008), *Een brug tussen cultuur en economie, Evaluatie programma voor de Creatieve Industrie*, Research voor Beleid: Zoetermeer.

Centrum voor Ondernemerschap in de Creatieve Industrie (2009), *COCI 2.0.*, Hogeschool voor de Kunsten Utrecht: Utrecht.

Coenen, J. (2008), *De arbeidsmarktsituatie en competenties van afgestudeerden van het Nederlandse kunstvakonderwijs in internationaal perspectief*, Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt: Maastricht.

Commissie Toekomstbestendig Hoger Onderwijs Stelsel (2010), *Differentiëren in drievoud omwille van kwaliteit en verscheidenheid in het hoger onderwijs*, Koninklijke Broese en Peereboom: Den Haag.

DesignLAB (2008), *New Ways Of Working*, robstolk®: Amsterdam.

Dorst, K. (2008), *Creative Co-Makership Expeditie, Vernieuwing in het Designonderwijs*, Kunstenaars&CO en Kunst&Zaken: Rotterdam.

Europees Parlement (2009), *Kunstonderwijs in de Europese Unie*.

EURYDICE (2009), *Arts and Cultural Education at School in Europe*, EURYDICE: Brussels.

Fesel, B., M. Söndermann (2007), *Culture and Creative Industries in Germany, German Commission for Unesco*: Bonn.

Groot, W., e.a. (2010), *Kosten-batenanalyse van het investeringsplan 'Kwaliteit als opdracht'*, TIER/APE: Amsterdam

Hagoort, G., R. Kooyman, (ed.) (2010), *The Entrepreneurial dimension of cultural and creative industries, Draft final report*, Utrecht School of the Arts/European Research and Training Centre for Cultural Entrepreneurship (ERTCCE): Utrecht.

Hagoort, G., R. Kooyman (ed.) (2009), *Creative Industries, Colourful Fabric in Multiple Dimensions*, Utrecht School of the Arts: Utrecht.

Hagoort, G., A. Oostinjen, M. van Thiel (eds.) (2008), *Growth and Development of Creative SMEs, a Selection of articles from Read this first and Hello Creative World*, Utrecht School of the Arts, Research Group Art and Economics: Utrecht.

Hagoort, G., e.a. (2008), *Hello Creative World, Entrepreneurship in Arts Education*, Research Group Art and Economics, Faculty of Art and Economics at the Utrecht School of the Arts: Utrecht.

Hagoort, G. (2007), *Afwisseling, Strategievorming in het kunstonderwijs, Bert Groenemeijer - een profiel*, Hogeschool voor de Kunsten Utrecht: Utrecht.

Hagoort, G. (2007), *Cultuur ondernemerschap, Vakgebied kunst en economie/cultuur ondernemerschap* Universiteit Utrecht, Hogeschool voor de Kunsten Utrecht: Utrecht.

Hagoort, G., e.a. (2007), *2jCMKBU, een betekenisvolle investering*, Lectoraat Kunst en Economie van de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht: Utrecht.

HBO-raad (2010), *Investeringsagenda bij Kwaliteit als opdracht*, HBO-raad: Den Haag.

HBO-raad (2009), *Kwaliteit als opdracht*, HBO-raad: Den Haag.

Huiskens, L (2008), *Creative Co-Makership Expeditie, Vernieuwingen in het Designonderwijs*, Kunstenaars&CO en Kunst&Zaken: Amsterdam.

Huiskens, L. (2007), 'De kunstenaar als ondernemer' In: Boekman: tijdschrift voor kunst, cultuur en beleid, nr. 73, p. 81-85.

Jenje - Heijdel, W., D. ter Haar (2007), *Kunstenaars in Nederland*, Centrum voor Beleidsstatistiek (CBS): Voorburg.

Kenniscentrum goc (2009), *Trends in de creatieve industrie, Nieuwe sterren schitteren*, Kenniscentrum goc: Veenendaal.

Kolen - Van Loon, D., e.a. (2008), *Arbeidsmarktontwikkelingen in de kunsteducatie, Een verkenning*, IVA: Tilburg.

Marlet, G., C. van Woerkens (2010), *Atlas 2010 voor gemeenten*, VOC Uitgevers: Nijmegen.

Mijnen, H., J. Teunen (2010), *Trends in de creatieve industrie, Voel de verandering*, Kenniscentrum goc: Veenendaal.

Ministerie van Economische Zaken/Ministerie van OCW (2009), *Waarde van creatie. Brief 'Cultuur en Economie'*, 2009.

NGA, Centre for Best Practices (2009), *Arts and Economy, Using Arts and Culture to Stimulate State Economic Development*, NGA: Washington.

Nuffic (2007), *Internationalisering in het onderwijs in Nederland 2007*, Nuffic: Den Haag.

Onderwijsraad (2006), *Onderwijs in cultuur*, Onderwijsraad: Den Haag.

Raad voor Cultuur (2010), *Brief 'Talentontwikkeling' aan de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap*, 30 maart 2010.

Raad voor Cultuur (2009), *Reader Talentontwikkeling*, Raad voor Cultuur: Den Haag.

Renshaw, P. (2009, tweede druk), *Lifelong learning for musicians, The place of mentoring*, Prince Claus Conservatoire and Royale Conservatoire: Groningen and The Hague.

Rutten, P., e.a. (2004), *De Creatieve Industrie in de Zuidelijke Tripool Maastricht, Heerlen, Sittard-Geleen*, TNO: Delft.

Scheepsbouwer, A., e.a. (2009), *Voortgang Sleutelgebieden en tussentijdse evaluatie Sleutelgebieden-aanpak*, Innovatieplatform: Den Haag.

SEO (2007), *De kunst van investeren in cultuur*, SEO economisch onderzoek: Amsterdam.

Smilde, R. (ed.), T. Wills, L. Hendriks (2010), *Joint Music Master for New Audiences and Innovative Practice*, Prince Claus Conservatoire: Groningen

Smilde, R. (2009), *Musicians as lifelong learners, Discovery Through Biography*, Eburon Academic Publishers: Delft.

Smilde, R (2009), *Musicians as lifelong learners, 32 Biographies*, Eburon Academic Publishers: Delft.

Sociaal-Cultureel Planbureau (in druk), *Kunstbeoefening in non-profit instellingen*, Cultuurnetwerk Nederland: Utrecht.

Spel, M (2010), 'Jonge musici moeten weten wat mogelijk is.- Conservatorium wil studenten realistisch opleiden'. In: NRC Handelsblad, 20 februari.

Spel, M (2010), 'Raad: orkesten moeten innoveren'. In: NRC Handelsblad, 19 februari.

"The Economy of Culture in Europe. Study on the Economy of Culture in Europe",
www.ec.europa.eu/culture/key-documents/doc873_en.htm
site Europese Commissie

DVD

Polifornia - ERASMUS Thematic Network for Music: The Profession, Lectorate Lifelong Learning in Music (2007), Seminar '*Lifelong learning & Employability*', *Dialogue in Music*, Prince Claus Conservatoire and Royale Conservatoire: Groningen and The Hague.

BIJLAGE 5

Opdracht aan de commissie

BIJLAGE 5

Opdracht aan de commissie

De HBO-raad heeft de commissie de volgende opdracht meegegeven:

Context en ontwikkelingen in de beroepspraktijk.

1. In hoeverre zijn de doelstellingen van de herstructurering van het kunstonderwijs, die vanaf 2002 werd geëffectueerd, bereikt.
2. Wat ziet de commissie in de komende periode als de belangrijkste nationale en internationale ontwikkelingen op het gebied van:
 - a. de kunsten en de kunsteducatie, zowel op artistiek gebied als in de verschillende beroepenvelden waarvoor wordt opgeleid;
 - b. het hoger onderwijs, in het bijzonder binnen de Europese Hoger Onderwijsruimte;
 - c. relevante maatschappelijke en economische prioriteiten van het kabinet, zoals die van het speerpunt de creatieve industrie.

Positionering van het kunstonderwijs

3. Wat betekenen deze ontwikkelingen voor:
 - a. de verschillende disciplines in het Nederlandse kunstonderwijs ten aanzien van het onderwijs en onderzoek, en in de internationale context;
 - b. de mogelijkheden om de aansluiting van de kunstopleidingen op de relevante werkvelden te versterken;
 - c. de maatregelen die hogescholen kunnen nemen voor verbetering van de kwantitatieve en kwalitatieve aansluiting van de opleidingen op de eisen van de arbeidsmarkt;
 - d. differentiatie en profilering van de opleidingen en instellingen en samenwerking tussen hogescholen;
 - e. het versterken van het inspelen op de gedifferentieerdheid van studenten. Daarbij gaat het zowel om routes voor excellente studenten, als om beleid om deelname van specifieke doelgroepen te vergroten.

Maatregelen

4. Wat beveelt de commissie tegen deze achtergrond aan als maatregelen voor:
 - a. de positionering van het kunstonderwijs en het kunstonderzoek binnen het (hoger) onderwijsstelsel, zowel nationaal, als in Europees perspectief;
 - b. de verbetering van de aansluiting onderwijs-werkvelden, de vormgeving van de afstemming daarvan met de werkvelden en de versterking van de monitoring van de sociaal-economische positie van de afgestudeerden van het kunstonderwijs
 - c. de toeleiding naar het kunstonderwijs;
 - d. de financiering van vooropleidingen, opleidingen en onderzoek;
 - e. de versterking van de professionaliteit van docenten.

BIJLAGE 6

Samenstelling van de commissie

BIJLAGE 6

Samenstelling van de commissie

- Robbert Dijkgraaf, voorzitter (president van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen en lid van het Innovatieplatform)
- Emily Ansenk (directeur Kunsthall)
- Frans Leijnse (hoogleraar Onderwijs en Arbeidsmarkt aan de Open Universiteit Heerlen)
- Truze Lodder (zakelijk directeur De Nederlandse Opera)
- Ocker van Munster (directeur Stichting Kunstzinnige Vorming Rotterdam)
- Bas Verhart (founder en strategy director Media Republic en lid van het Innovatieplatform)

Ondersteuning commissie:

- Erwin van Braam, secretaris
- Pieter Gerrit Kroeger, rapporteur

Vormgeving

Elan Strategie & Creatie, Delft

Drukwerk

Koninklijke De Swart, Den Haag

mei 2010

